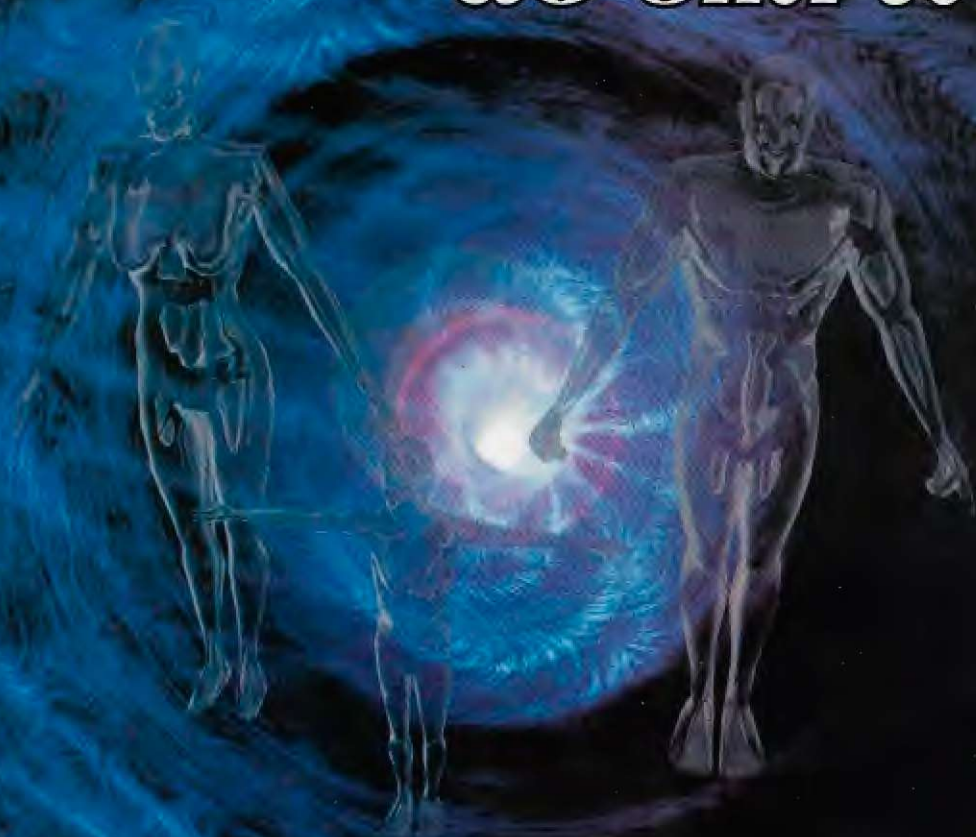

Zgornjesavinjčani

od rojstva

do smrti

ALEKSANDER VIDEČNIK

Mozirje 1999

Mislim, da potrebuje človek kar dolga desetletja iskanja po neznanem, da bi si potem smel pogledati v oči in reči: "Veliko novega si izvedel, marsikaj našel, morda česa tudi ne, morda si pričakoval več ali pa si premalo iskal, in zdaj si zadovoljen ali pa ne." To so pač razmišljanja, pa tudi dvomi, ki pisca vznemirjajo ob vsakem zaključenem delu. To lahko še prav zagotovo trdimo pri zapisovanju našega narodopisnega blaga, ki je nepregledno bogata dediščina nešteti rodov slovenskega naroda. Zanj je izredno pomembna, saj ga osvetljuje, označuje, opisuje, in predstavlja, predstavitev pa je potem slika omike naroda, o katerega dediščini govorimo. Ob takih razmišljanjih se velja ozreti na pisce, ki so pred menoj zapisovali in objavljali izročilo naših prednikov. To so bili predvsem učitelji, ki so službovali po krajih v naši dolini. Naj jih nekaj omenim: Fran Kocbek, Branko

Aleksander Videčnik

ZGORNJESAVINJČANI
OD ROJSTVA DO SMRTI

Mozirje, 1999

Založil: Zavod za kulturo v Mozirju, zanj Peter Širko

Jezikovno pregledal: Peter Weiss

Notni zapis po tonskih posnetkih Aleksandra Videčnika, pripravil David Verbuč, računalniška obdelava
notne priloge Korona - Supovec, s.p. Mozirje

Platnice oblikoval: Uroš Kotnik

Oblikovanje, računalniški prelom in tisk: Dikplast s.p., Celje

Naklada 500 izvodov.

Po mnenju Ministrstva za kulturo se knjiga Zgornjesavinjčani od rojstva do smrti, šteje med proizvode, za
katere se plačuje 5% davek od prometa proizvodov.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

39(497.4-116)

VIDEČNIK, Aleksander

Zgornjesavinjčani od rojstva do smrti / Aleksander Videčnik. -
Mozirje : Zavod za kulturo, 1999

98061824

*Ta zapis poklanjam spominu svoje matere,
ki me je naučila ločiti pleve od zrnja.*

Za popotnico k dvaindvajseti Videčnikovi knjigi

Ta knjiga Aleksandra Videčnika, dvaindvajseta po vrsti, še enkrat govori o življenju Zgornjesavinččanov tokrat od življenja do smrti v veselih, slovesnih, pobožnih in žalostnih urah. V njej so popisane navade, ki Savinjščane ob tem spremljajo, in besede, ki jih pri tem govorijo. Pogosto so obredne in se ob podobnih dogodkih ponavljajo iz roda v rod; v kakšnem odročnem hribovskem kotu še danes. Ne more biti rojstva brez njih, ne ženitve in ne možitve, ne umiranja in ne zadnjega poslavljanja, ne romarskih popotovanj in ne veselice. Zgoraj pri Solčavi se pritoči v takšno zgornjesavinjsko civilizacijo mnogo koroško starinskega; veliko je vmes priložnostnih stihov, ki so sad iskrenih čustev in dobrih namenov bolj kot resnične pesniške nadarjenosti, toda v jedru zapisov bo pazljiv bralec zaznal bleščeče bisere ljudskega duha, ki so izvirno in neponovljivo savinjski. Nekaj verzifikacij je sploh takih, da jih ni niti v Štreklju, pa bi po pesniški moči in izvirnosti sodile v najožji izbor slovenskega ljudskoslovstvenega izročila. Toda saj to niti ni najbolj bistveno, čeprav je dragoceno; pomembnejše se zdi, da se s tem Videčnikov prikaz zgornjesavinjske ljudske kulture vse bolj zaokrožuje, da se sporočilno polni, da je z vsako knjižico bogatejši in bolj enciklopedičen. Raziskovalec, zbiralec in pisec je zmeraj bližji začetnemu načrtu, ki pa je tudi z vsakim objavljenim zapisom jasnejši in razvidnejši: »odslikava« zgornjesavinjskega življenja ob iztekanju civilizacijskega arhaika in prehajanja iz stoinstoletne »počasnosti« v furiozo novih časov, ko se spomin zmeraj hitreje spreminja v pozabo in se od silne naglice stara obrednost sproti zgublja v nič naj je bila poprej rodovom in rodovom osnova za razumevanje in pojmovanje sveta, za ravnanje z njim in svojim življenjem. Življenje pae ni najbolj enostavno razvidna in razumljiva reč.

Tako se je torej po Videčnikovi zaslugi svojevrstna bibliotheca saviniensis že kar lepo namnožila; za lep regal domoznanske literature je je. Kdor misli, da se kaj takega zgodi kar samo od sebe in brez nuje ali pa da je sad piščevega zasebnega veselja, se temeljito moti. Koliko potov, obiskov, pregovarjanj in dopovedovanj »informatorem«, koliko potrpežljive vztrajnosti in svetega prepričanja, da je treba storiti, ker bo drugače izginilo za zmeraj, ve samo avtor sam, mogoče še nekaj malega njegovi najbližji. Še tako se zdi, da je kaj zlasti manj spodobnega, pa vseeno značilnega in izvirnega ostalo zakopano v molčečnosti dobrih manir in jih niti vsa zbiralčeva prijaznost ni zmogla izbežati na beli dan (opozorilni namig v to smer bi mogoče bila polznana gornjegrajska pesnitev o tem, zakaj v Gornjem Gradu ni fantov 1936; ali pa Prežihovo pisanje o romanju k Svetemu Križu na vzhodni meji med savinjskim in koroškim svetom). Kar je zbranega, je v vsakem primeru plod izjemnih dolgoletnih naporov in seveda tihe vere v poslanstvo takega početja; z vsako stranjo posebej je spoštljiv poklon zgornjesavinjskemu svetu in njegovim ljudem; vsaka stran posebej pa bralcu narekuje tudi globoko spoštovanje do avtorja.

1

Za začetek

V odročnih zaselkih Zgornje Savinjske doline, predvsem v hribovitih predelih, so ljudje močno navezani na svojo zemljo. Samotne višinske kmetije ponujajo zanimiv pogled, v katerem se zrcalita lepota krajine in svojevrstna poselitvena kultura. Iz roda v rod prenašajo trdo življenje in nenehen boj z naravo, ki je največkrat divje živahna, polna skrivnosti in privlačnosti. Strmine so nekoč dajale skopo merico hranc za ljudi in živino, pa še te krpice rodne zemlje je človek iztrgal iz nederij obsežnih gozdov.

Pestrost krajine in različne stopnje kulture so od nekdanj onemogočale enovit opis Zgornje Savinjske doline. Če je njen ravninski predel poln bolj ali manj strnjenih naselij in zaselkov, je nasprotno njen hribovski predel v spodnjem delu doline Savinje in Dreče drugačen od tistega v območju Kamniško-Savinjskih Alp; natančneje mislim tu na okolico Luč in Solčave, ki je obdana s skalnatimi vršaci in kjer je poseljenost seveda še redkejša. Tu najdemo najvišjo kmetijo v Sloveniji, ki leži 1327 metrov nad morjem; pravijo ji Bukovnik. Obsežni gozdovi v Zgornji Savinjski dolini, teh je nad polovico od 50.751 hektarjev vseh zemljišč, so dajali krajini in ljudem svojstven pečat že od davnine. Ne le da so od lesa živeli, pogosto jim je zbujal ustvarjalne sposobnosti. Te so izražene v stavbarstvu, pa tudi sicer so znali ljudje iz lesa izdelovati zamotane mehanizme, ki so še danes kot tehnični spomeniki vredni občudovanja. Kot primer navedimo kmetijo Macesnik nad Solčavo, ki je vodno silo izkoriščala pri najrazličnejših napravah za obdelavo strnih zemljišč. Poleg tega pa so se številni prebivalci ukvarjali z izdelavo zanimivih in potrebnih uporabnih predmetov in so iz lesa izdelovali celo ure, ključavnice in podobno. Prav gotovo ne smemo prezreti občudovanja vredne ustvarjalne dejavnosti izumitelja, fotografa in rezbarja Antona Jamnika iz Florjana (iz Jam) pri Gornjem Gradu, ki je iz lesa izdelal celo vrsto pravih umotvorov, od fotoaparata pa vse do mikroskopa. Seveda je bogato domišljijo hribovskih ljudi spodbujalo tudi bujno rastlinstvo. Živeli so tesno povezani z naravo, iz nje in od nje! Zato so jo neizmerno cenili, jo s strahom spoštovali in se zatekali k njej v hudih časih bolezni, ko so jim zdravilna zelišča nudila lajšanje trpljenja. Tudi domačim živalim so v bolezni pomagali z domačimi zdravili.

Dr. Drago Meze opisuje naše kmetije v študiji Hribovske kmetije v Gornji Savinjski dolini po letu 1976; izšla je v Ljubljani leta 1980. Da bi bralec imel vsaj približno predstavo o krajini in ljudeh v novejšem času, bomo iz uvoda navedene študije povzeli nekaj ugotovitev tega uglednega strokovnjaka: »Hribovske kmetije so močno prevladujoča naselbinska oblika v hribovitem alpskem in predalpskem svetu Gornje

Savinjske doline. Daleč največ je samotnih kmetij. Ponekod so že toliko skupaj, da lahko govorimo o rahli aglomeraciji samotnih kmetij (Podvolovljek, del Šmihela), so pa vseeno še toliko narazen, da ne moremo govoriti o sklenjenih vaseh; kmetije so med seboj običajno ločene z naravnimi mejami. Med njimi je tudi nekaj manjših zaselkov (Citrovka v Šmiklavžu, Negojnica v Poljanah, Jelšane na Dobrovljah), predvsem pa je veliko primerov, kjer stojita na enotni krčevini skupaj ali le malo narazen po dve kmetiji enakega domačega imena s pridevkoma zgornji in spodnji (nikoli 'veliki', 'mali' ali podobno). Takih je več v predalpskem svetu, medtem ko so v alpskem svetu in visokem hribovju redkost. Tako jih npr. na Solčavskem skoraj ni (kolikor jih je, so nastale po zadnji vojni z delitvijo posesti pred agrarno reformo: oba Belška, Icmanka in Ušovnika). Domnevam, da je tudi večina drugih tovrstnih imen kmetij v Gornji Savinjski dolini nastala z delitvijo posesti v bližnji in daljni preteklosti. Urbar iz leta 1426 ob imenovanju in naštevanju posestnikov ne navaja takih primerov (F. Gestrin 1953).«

Zakaj navajamo ta kratek izveček iz študije dr. Mezeta? Pač zato, ker vseskozi poudarjamo poseben način življenja hribovskih prebivalcev, ki so zaradi osame in oddaljenosti od strnjenih naselij živeli drugače kot tisti v nižinskih domovih.

Med našimi ljudmi je dolga leta živel in delal Fran Kocbek, ki je v svoji knjigi Savinjske Alpe (1926) med drugim zapisal, da je štel okraj Gornji Grad – tedaj je vanj spadala še sedanja občina Šmartno ob Paki – 16.504 prebivalce, torej jih je bilo v sami Zgornji Savinjski dolini kakih 1500 manj. Zapisal je: »Posestnike v hribih nazivajo *Gorjance*, one v ravnini pa *Poljance*, ki se v marsičem bistveno razlikujejo. Zlasti imajo Gorjanci svoje posebnosti, ki vsakega bolj zanimajo.« Ko je opisoval značilnosti ljudi, je napisal pod naslovom Značaj dobesedno tole:

»Gorjanci so večinoma bolj vitke rasti in visokega života, nekaj pa je čokatih in okrogloličnih.

Temperamenta so po veliki večini flegmatičnega; zato so v mišljenju, izrazovanju in kretanju počasni, zaprti, malobesedni in proti tujcu nezaupljivi, sicer so pa vljudni, gostoljubni in mož-beseda. Pri delu so vztrajni in natančni, drugače trezni in zadovoljni. Ob nedeljah radi nekateri nekaj časa posedijo v gostilni, samo v adventu in postu ne. Zberejo se tudi 'pobi' (včasih z dečlami) in pojejo narodne pesmi, seve po svoje, konec je strašno nategnjen.

Gorjanci ljubijo tudi godbo. Mnogo jih igra harmoniko, citre in orgljice ali podnosnice (zadnje celo nekatere ženske). Tudi radi 'rajajo' (plešejo).

Gorjanci vstajajo pozimi in poleti s svitom, spat pa gredo kmalu po večerji. Pozimi in ob nedeljah se zabavajo doma z raznimi družabnimi igrami, n. pr. rinčke talat, rešeto sijat, golobe uganjat itd.

Moški so navadno gladko obriti, le zelo malo jih nosi polno ali zanemarjeno brado. Ženske imajo lase nazaj počesane in v eno ali dve kiti spletene.

Gorjanci so večinoma tobakarji, ki prav radi kade čedre ali fajfe, v lučkih in ljubenskih gorah tudi ženske. Po vojni kade tudi cigarete.

Gorjanci so zelo pobožni, hodijo ob nedeljah in praznikih redno v cerkev ...

Poleti nosijo moški in ženske pušeljce ... Gorjanci hodijo radi na božjo pot in sicer: k svetemu Križu nad Mozirjem (mišljen je Sveti Križ nad Belimi Vodami, op. A. V.), na Jožefovo na Ljubno, k Mariji pomagaj na Brezje in kvaterni petek pomladi v Kokarje. Nekateri so bili celo v Jeruzalemu.

Ponesrečencem postavljajo v bližini nesreče ‚znamenja‘ ali ‚križe‘ ...»

Zanimivo, da Kocbek ni opisal tudi »Poljancev«. Domnevamo lahko, da so ti živeli povsem običajno, saj so bili v strnjenih naseljih, kjer je življenje teklo brez kakih posebnosti.

Če danes prebiramo Kocbekov oris, moramo takoj ugotoviti, da je opisoval življenje »gorjancev« pred prvo svetovno vojno, ki se je deloma ohranjalo še med obema vojnoma. Toda v današnjih časih dejansko ni bistvene razlike med načinom življenja v hribovskih ali ravninskih predelih. Seveda pa ostaja značilnost, da so hribovski kmetje še vedno v slabšem položaju, saj so odmaknjeni od središč in se ubadajo s strminami, kar pomeni večje napore pri obdelavi zemljišč. K temu dodajmo, da so zdaj skoraj vse hribovske kmetije povezane z gozdnimi cestami, ki omogočajo hitrejšo prometno zvezo z dolinskim predelom. Tudi telefonsko so kmetije povečini povezane, vse to pa pomeni, da so razmere neprimerljive s časi, ki jih opisuje Kocbek.

Ker pa ima ta zapis namen razkriti navade in življenje naših ljudi v času, ko so ob raznih priložnostih še veljali določeni obredi, je kar prav, da smo predstavili Kocbekove ugotovitve o hribovskih ljudeh tistega časa. Ob tem naj poudarimo, da so prav v hribovskih predelih marsikaj od nekdanjih šeg in običajev ohranili v spominu vse do današnjih dni.

Ob vsem velja ugotovitev, da je na sorazmerno majhnem koščku slovenske zemlje, ob porečju Savinje in Drete, različnost zelo opazna. Tako so prebivalci zgornjega dela, to je od Ljubnega do Logarske doline, nekoč živeli bolj z rojaki prek Olševe, kar se odraža tako v narečju kot tudi v običajih; ne nazadnje je čutiti koroški vpliv celo v kuharskih posebnostih. Nič čudnega, če pomislimo, da so se v časih, ko ni bilo državne meje tam, kjer je po letu 1919, prebivalci vsestransko povezovali z rojaki na koroški strani. Ne le sorodstveno, tudi kulturno in gospodarsko so bili bolj navezani na Koroško kot na kraje nižje od Ljubnega. Za to je seveda kriva razmeroma pozna cestna povezava od Solčave in Luč naprej do Ljubnega.

Svetost kruha

Danes kruh seveda nima več tistega izrednega pomena kot nekoč. Skoraj preveč ga je, zato ga sedanji rodovi ne znajo ceniti dovolj. Vsekakor pa nima več tistega obrednega pomena, kot ga je imel še do druge svetovne vojne. Danes smemo kot take omenjati le še vrste kruha, ki se pečejo ob veliki noči in se potem blagoslovljajo. Zato ni pretirano, če govorimo o svetosti kruha, saj so naši predniki ob vsaki priliki z njim spoštljivo ravnali, ga oboževali, se zanj trudili in ga naravnost vzhičeno cenili. Iz roda v rod je bila vzgoja namenjala kruhu posebno veljavo in skoraj božansko

člaščenje. Tedaj je kruh veljal za osrednjo dobrino, ki je človeka spremljala od rojstva do smrti. Navedimo tri: pogača ob rojstvu, poročna pogača in kruh, ki so ga delili ob sedminah revežem in ga pekli posebej v ta namen. Poleg navedenih je še cela vrsta kruhov, ki so imeli posebne namene ob povsem določenih priložnostih.

Bili so časi, ko skopa zemlja ni dajala dovolj živeča, tako da ga je primanjkovalo celo na večjih kmetijah. Omenimo lahko pogosta vojna pustošenja pred nekaj sto leti ali pa razna sušna in prav tako tudi mokra leta. Naravne katastrofe so silile ljudi k pogostim romanjem, s katerimi naj bi si izprosili dobro žitno letino, da bi bilo v hiši dovolj kruha. Naša literatura opisuje leta, ko so ljudje od stradanja množično umirali in ko so si kruh pekli iz koruznih storžev, travnih semen, kostanja in še bi lahko naštevali stiske ubogih ljudi na deželi. V mestih so bili primeri lakote redkejši, ker so te skupnosti živele bolj organizirano in so prebivalcem v takih primerih pomagale oblasti. Kmečkega prebivalstva jim ni bilo mar.

Tedaj je nastal pregovor o tem, da ponoči kruh spi. Matere so svojim lačnim otrokom z žalostjo v srcih pripovedovale, da se po večernem zvonjenju ne sme rezati kruha, ker da ta spi. Seveda je to bil izgovor, ker ga pač ni bilo dovolj in ga je bilo treba skrbno deliti, pa čeprav je v praznih želodcih otrok krulilo. Nasploh pa je veljalo, da so se od malega morali otroci za kruh kako potruditi, da so si ga prislužili in ga bili vredni. Tako so ljudje potem resnično spoštljivo ravnali s kruhom. Končno je veljalo, da otrok, dokler ni hodil v šolo, sploh ni smel rezati kruha; to je običajno delala v hiši le mati, medtem ko je gospodar ob določenih priložnostih rezal in delil meso.

Dosti je o pomanjkanju kruha v naših pokrajinah pisal dr. Milan Dolenc. Tako je objavil tudi članek v Kmetijskih in rokodelskih novicah iz leta 1852. Kot kaže, je tedaj kruha po deželi močno primanjkovalo, saj navaja: »V nekaterih hišah nič več drugega ne premorejo, kakor še kaj maliga kisle repe ali pak koren. Ko to pojedjo, bodo krepali. Nekateri so že od strada v glavo zabuhli. Koruna (krompirja, op. A. V.) je bilo čisto malo, pa še ta drobiž je poginil. Ko spomlad pride, ne bodo ljudje semena več prihranili, ne od koruna, ne od žita ...« Spet povzemamo iz Novic v letu 1847 nasvet, kako si pomagati iz hude lakote, da človek za silo preživi. »Vsak kmetovalec pozna zelše, ki nam po travnikih in po njivah veliko nadlego dela – plevel ima korenine brez konca in kraja in mu sploh pirnica pravijo. Iz tega plevcla se lepa rumenkasto-bela moka napravlja ...« Sledi nasvet, kako se iz zelišča pripravi moka, in na koncu člankar pojasni: »Skušne so pokazale, da 6 funtov in pol posušenih korenin da čez 4 funte bele in 1 funt črne moke, otrobov pa tudi 1 funt.« V navedenem časopisu lahko preberemo tudi tole: »Grozno me je ganilo, ko sem oni dan zvedil, de, ko je neka gospodinja svinjam v korito jed natresla, se je neka grozno lačna ženska oseba tihi prikradla, vratice odperla in naglo po svinjskem jedilu hlastnila in v sebe metala. Presušeno repno pirje kuhano je s svinjami vred jedla ...!«

Te bridke izkušnje so pustile v ljudeh globok vtis in grozljive spomine. Torej ni naključje, da so se naučili kruh spoštovati kot nič drugega na svetu. Poznali so vrste obrednih kruhov, o katerih bo govor v poznejših poglavjih.

Da so dejansko lahko govorili o svetosti kruha, kaže dejstvo, da so kruh dajali v prvo brazdo, ki so jo spomladi vrezali v zemljo, in to s priprošnjo, da bo dobra letina. Če je bila katera od živali na kmetiji bolna, so ji dali košček posebnega kruha, češ da jo bo ozdravil. Prav tako so ponudili bolnikom kruh, da bodo ozdraveli. Vodnjak so želeli ohraniti zdrav, pa so vanj ob določenih priložnostih vrgli košček kruha. Celo vetru so dajali božične otrobe in košček kruha, da so ga nasitili in da se je pomiril, potem ko se je najedel. Posebni praznični kruhi so bili del svečanih obredov. Pri porodu in krstu so darovali kruh, pa tudi na svatbah je kruh v različnih oblikah pomenil del obreda. Ponekod so revežem delili kruh celo na dan sedmine. Še pred drugo svetovno vojno je bilo v navadi, da so ob veliki noči zaužili juho iz repnih olupkov kot prvo jed v spomin na hudo lakoto, ko ni bilo kruha.

Seveda so tako običaji kot izrazje v zvezi z obrednimi kruhi različni, v glavnem pa vsebinsko enaki. Vselej ima obred s kruhom približno enak namen. Ni mogoče opredeliti časa, ko so se ti običaji pojavili prvič. Ali so se v poganstvu ali pa šele po pokristjanjenju, ko se v mašnem obredu pojavi kruh kot božje telo in vino kot božja kri? Vsekakor se pojavljajo razni obredi s kruhom že dolgo.

Kako globoko je zakoreninjeno čaščenje kruha, pove tudi navada, ki se je ohranjala vse do novejšega obdobja, vse dokler so žita želi ročno. K žetvi so morale žanjice priti lepše oblečene, ponekod so imele bele predpasnike. Torej so posebej spoštovali že samo žitno zrnje. Če si danes ogledamo starc kašče, kjer so v *koštih* (kaščah) hranili žita, marsikje opazimo, da je prostor, kjer so ti nameščeni, lepo *obciran* (okrašen). Največkrat je nosilni tram okrašen z monogramom IHS, ponekod pa so poleg še lepo vrezani okrasni elementi. Tudi na samih *koštih* najdemo okrašene pokrove. Na njih so ponekod zapisovali letne pridelke vseh vrst žit; tak primer je ohranjen v kašči kmetije Podmeninšek v Novi Štifti. Žal so prešteviline tesarsko lepo obdelane kašče končale na odpadu, ko so se kmetije posodabljale. Premalo srčnih ljudi je tedaj vodilo ta dela, da bi kmete opozarjali na tudi simbolično vrednoto, ki so jo na kmetijah predstavljale kašče. Na ta način so se uničevali pričevalci nekega časa in neke kulture, ne nazadnje pa tudi tehnični spomeniki, kar so kašče po svoji funkcionalnosti dejansko bile.

Obredi v življenju naših ljudi

Od nekdaj so ljudje uživali v raznih obredih, bodisi verskih bodisi tistih, ki so bili mejniki v življenju človeka. Sem gotovo sodijo rojstvo in krst, poroka, smrt ter božični, velikonočni, novoletni, pustni in številni drugi obredi. Vse to je bilo v ljudeh ukoreninjeno in ne glede na čas in kraj vedno znova prisotno. Če samo omenimo razne *likofe* ob zaključku velikih ali pomembnih kmečkih del ali denimo žetev ali trgatav v vinorodnih krajih. Ljudje so se poveselili ob množičnih delih, kot je na primer *kožuhanje* (ličkanje) koruze, predelava lanu, požarjenje ali zaključek gradnje domačih stavb, poleg tega pa so doživljali praznično razpoloženje ob raznih priložnostih, bodisi ob cerkvenih praznikih ali pa seveda na doma prirejenih

veseljačenjih, kot so čajevke, jajčarija, svečarija, sploh *gavde* (domače veselice) in podobno.

Prizadevanje za srečevanje mladih ljudi je bilo razumljivo in veliko, saj so na odročnih kmetijah živeli sicer dokaj dolgočasno življenje. Izjeme so bile, če so v hišo prišli rokodelci, ki so po domovih iskali kruha. To so bili tako imenovani rokodelci v *štiri*, kar pomeni naročeno delo na domu naročnika in z njegovim materialom. Tako je tkalec prinesel s seboj le najpomembnejše dele statev, medtem ko so na kmetiji imeli preostalo ogrodje. Ali pa je tesar in tudi čevljar prinesel orodje v *krošnji*. Krojači so pogosto našli šivalni stroj na kmetiji, saj je ta bil del nevestine bale; vsaj pred prvo svetovno vojno je bilo tako. Tudi večja družinska dela v zimskem času, kot je preja in popravljanje ročnega orodja, so povezovala družino v sožitje, ki je potekalo v znamenju domače pesmi, pripovedi in ponekod skupnega branja knjig. Še danes pripovedujejo ljudje, kako je oče ali kateri od stricov (ali tet) na peči bral knjige v času, ko so drugi ob svetlobi *tresk*, ki so bile v *kajfežu*, opravljali razna dela. Tudi molilo se je skupno. Po navadi je gospodar *modlil naprej*, drugi pa so *odmodljavali*. V določenih primerih je to delala gospodinja. Vse je bilo nekako utečeno in morda ni narobe, če rečemo, določeno.

Seveda so poznali za vsako priložnost drugačne obrede, ki so se tudi v sami Zgornji Savinjski dolini v marsičem razlikovali. Te razlike so bile v nekaterih primerih kar znatne, toda, kot že povedano, vsebina je bila podobna. Tudi poimenovanja udeležencev in organizatorjev so bila različna, kar bomo spoznali v posameznih poglavjih, ki bodo obravnavala posamezne oblike slavic. Nikakor ne smemo mimo dejstva, da je tudi skozi čas doživljalo obredništvo določene spremembe. To je opazno predvsem pri pogrebi in ne nazadnje tudi pri ženitovanjskih običajih. Nekateri teh lepih navad so ljudje povsem opustili. Vsekakor pa ni prav, da se ponekod trudijo obnavljati razne obrede (običaje), pa pri tem pretiravajo ali bistveno odstopajo od izvirnega izročila. Taki pojavi sljé ko prej škodijo izročilu ali pa ga grdo popačijo. Po drugi strani se uveljavljajo tuji vplivi, ki so pravi tujek v našem ljudskem izročilu. Samo malenkostno opozorilo si dovoljujemo: svatov v naših krajih nikoli niso posipavali z rižem ali s čimer koli. To bi lahko bilo ob upoštevanju spomina na nekatere stiske naših ljudi žaljivo in morda tudi moteče. Čeprav novi rod morda ne ve za stare navade svojih prednikov, pa vendar v naše življenje ni treba prenašati tujkov. Ko to ugotavljamo, bodimo hkrati kritični do naših prizadevanj, da bi obudili resnično izročilo, ga ob primernih priložnostih predvajali in tako pripomogli k vračanju v izvorni svet našega ljudskega izročila. Tu velja natančnost in doslednost in ne morda površnost.

V tem pogledu bi lahko odločno več naredile šole. Če primerjamo to dejavnost v šolah drugih okolij, potem vidimo, da v naših krajih sploh ne mislimo na kaj takega; ali zdaj ne poznamo preteklosti in naših ljudi v njej ali pa ne mislimo, da je treba širiti tovrstno kulturo. V času, ko so vse oči uprte v Evropo, ko sanjarimo o medu in vsem lepem, ki da je tam kar pri roki, bi se morali resnici na ljubo zgledovati po

»večjih«, ki kljub temu, da so »veliki«, skrbno gojijo svojo izvorno kulturo, svoje ljudsko izročilo. Morda se malo zamislimo ob tej ugotovitvi; še je čas, da kaj postorimo za ohranjanje lastne prvobitnosti.

Razveseljivo pa je, da smo na Ljubnem in morda še kje ohranili obred *potic* (velikonočnih butaric) na cvetno nedeljo. Očitno gre za zelo star običaj, ki je spet povezan s kruhom. Od tod tudi poimenovanje. Kajti v bistvu gre za butare (snopi), ki se nosijo k blagoslovu in se potem v obliki križcev vsadijo v orno zemljo in še kam. Tako se prenaša blagoslov na različna mesta posestva. Gotovo so prvotno obešali na snope zelenja in različnega lesa pecivo, morda presno. Od tod je ostalo ime *potica*. Ko naši ljudje govorijo o pripravah na cvetno nedeljo, rečejo, da *pečejo potice*, v resnici pa pripravljajo butarc. V času pred cvetno nedeljo velja celo za neolikano, da pride sosed k sosedu, kajti kakšna bo *potica*, naj ostane skrivnost in za presenečenje na dan blagoslova pred cerkvijo. Gre za neke vrste tekmovanje, kdo bo iznajdljivejši pri oblikovanju *potic*, ki že dolgo ne spominjajo več na pecivo, saj so iz številnih vrst lesa pripravljeni umotvori v obliki uporabnih predmetov, glasbil, knjig in drugih predmetov.

Oblačilna kultura

Ker se v zapisu srečujemo z večinoma slovesnimi priložnostmi, je treba omeniti tudi oblačilne navade tukajšnjega prebivalstva. Natančen opis je nemogoč, tudi časovno, zato bomo poskušali zajeti le obdobje po kmečki odvezi, se pravi od srede 19. stoletja naprej. Pa še to le okvirno, saj se ljudje denimo v Mozirju niso oblačili tako kot denimo v Solčavi. Skratka, skušali bomo v grobem prikazati še ta del ljudskih navad v Zgornji Savinjski dolini.

Dolga obdobja so ljudje pridobivali oblačila iz surovin, ki so jih sami pridelali ali prišli do njih na lovu. Zato so bile setvene navade nekoč povsem drugačne od današnjih, ko je popolnoma pozabljena pridelava lanu, konoplje in podobnih rastlin, ki so služile predelavi v raznovrstne tkanine. Še v začetku 19. stoletja je šmihelski župnik, katerega imena ne vemo, v poročilu deželni oblasti zapisal, da se moški oblačijo v kožnate hlače do kolen, nosijo *lajbiče* (telovnike) iz bukovine (raševine) in srajce iz lanu, na glavah pa imajo širokokrajne klobuke iz klobučevine. Za tisto obdobje še smemo trditi, da so doma predelali razne kože za oblačila, podplate in čevlje, zgornji del cokel, seveda pa tudi prejo iz lanu in volno za tkanine. Rokodelci pa so potem na domu izdelovali oblačila in obutev. Seveda med ljudmi še ni bilo takega tekmovanja, kdo bo lepše oblečen. Šlo je bolj za to, da so bili dostojno oblečeni in obuti.

Gotovo so bile bistvene razlike v oblačilni kulturi med nižinskim in višinskim prebivalstvom. V strnjena naselja je hitreje prodirala trgovina in z njo ponudba industrijskih izdelkov, posebno raznovrstnih tkanin. Toda kmalu so bile razlike vse manjše, kar je razpoznavno na slikah raznih slovesnosti tako v nižinskih naseljih kot v višinskih zaselkih.

Lahko bi časovno opredelili nošnjo raševinastih oblek nekako do prve svetovne vojne, ko je predvsem hribovsko prebivalstvo še nosilo delovne obleke iz grobega blaga (raševine) in perilo iz grobega lanenega platna. Seveda so že od konca 19. stoletja naprej vse bolj segali po industrijskem blagu za oblačila, ki so jim pravili boljša ali *kmašna*.

Prav zanimivo pa je krojenje ženskih oblek. Na slikah lahko vidimo zelo domiselno krojene obleke, kar je tedanji ženski svet približalo okusu, celo tistemu v večjih središčih. Morda je opaziti, da so dokaj pozno prodrli med tukajšnje kmečko prebivalstvo ženski klobuki, saj so bile v rabi svilene rute za slovesne priložnosti, sicer pa platnene, pozneje že tiskane tkanine. Pri moških je bilo nekoliko lažje, saj so domači krojači šivali obleke bolj po enem kopitu. Posebno *štemano* (cenjeno) je bilo, če je kdo nosil žameten *lajbič*. Te so marsikdaj tudi lepo okrasno vezli. Kar obvezen je bil klobuk, ki so ga moški le redko sneli z glave. Nošnja klobuka je tudi izdajala razpoloženje lastnika, ali ga je nosil *na korajžno* (malo nazaj poveznjeno), ali izzivalno (naprej pomaknjen), *štemano* (če izpod njega gleda koder las), pa še kako drugače so ocenjevali lego klobuka. V začetku 20. stoletja so tudi na deželo prodrli *iberoki* – kratki površniki. Te so največkrat le ogrnili, ker je bilo tako bolj vpadljivo. Še bolj pa so nastopali z *manteljni*, dolgimi plašči, s katerimi so bili na skupinskih slikah le ogrnjeni – to je bilo *nobel*.

Če so bila ženska oblačila po videzu bolj zahtevna, so bili moški oblečeni bolj preprosto. Kot primer lahko navedemo ženska oblačila, ki so se nosila še pred prvo svetovno vojno v Lučah in okolici. Spodnje krilo, obloženo in z obročem, so imenovali *baterenka*. Spodnje krilo, neobloženo – zato pa so jih ženske nosile po več, da so bile videti bolj široke, se je imenovalo *interfad*. Jopici ali jakni so rekli *šlebanka*. *Rokavce* iz belega *mršlina* (finega platna) so nosile pod *šlebanko*. Zgornje krilo je bilo *jenkc*. Otroško oblekico v celem so imenovali *kantuš*.

Moški površnik je bil *burnus*. (Izraz je turški, gotovo prinesen iz južnih krajev, kamor so hodili delat predvsem *olcerji*, gozdni delavci.) Suknja moškega se je imenovala *pruštah* ali *rekeljc*. Tedaj so še nosili hlače na *pritako* (*polknico*), ki se je zgoraj zapirala z dvema gumboma. Zanimiv je izraz za take hlače – *fideljpom*. *Lajbič* so moški nosili pod suknjo. O posebno imenitnih smo že pisali. Radi so nosili debelo srebrno verižico iz žepa v žep, nekako v trebušnem predelu. Po tem, koliko srebrnih tolarjev je bilo vidnih, so sklepali o bogastvu imetnika.

Ženska krila so bila dolga, do pet. Da bi jih zavarovale pred umazanijo s tal, so jih spodrecale s posebnimi *podvezavkami*. To so bile raznobarvne ročno pletene podveze iz volne. Ko so imele krilo *zmeknjeno*, je bilo videti, kot da imajo v pasu debelo klobaso – to je bil spodrecani del krila.

Ljudje so nasploh zelo skrbno ravnali z obleko. Doma so jo hranili obešeno na vratih ali osrednjem tramu hiše. Omare so postale sestavni del hišne opreme sorazmerno pozno. Znano je, da so denimo Solčavani, ki so prihajali k nedeljski maši ali h kakemu drugemu slavnostnemu opravilu z bregov po slabih poteh, imeli

pri svojih sorodnikih v vasi hranjene obleke v skrinjah. Tam so se preoblekli in po *opravilu* spet oblekli delovno obleko za pot nazaj. Tako so predvsem moški svoja oblačila na svatbah še isti (prvi) dan zamenjali, saj so jim hlapci ali dekle prinesli delovna oblačila v hišo, kjer je bila svatba, tam so se *spreoblekli*, da so na ta način varovali *kmašna* oblačila. No, treba je vedeti, da so svatbe lahko trajale tudi nekaj dni in noči.

Za konec naj poudarimo, da so naši predniki živeli sicer skromno, toda nikakor ne zaostalo. V okviru možnosti so si pač pomagali, kot so le mogli. Seveda je posredi gmotno stanje, ki ni bilo ravno rožnato, saj kmetje niso imeli možnosti za prodajo pridelkov. To so izkoriščali razni trgovci in verižniki z denarjem. Posledice so bile, posebno še po kmečki odvezi, ko so posestniki morali odplačati del posestva gosposki, občutne in za marsikatero kmetijo usodne. Šele z uveljavljanjem zadrug in domačih hranilnic so postajale razmere na vasi znosnejše.

2

Rojstvo in krst

Ob rojstvu so v vseh krajih Zgornje Savinjske doline v glavnem ravnali dokaj podobno. Bistvenih razlik ni opaziti, toda od vseh predelov je najbolj zanimiv tisti v Lučah in okolici. Tam so opisali rojstvo oziroma rojevanje takole:

»Nekaj tednov pred pričakovanim porodom je nosečnica plačala mašo za dober porod in srcčno življenje novorojenčka. K maši sta morala oba z možem. Preden se otrok *uleže* (rodi), se postavi na *šporhert* (štedilnik) velik pisker vode, da vrc. Če dolgo čakajo in je v kuhinji dosti *sopha* (sopare), pravijo, da bo imel otrok *skravžljane* lase.« Pred drugo svetovno vojno so ženske rojevale izključno doma. V vsaki vasi je bila kaka izkušena ženska, ki je pomagala pri porodu – pravili so *jebanka* ali *ebanka*. Ko je prišel čas, da so jo obvestili o porodu, so rekli, »da gre loviti«, kar je pomenilo, da gre pomagat porodnici. Najprej so zagnili okna, kajti po mnenju ljudi svetloba ženski med porodom škodi. Ko se je otrok *ulegel*, so ga okopali v vodi, vanjo pa vrgli kak novce in dodali rožni venec, »da bo *šparoven* (varčen) in pobožen«. Seveda tedaj niso poznali raznih telesnih mazil, zato so novorojenčka namazali s *putrom* (maslom). Kopali in mazali so ga vsak dan. Toda najbolj se je mudilo h krstu. Po navadi so že dan po porodu pohiteli v cerkev, da so novorojenčka krstili. Tedaj so ga posebno skrbno povili, kar je naredila *jebanka*. Uporabili so več vrst povojev, da se mu bo v življenju vsaka obleka *ušikala* (podala). *Gotenj* (boter) in *gota* (botra) sta bila iz vrst bližnjih sorodnikov ali izmed prijateljskih sosedov. *Botrija* je pomenila posebno povezanost družin. Ime so izbirali najprej izmed domačih ali pa si je otrok sam prinesel ime, kar pomeni, da so izbrali svetnika, ki je imel god na dan krsta ali rojstva.

Nekatera ljudska verovanja v zvezi s porodom in krstom

- Noseča ženska ne sme streči krvi pri klanju, ker se bo otrok nenehno drl.
- Noseča ženska ne sme gledati mrliča, ker bo otrok vse življenje bled.
- Ne sme dvigati škafa, kajti če bi vtaknila prste v uho držaja, bi trpela zaradi priraščene posteljice.
- Svetloba škoduje očem porodnice.
- Oče porodnice med *tuški* (popadki) bere molitvenik in hodi okoli hiše, mož pa moli rožni venec.
- Tista, ki dosti po bregovih hodi, težje rodi.
- Ko se otrok rodi, ga položijo na prag hiše, in če se zvali proti hiši, bo gospodar.
- Dojenčka najprej zavijejo v stare obleke, da mu bo potem vsaka pristajala.
- Ko ponesejo dojenčka h krstu, mu položijo med povoje staro hodno platno, da se mu bo v življenju tudi stara obleka *ušikala* (pristajala).
- Da bi porod lažje potekal, zaužije porodnica vsako jutro malo soli z mrzlo vodo; otrok bo imel drobnejše kosti in porod bo lažji.
- Domači zdravilci so priporočali nosečnicam mesec pred porodom zmes: v maslu pražena čebula, plava lilija, škarocelj, kamilice, *ajbiš* (slez), *žefaj* (žajbelj), *virant* (pozidna rutica) in drobno praprotno. Iz tega so naredili mazilo in z njim masirali nosečnico po hrbtu. Tako so naredili boke voljne za lažji porod.
- Da bi bil porod hitrejši, so priporočali obkladek iz namočene konopljaste štrene, ki so jo morali ožeti, namiliti in porodnici položiti čez križ in trebuh. To je bilo treba narediti večkrat in potem naj bi tudi posteljica lepo odstopila. Za dobro so šteli tudi masiranje z rožnim maslom.
- Da bi imel otrok lepe lase, so ga takoj po porodu po glavi umili z materinim mlekom in ne z vodo.
- Prvo vodo, v kateri so umili dojenčka, so uporabili za škropljenje proti *grilom* (ščurkom).
- S to vodo so se morali umiti vsi otroci v hiši, da niso dobili srbečice.
- Ko je babica odrezala popkovino, je malo počakala, da je popek krvavel, saj potem otroka ni grizlo.
- Če je dojenčka *zizala* (sesala) mora, so obesili nad zibelko ogledalo, da bi se mora ustrašila sama sebe.
- Pred letom starosti dojenčka niso ostrigli, ker bi sicer dobil zelo trde lase, take pa imajo le hudobni ljudje.
- Ko je babica nesla otroka h krstu, ni smela na malo potrebo, ker bi potem otrok le težko držal vodo.

Našteta verovanja so zbrana iz različnih predelov Zgornje Savinjske doline!

Botri

Ko so botri izvedeli za svojo častno nalogo, so poslali materi (porodnici) dar, ki so mu rekli *pogača*. Tako je bilo že v navadi, da so ljudje za nosečo ženo rekli: »Ta bo kmalu jedla pogačo«, kar je pomenilo, da bo kmalu rodila. Dar je bil po navadi povsod enak: šlo je za zvrhan koš živil, denimo pet hlebov kruha, en velik šarkelj za *kimpeterico* (porodnico) in en majhen za *strežavko* (tisto, ki ji streže), za vsakega izmed otrok po en manjši kolač z luknjo v sredi; temu so dodali maslo, jajca, sladkor, čaj in – kar je bilo najpomembnejše – veliko staro kuro, da je imela porodnica kurjo juho, ki jo je po mnenju ljudi najbolj okrepila. Nekateri so namesto petih hlebov poslali kar tri *grobanske*, velike hlebe kruha. Mati pa je po nekaj dneh poslala v hišo botrov velik šarkelj, ki je moral biti popopran, in za vsakega od otrok kolačke, imenovane *šipanci*.

Boter ali botra sta podarila novorojenčku *križnico* ali *križmanico*; to je bilo dva metra dolgo fino platno, ki so mu rekli *mršlin*. Naj omenimo, da so iz tega platna naredili otroku srajčko, ko je šel k prvemu obhajilu, in da še danes dajejo botri *križmanico* skupaj s krstno svečo.

Nekoč so teden dni po krstu pripravili v vaški gostilni *botrnijo*, neke vrste slavlje, na katero so prišli *jebanka*, prijatelji, sorodniki, seveda tudi oba botra in župnik. Tedaj so botri prinesli želodec, suho meso, *obrnjenik* (jed iz pražene moke, mleka in smetane), potico in *krape* (krofe), da so z njimi gostili povabljene. Pijačo so kupili v gostilni. Kot bomo videli pozneje, ni bilo povsod v dolini tako.

Birma pri Čepļjaku leta 1915; hrani Janez Mavrič v Gornjem Gradu.

V ravninskem delu našega področja so opustili *botrnije* že pred drugo svetovno vojno. Doma so ponudili *šnite* in vino. *Šnite* so bile pecivo iz belega kruha, ki so ga pomočili v stepeno jajce in nato ocvrli. Po navadi so jih potem potrosili z mletim sladkorjem. Tovrstno pecivo še danes pogosto ponudijo.

Pa še k drugemu v zvezi z rojstvom novega člana družine. Mati je ležala v *kimpeti* do 4 tedne. Sprva je jedla kurjo *župo*, kurje meso, *šnite*, *terjet*, osladkano vino, v katerem je namočen mlčni ali bel kruh, cvrčo. Po enem tednu so ji dali vina, ki je moralo biti dobro in naravno. Vanj so dodali v *coto* (cunjo) zvezano zmes muškata, oreščka, pibra, rjavega korena in rožmarina. Ko je izpila vino, je bil po navadi čas, da je morala prvič po porodu v cerkev. To je bil neke vrste čas očiščevanja.

Nekako mesec dni po porodu je mati lahko šla v cerkev, kjer je potekala *vpeljava*. Porodnica je morala priti v cerkev skozi zakristijo in ne pri glavnem vhodu. Ko je vstopila, ji je župnik dal v roko blagoslovljeno svečko za novorojenčka; šlec potem je smela okoli oltarja, hodila pa je za župnikom. Ko je to opravila, je pokleknila pred oltarjem in se zahvalila za srečen porod in molila za srečo in zdravje otroka.

Ob tem ni odveč omeniti ravnanja z nezakonskimi materami v tistem davnem času. Tak otrok je smel imeti le enega botra, ime mu je izbral duhovnik, navadno svetnika na dan krsta. Seveda so mater zaničevali, ali bolj, »po strani gledali«. Vsako leto je župnik oznanil, koliko nezakonskih otrok se je rodilo v tistem letu. Menda je bilo redko, da bi nosili kakšne posledice tudi nezakonski očetje. Zanimiv je primer v Gornjem Gradu, kjer so morali nezakonski očetje pred cerkvijo jahati lesenega konja. Nasploh pa je znano, da je bilo nezakonskim materam v življenju veliko težje kot zakonskim.

Še nekoliko dalj v preteklost sega spomin, da so nezakonske starše privezali k cerkvenim vratom v javno smešnje; »delali so si špot«, so dejali.

Nekaj podatkov je v zvezi z nezakonskimi otroki objavila revija Etnolog leta 1997. Iz njih izhaja, da je bilo največ nezakonskih otrok na Koroškem, leta 1869 od vseh rojenih denimo kar 47 odstotkov, medtem ko jih je bilo na Štajerskem istega leta le 29 odstotkov. Nezakonske matere so izhajale največ iz kajžarskih in gostaških okolij, veliko manj pa so jih našli iz kmečkih družin. To bi lahko pomenilo, da so bila revna dekleta veliko bolj izpostavljena nevarnosti izvenzakonske zanositve.

Krstna dogajanja na Lepi Njivi

Ko so v družini predvidevali porod, so šli botre naprosit. To so storili še pred samim porodom. Tudi tod okoli je veljalo pravilo, da so botre poiskali iz vrst sorodnikov ali družinskih prijateljev v soseski. *Botrija* je vplivala na pospešeno medsosedsko pomoč pri raznih kmečkih opravilih. Takoj po porodu so obvestili botre, da so se lahko kar najhitreje dogovorili za krst. S tem niso odlašali, kajti dokler novorojenček ni bil krščen, je veljal za juda. Znano je, da so porekli: »Nesite že tega juda h krstu.« Novorojenčka je h krstu nesla botra, pogosto pa tudi *jebanka*. Med samim krstom je fanta držal boter, deklico pa botra. Na obredne molitve v cerkvi je odgovarjala babica,

ki je bila tega večša. Tedaj še ni bilo verskega poduka pred krstom. Ko že govorimo o babicah, je treba poudariti, da so bile domala vse vaške babice le priučene. Izprašanih nasploh še ni bilo, morda v večjih naseljih, kjer so od konca 18. stoletja že delovale strokovno usposobljene babice. Irena Rožman je v sestavku Zgodovinski oris babištva na Slovenskem (v reviji Etnolog leta 1997) med drugim objavila tudi podatke o nekdanjem gornjegrajskem okraju. Ta je štel v tridesetih letih 20. stoletja nekaj nad 17.000 prebivalcev. Gostota prebivalstva je bila 33 na kvadratni kilometer. V okraju je delovalo 33 babic, kar pomeni, da je le polovici porodnic bila zagotovljena strokovna porodna pomoč. Da v prejšnjem času ni bilo več izprašanih babic, je kriva velika nepismenost med ljudmi. Kot primer navaja Rožmanova podatke za Kranjsko, kjer so leta 1890 našteali le 47 odstotkov pismenih žensk, saj je šlo tedaj obiskovalo le 65 odstotkov šoloobveznih otrok. Poleg tega je nujno upoštevati, da je neizprašana vaška babica pomagala v okviru medsosedske pomoči, medtem ko so izprašane babice morale biti plačane. Tudi če je morda bilo dovolj strokovno usposobljenih babic, je bilo gmotno stanje porodnice odločilno.

Botra sta torej porodnici prinesla darila v obliki hrane, kar nedvomno spominja na čase lakote, ko je bilo v takem položaju najbolj zaželeno darilo kruh. Tako si smemo tovrstni dar razlagati tudi kot voljo, da s skupnimi močmi pomagajo porodnici in novorojenčku preživeti.

V teh krajih so ta dar imenovali *nazbevk* (tudi *nazbek*, *nazbah*, *nazbeh*, *nazbok*, vse to iz *nazibelek*). Tu seveda niso smeli manjkati maslo, šarkelj, jajca in obvezna kura. Veljalo je pravilo, da porodnica tri dni po porodu ni smela zaužiti mesa, tudi kurjega ne, medtem ko je kurjo juho uživala od prvega dne dalje. Nikakor pa ni smela prekmalu uživati svinjskega mesa.

Ko so prinesli otroka od krsta, so doma postavili na mizo čaj in potico in s tem pogostili botra in babico. Pojedine ob takih priložnostih tod okoli niso poznali. Zanimivo je, da so ljudje ob rojstvu novorojenčka govorili na primer, da sta »rodila Gregorca (starša)«, ne pa, da bi rodila Gregorčka.

Tudi tod je bil običaj, da sta botra prinesla otroku *križovnik*, to je bilo boljše platno, dolgo kake 3 metre, zraven pa krstno svečo. Iz tega platna so ob prvem obhajilu sešili fantu srajco, deklici pa *suknjico* (krilo).

Botri so veljali kot dobrotniki otrok, ti pa so jih zelo spoštovali. Ob velikonočnem času so botri darovali svojim krščencem *pisanko*. Ta izraz je treba v tem primeru tolmačiti nekoliko širše, saj pomeni v bistvu darilo in ne morda velikonočno jajce (*pirh*). Darilo je vsebovalo: manjši ali večji kolač, dvoje barvanih jajc, pomaranče, prej nekoč jabolka in še kaj malega v denarju. Darila so botri dajali vse do časa, ko je otrok šel k birmi.

Dolžnost botrov je bila tudi skrb za pokop novorojenčka, če je ta kmalu umrl. Po navadi sta botra osebno nesla krsto na pokopališče. Pred njo je stopal tisti, ki je *svetil* (ob mrliču skrbel za to, da je gorela sveča). Sicer pa spreveda ni bilo.

Krst v Šmihelu nad Mozirjem

Glede iskanja botrov velja tudi tu navada, da so ju iskali med dobrimi prijatelji in sosedi. Tako je pogosto nanese, da so si bile družine »skrižem botri«. Tu se je udomačilo načelo, da sta predvidena botra kar sama prišla k porodnici oziroma v hišo, kjer se je rodil otrok, in se dogovorila za *botrijo* ali, kot rečejo v Šmihelu, *botrnejo*. Ljudje se spominjajo, da so v nekaterih, predvsem trgovskih krogih prav želeli biti nagovorjeni za botre. To je bila čast, s katero so se nekateri potem ponašali, češ, sem tolikim boter. Tako pripovedujejo povsod po dolini, ne le v okolici Mozirja. Krst je moral biti takoj, največkrat že kar naslednji dan po porodu. Tudi tu je otroka nesla h krstu babica. Med krstom pa sta vstopila botra: pri fantu *gotenj*, pri deklci *gota*.

Ime so otroku določili starši. Pogosto so izbrali ime katerega od staršev ali ožjih sorodnikov. Seveda so izbrali kdaj pa kdaj tudi svetnika, ki se slavi na dan krsta. Tudi tod je bilo v navadi, da botra prinesea *križevnik*; prinesla sta tudi običajna darila porodnici, ki se ne razlikujejo bistveno od že navedenih.

Običajno so na dan krsta prinesli porodnici kolač, ki pa so ga po krstu na domu staršev pojedli. Kakih posebnih pojedin ob takih priložnostih niso pripravljali.

Vpeljevanje je bilo tudi v navadi v Šmihelu. Po mesecu dni je botra ob materi nesla otroka do cerkve, kjer sta počakali pri vhodu. (Tu ni izrecno rečeno, da je morala porodnica v cerkev skozi zakristijo, tako kot v Lučah.) Pristopil je duhovnik, ki je opravil obred, otroka blagoslovil in ga tako sprejel v farno občestvo.

Običaj je bil, da so novorojenčkovi starši botre vikali in jim tako izkazovali posebno čast. To je veljalo seveda tudi za otroke.

Nasploh so veljala določena pravila o obnašanju do botrov, pa tudi botrov do njihovih krščencev. Tako je nekako veljalo še med obema vojnama, ko so te navade še spoštovali. Novejši čas je seveda marsikaj spremenil, opustil in prepustil pozabi.

Prav zanimive podrobnosti o navadah ob krstu je zapisal Jože Lekše v času svojega učiteljevanja po prvi svetovni vojni v Solčavi. Po njem je povzel vsebino tudi Fran Kocbek v knjigi Savinjske Alpe.

Ko se je otrok rodil, so ga položili v sito, da ne bi bil nikoli lačen. Otrok je moral biti tudi pokoren očetu. Nekaj dni po porodu je oče vzel otroka v naročje in ga narahlo potisnil pod klop, kar v ljudskem izročilu zagotavlja pokornost očetu. Zanimivo pa je, da otroka – v primerjavi z drugimi predeli v Zgornji Savinjski dolini – niso nesli h krstu takoj, češ da bo postal moder. Ko pa so ga nesli h krstu, so vzeli seboj kos kruha in ga dali prvemu, ki so ga srečali, da bi bil otrok v življenju dobrotljiv. Tudi tu so botri podarili otroku *križnik*, platno. Po krstu je bila *botrnija* ali *botrija* v gostilni, toda tudi tu v zmerni obliki. Krajevna posebnost je bil dar, imenovan *našk*. Porodnica je dobila tri hlebce belega kruha in šarkelj, otroci, katerim sta bila botra, pa sta podarila majhen šarkelj. Porodnica je dobila še 12 jajc in dva litra vina. Če je bil otrok deček, je dal *našk* najprej boter, botra pa kaka dva tedna zatem, če je šlo za deklco, pa sta darovala v obratnem vrstnem redu.

Birmanca z botrom leta 1939 v okolici Primoža; hrani Franc Orešnik v Primožu.

V okolici Gornjega Grada so imenovali te vrste dar *nazbevk*. Tu sta boter in botra čez teden ali 14 dni poslala dar, in sicer po en škof pšenice od vsakega, po dva funta surovega masla, po 20 do 30 jajc, boter en liter vina, botra pa kuro. Novorojenčkova mati pa je poslala po prinašalcih botru in botri po en šakelj; ta dar so imenovali *pogača*. Tu je torej beseda *pogača* imela drugačen pomen kot sicer na slovenskem ozemlju.

Ne bo odveč pojasniti izvor nekaterih izrazov v tem poglavju. Izraza *gota* in *gotenj* sta popačenki iz nemščine. Korošec Ožbalt Gutsman ima v Nemško-slovenskem slovarju (1789) izraza *gota* in *gotica*, v Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju (1894–95) pa sta zapisana izraza *goter* in *gotra*; vse to izvira iz nemščine. Prav zanimivo je Pleteršnikovo pojasnilo za besedo *pogača*. Lahko pomeni kruh brez kvasa, pečen v pepelu, lahko pa pomeni beli kruh ali šarkelj. Loči pa pogače na botrovsko in svatbeno ali pa pogačo kot dar obema botroma.

Različice

Ne le da so določene predmete in darila različno poimenovali, tudi pristopi k slovesnosti so bili v različnih predelih različni. Če so v Šmihelu rekli platnu, ki sta ga dala botra novorojenčku, *križevnik*, so temu pravili v Solčavi *križnik*, v okolici Gornjega Grada pa *križmanica*. V Solčavi so imenovali *botrnijo* kar *botrina*. Kar so ponekod imenovali *pogača* in je pomenilo darilo porodnici, so v Solčavi imenovali *našk*, v Gornjem Gradu pa *nazbevk*. Tudi vsebina darila ni bila povsod enaka. Tako sta botra v Solčavi dala v *našku* tri hlebce belega pšeničnega kruha, šarkelj, drugim otrokom, ki sta jim bila botra, majhen šarkelj, poleg tega pa je porodnica dobila 12 jajc in dva litra vina. Sem spada tudi toliko moke, kolikor jo

je iz žita enega *piskriča*, ki drži 20 litrov. Za Solčavo je bilo značilno tudi tolč: če je bil novorojenček deček, je dal najprej boter 12 jajc in dva litra vina in čez 14 dni botra ravno toliko. Če pa je bila deklica, je dala darila najprej botra, potem pa čez navedeni čas boter. V Gornjem Gradu pa je bilo drugače. *Nazbevk* sta botra poslala po tednu ali 14 dneh. Vsak od njiju je dal en škač pšenice, po dva funta masla, po 20 do 30 jajc, boter en liter vina, botra pa kuro. Tisti, ki so prinesli *nazbevk* porodnici, so odnesli vsakemu botru po en šarkelj, ki so mu rekli *pogača*. Morda kaže opozoriti še na eno posebnost v Solčavi. *Botrnija* je bila tedaj, ko je mati šla prvič z otrokom v cerkev, in ne po krstu. Vabila je mati, ki je prinesla s seboj *šnite* (narezan ocrt kruha), *krape* (krofe) in včasih tudi malo mesa. V gostilni so malo posedeli, pojedli in popili. Tudi tu ob krstu niso prirejali kakih pojedin.

Jože Lekše, ki je dolga leta služboval kot učitelj v Zgornji Savinjski dolini, je med drugim zapisal, da so predvsem v okolici Gornjega Grada poleg že navedenih jedi in pijač darovali porodnici še denar. V stari Avstriji je to bil petkronski tolar, med obema vojnama pa 500 din. To je bil kar visok znesek, če pomislimo, da je tedaj bila cena kruha 2,50 dinarja za kilogram.

Ponekod je veljalo pravilo, da so h krstu hodili zelo hitro, kajti tako bo otrok v življenju uren. Marsikje zasledimo verovanje, da porodnica pred *vpeljevanjem* v cerkvi ne sme od hiše, sploh pa ne k živini.

Zanimivo je tudi, da so v nekaterih krajih kupovali *križnico* očtje in ne botri. Toda to je zaslediti le redkokje.

Ob vsem tem se poraja vprašanje, zakaj darila v živilih, ko pa so ta gotovo imeli tudi na kmetiji, kjer so dobili otroka. Očitno pri tem ne gre za simbolično dejanje, saj so količine jedil kar velike. Domnevamo lahko, da je treba iskati izvor te navade – kot smo že omenili – v davni preteklosti, ko je vladala lakota in so porodnico na ta način reševali tako rekoč z združenimi močmi. Seveda pa smemo naprej domnevati tudi to, da so se darila sčasoma spreminjala, posodabljala, kar priča denarni dar, ki ga vir omenja za Gornji Grad. Zelo verjetno je tudi, da so botri med seboj tekmovali v darovanju, kar pomeni, da so vendarle izbirali premožnejše botre. Seveda so vse to le vprašanja, ki si jih zastavljamo ob tej nekdanji tako pomembni navadi.

3

Poroka

Povsod v Zgornji Savinjski dolini kot najpomembnejši življenjski dogodek praznujejo poroko. Kakor je mogoče ugotoviti, so jo povsod doživljali enako slovesno. Kar opazne pa so razlike v poimenovanju določenih opravil in seveda oseb, ki nastopajo na teh slovesnostih. Tu so posebno velike razlike med dogajanji v okolici Mozirja, torej v nižinskem delu, in denimo, v Solčavi kot izrazito

predalpskem kraju. Tu je mogoče občutiti posebno močan vpliv sosednje Koroške in slovenskih običajev v tedaj še pretežno slovenski pokrajini. To je še posebej veljalo pred prvo svetovno vojno, ko vrh Olševe še ni bilo državne meje in ko je bilo druženje prebivalcev tostran in onstran tega grebena vsestransko – sorodstveno, gospodarsko in kulturno. Že v okolici Ljubnega lahko ob poroki spet opazujemo drugačne navade kot morda kje v Zadrečki dolini. Posebnost je tu okolica Gornjega Grada, mislimo seveda na hribovski predel, kajti v središčih tako ali tako starih navad in običajev ni bilo več v tolikšni meri. Sodobni način življenja je privedel do oddaljevanja od prvobitnosti prebivalstva in izvirne kulture. Vpliv tujih krajev je tu počasi prevladal in danes smemo trditi, da so nekatere nekdanje navade povsem pozabljene ali pa, kar je še hujše, potujčene ali celo »pohabljene«. To seveda povzroči veliko zmešnjavo tega, kar je pristno, in tistega, kar je prineseno od drugod.

Poroka pri Mikušu v Gornjem Gradu leta 1886; hrani Janez Mavrič v Gornjem Gradu.

Pohvalno je, da si ponekod kulturni delavci v povezavi s turističnimi društvi prizadevajo obuditi stare, pristne navade ob porokah. Tako v Solčavi vsako leto predstavijo »ohcet po solčavsko« na osnovi starega zapisa Jožeta Lekšeta, ki je leta 1922 zabeležil celoten potek svatbe v Solčavi. Na ta način je ohranil dragoceno izročilo starih izrazov za vodilne svate pri taki ohceti. O tem bomo še govorili. Dragoceno berilo glede življenjskih prelomnic našega človeka je Kotnikov zbornik, ki so ga pisali zanesenjaki iz kroga splošno znanega narodopisca dr. Frana Kotnika,

tedaj še ravnatelj celjske Mohorjeve tiskarne. Delo so po drugi svetovni vojni nadaljevali in svoja opažanja izdali v že omenjenem zborniku. Tu naj omenimo Draga Predana, nekdanj učitelja v Mozirju, Jožeta Lekšeta, nekdanj učitelja v Solčavi in na Rečici, samega dr. Frana Kotnika, Staneta Terčaka, sina nekdanjega učitelja Jožeta Terčaka v Radmirju, Frana Hribernika, некоč učitelja v Mozirju, Branka Zemljiča, некоč učitelja v Solčavi, in še drugih poznavalcev Zgornje Savinjske doline. Res je, da so se v zborniku bolj osredotočili na dogajanja in razmere v okolici samega Gornjega Grada. Toda če njihovih zapisov ne bi bilo, bi tu zijala praznina, tako kot marsikod drugod po naši dolini.

Da so razlike opazne, smo že omenili in nanje želimo opozarjati, kolikor bo sploh mogoče. Vse to pišemo zato, da bodo morda некоč raziskovalci našli vsaj nekaj gradiva za podrobnejša raziskovanja. Saj vendar vse bolj iščemo svoje korenine – to nam vliva upanje, da bomo некоč s spoštovanjem govorili o nekdanjih navadah, pristnih in izvirnih.

Dogajanja ob poroki

Zvajanje

Šlo je nekako za začetek svatbenih opravil. Ko sta se fant in dekle *zvadila*, kar bi lahko pomenilo tudi, da sta se imela rada, je fant deklet *pogirval* (povabil) na svoj dom. To je že nakazovalo možnost poroke. Tako je bilo le, če je fant deklet že poznal in mu je bila všeč. (Tu ne bomo opisovali raznih prisilnih zvez.) Če pa fant dekleta ni poznal bliže, je prosil bližnjega soseda, ki mu je zaupal in ki je dekleta in njeno hišo dobro poznal, da jo je vprašal, če bi šla na njegov dom za gospodinjo. Če je bilo deklet voljno, potem jo je ta posrednik povabil na sestanek s fantom na njegov dom. To, prvo srečanje je potekalo zelo zanimivo. Najprej so na dolgo govorili o vseh mogočih rečeh, največ o pridelku, vremenu, dogodkih, le o svatbi na začetku še nič. V pogovoru so sodelovali tudi starši, vodil pa ga je posrednik. Ko so drugi ugotovili, da bi deklet bilo primerno za nevesto, so se razšli brez kakšnega koli dogovora. To je seveda značilno za nekako »sramežljivo približevanje« obih bodočih zakoncev in njunih svojcev.

V svate

Tokrat so se napovedali prek posrednika na domu neveste ženinovi starši in ženin sam. Navadno je šel na to srečanje le ženinov oče, če pa ženin tega ni več imel, kateri od njegovih prijateljev ali pa dober sosed.

Spet se je ob prihodu na nevestin dom ponovil uvodni nepomembni pogovor. Po navadi so govorili: »Tako daleč je do vas, da smo komaj našli hišo. Naj še drugi pridejo (domači), da bomo kaj *povesovali* (se pomenili).« Tu so mislili predvsem na nevesto, ki ob samem prihodu svatov ni bila navzoča. Potem so spet razpletali o gospodarskih vprašanjih in drugih dogajanjih. Vse to se je dogajalo še stoje. Šele nato sta nevestina starša povabila svate k mizi, ki je bila že pogrnjena, ter ponudila

jedačo in pijačo. Če so jih bili resnično veseli, so jim ponudili kuhan želodec. Če niso ponudili čaja, je to pomenilo, da staršem neveste morebitna poroka ni všeč. V ljudskem jeziku so temu rekli, »da so dobili rožo na kožo«. To sta torej bila znaka za razpoloženje nevestinih staršev. Toda o poroki na tem srečanju še niso govorili. Šlo je torej le za nekakšno spoznavanje in medsebojno ocenjevanje. Če pa je kazalo, da bo sledila poroka, se je že naslednji dan srečanje spet ponovilo.

Razgledi

Navadno so se spet srečali v četrtek – so že tako gledali, da so šli v svate na sredo. Sedli so za pogrnjeno mizo v hiši neveste in se do podrobnosti dogovorili o sami poroki, svatbi in vsem drugem. Ko so v »hiši« opravili, so si ogledali posestvo, predvsem hlev, govejo živino, svinje, njive, kaščo, les ali *zavod* (gozd). Domači so govorili o revščini, svatje pa so pretirano hvalili, kar so videli. Po navadi niso govorili o doti neveste, ker so to določili njeni starši. Zemlja največkrat ni bila v doti, gozd pa so dali v posek 10 do 15 let. Pravilo je bilo, da se zaženi največ polovico posestva; to je veljalo predvsem za okolico Savine. Končno so se dogovorili, da bodo prvi oklici že prihodnjo soboto.

Ohcet pri Stenšaku v Florjanu, leta 1908; hrani Janez Mavrič v Gornjem Gradu.

Pogirvanje

Če fant in dekle nista bila *zvajena*, je prišlo do *pogirvanja*. *Pogirval* je tisti, ki bo imel posestvo, torej bodoči gospodar. Kaj je sploh *pogirvanje*? Ta izraz se razlaga kot pojem za »potrebuje« ali »zahteva«. Verjetno gre za spačenko iz nemškega *Gier, Gierde* »poželenje, pohlep«. Razumeli bi lahko tako, da si fant želi nevesto in to na ta način izrazi. Če je fant doma prevzel posestvo, je dejal dekletu: »Za gospodinjo te pogirvam.« Če je dekle kot edinka doma prevzela posestvo, je šel oče fanta *pogirvat*, če oče ni bil več živ, je to opravil izbran sosed, ki je bil na svatbi nevestin starešina. V tem primeru je reklo dekle fantu: »Naša hiša te pogirva.« Če se je zgodilo, da je bilo dekle zavrnjeno, ljudje tega niso šteli za sramoto. Kot bodoča posestnica si je imela sama pravico izbirati ženina. Ta običaj je bil zelo uveljavljen v okolici Gornjega Grada vse do druge svetovne vojne.

Vabljenje

V svate so vabili kmalu po prvih oklicih, lahko tudi teden ali dva pred poroko. Vabila sta ženin in nevesta. Veljal je določen vrstni red: najprej sta vabila sosede, nato šele sorodstvo.

Spet se je ponovil značilen način medsebojnega pogovarjanja. Ko sta prišla ženin in nevesta v hišo vabit, sta se najprej pogovarjala o povsem vsakdanjih rečeh, šele ob slovesu sta povabila na svatbo, povedala sta dan in kam naj pridejo svatje. Če je kdo odklonil udeležbo na svatbi, so govorili po vasi, »da niso *malenge* iti na poroko«. Če je dala gospodinja vabiteljema svinjsko plečce, je to pomenilo, da zagotovo pridejo na poroko.

Poroke so bile po navadi dopoldne okoli desete ure, marsikje le ob ponedeljkih.

Slovo (slova)

V nedeljo pred poroko so imeli slovo; po navadi so jo pripravili okoli štirih popoldne. V bistvu gre za slovo od fantov in deklet. Če sta bila ženin in nevesta iz iste fare, so vabili hkrati fante in dekleta na nevestin dom. Rekli so: »Pridite na moje slovo v nedeljo.« Nevesta jih je sprejemala na pragu hiše in se z vsakim rokovala. Dekleta so ji voščila: »Želim ti srečo v zakonu, da bi bila srečna in zdrava in da bi imela dosti otrok!« Nevesta se je vsaki od njih zahvalila in vse povabila v hišo. Fantje so se le rokovali in nevesti niso izrekli kakih voščil. V sobi so posedli za mizo ter nevesti in ženinu ob kratkih nagovorih izročili darila. Ta večer običajno niso jedli mesa, na mizi sta bila le šarkelj in jabolčnik. Za razpoloženje je igral godce, ki je igral tudi na svatbi. Na ta večer so veliko plesali in peli, končali pa že okoli desetih zvečer. Ob koncu so zapeli nevesti:

Zamisli si, nevesta, na tisti dan,
kam tvoja pot te pelje.
Poljubi svojemu ateku roko,
lepo se jim zahvali.
V kršanskem nauku prav lepo
so tebe podučvali.

*

Poljubi mamici roko,
lepo se jim zahvali.
Kolkokrat je bdelo njih oko,
ko drugi so že spali.

*

Kadar pred oltar boš šla,
si deklica poštena.
Ko boš pa spred oltarja šla,
boš svojmu možu žena.

Fantje pa zapojejo ženinu:

Snočkaj sem slišal no ptičko zapet,
v bližnjem hribčku na vejci sedet.
Pela prav glasno, prijetno mi je blo,
a sam sem si mislil, kaj bo.

*

Komaj sem zaslišal en strašen grmev,
po hribih, dolinah je močno grmel.
Klical sem fante s seboj,
da b šli gledat tja nocoj.

*

Ženin preljubi mi nikar ne žaluj,
ko smo te prišli obiskat nocoj,
srečen želimo ti zakonski stan,
ko zdaj ne boš ledik več z nam!

*

Kolkokrat smo prepevali skupaj vsi,
v kratkem se času vse spremeni.
Žlahtno veselje je minilo za te,
odcvetele so ti rožice vse.

Kot je razvidno iz besedila, so prve tri kitice zapele deklice nevesti, druge štiri pa fantje ženinu.

Usoda kmečkih deklet

Veliko dekliških pesmi izraža globoko željo po poroki. Tako je treba razumeti čas pred drugo svetovno vojno in še bolj pred tem, ko so bile kmečke družine zelo obdarjene z otroki. Tako je vsaka deklica, ko je odrasla, videla v poroki izhod iz slabega položaja, ki ga je imela kot neporočena znotraj domače družine. »Tete« so bile zgolj delovna sila, pa čeprav domače, kar je veljalo tudi za »strice«, ki so bili na starost le zapečkarji. Razmerja znotraj družin so se po odpravi tlačanstva bistveno spremenila. Šlo je za to, da je le eden lahko bil gospodar, drugi pa so bili *ibržniki*, kar je pomenilo, da so bili v domači hiši odveč. Posledica takih socialnih razlik na vasi je bil beg z vasi, pa tudi množično izseljevanje, pogosto tudi čez veliko lužo. Seveda so pri tem imeli več možnosti moški, saj so tako v tujini kot doma za čedalje bolj cvetočo industrijo potrebovali delovno silo za težka dela. Usoda žensk je torej bila bolj kruta, zato takšno hrepenenje po poroki za vsako ceno. O skrbih deklet govorijo številne pesmi. Nekaj bo objavljenih tudi tule, in sicer iz okolice Luč.

Tožba dekleta

(Zapela Angela Robnik, Krnica – Luče)

Čujte me, čujte, mamica vi, kaj se pri mojem srcu godi.
Možila b se rada, pa sem deklica premlada.

Merkaj, merkaj, kaj govoriš, zakonski stan je en težek križ.
Jest se totga križa prav nič ne bojim, samo da zvestga moža dobim.

Znam šivat, znam prest in hišo pomest.
Vse druge stvari me pa mož nauči, zvesto ga hočem ljubiti.

K svetim Trem kraljem na božjo pot bom šla, tam bom prosila za lepga moža,
če tudi po golih kolenih grem za njim, samo da možeka dobim.

K svetemu Primožu na božjo pot bom šla, tam bom prosila za dobrega moža.
Špeha, jajc, nosila bom, da možeka dobila bom.

Četud vso sivo glavco ma, samo da dobro, dobro ljubiti zna!

Dekličina nadloga

(Pripovedovala Angela Robnik, Krnica – Luče)

Jaz sem na revna deklica, žalujem noč in dan,
vsa objokana želim si v drugi stan.
Vsa žalostna objokana zavolj tega, ker nimam moža.
Ne morem povedat, ne naštet nadloge moje,
kdo bi me rešil teh težav.

*

Jaz sem pa žena zakonska, dekletom tak svet dam:
Ne jokajte se za moža!
Čez svoj veseli ledik stan
žalujem noč in dan.

*

Na taka lahko govori, ktera ma moža,
ona ne ve, kaj vse trpi na revna deklica.
Kaj pa na starost bo enkrat,
ko treba kruha bo stradat?

*

Če se zacajta omožim,
po njemu lep penzjon dobim, da lahko z njim živim.
Jaz bi drugače šla okrog svojga moža,
ubogala ga vse stvari in mu pokorna bla.

*

Šla bi taj v oštarijo z njem,
bi vincečila tam pri njem.
Če se opijanim ravno tako,
moj mož pa men tak dober bo, ponese me domo.

*

Tudi jaz sem bla prliznjena okol svojga moža,
to pa ne pomaga nič, on le ta drugo ma.
U ta druge je zaljubljen ves,
mene pa pogleda kot stekel pes.

*

Če jaz z nim drugim govorim,
če glih nič hudga ne storim,
doma je velk hudič z njim –
po hrbtu jih dobim.

Zbiranje svatov in slovo od domačih

Običajno so na predvečer poroke godci svatom *ofirali* (igrali podoknice). To navado so imeli večinoma povsod po dolini. Na ta način so opozarjali na velik dogodek – poroko.

Na sam dan poroke so prišli svatje kake tri ure pred poroko. Medtem ko se se zbirali (ali, kot rečejo, *sčakali*), so godci vsakega posebej pozdravili s tušem. Preden so posedli k zajtrku, so si voščili vse dobro in predvsem srečo. K zajtrku so vabili sosede ne glede na to, ali bodo na svatbi ali ne. Prvi godec je imel nalogo, da je razvrstil svate za mizo, in sicer po pomembnosti osebe. Kot prvo jed so prinesli na mizo juho. Godec jo je na veselje vseh poskusil z vilicami. Seveda so padale ob tem smešne pripombe. Takoj ko je juha bila na mizi, so začeli plesati, »da bodo juho spihali«. To je bil nekakšen uvod v dobro razpoloženje.

Po *froštiku* (zajtrku) je spregovoril starešina in v kratkih besedah pohvalil nevesto in ženina. Včasih je to storil tudi oče, posebno če so bili na nevestinem domu. Nekako takole je povedal: »Draga nevesta, prišel je čas, da moraš vzeti slovo od prijateljev in prijateljic, da se posloviš od nas in greš v drugo faro. Zdaj zapuščaš dekliški samski stan in greš na novo pot v življenje – greš v zakonski stan, ki je ves s križi obdan. Želimo ti veliko sreče v novem zakonskem življenju, da bi nikdar nič ne kalilo srčnega miru. Glej, da bo mož vedno zadovoljen s teboj. Ob koncu te prosim, da podaš roko vsem domačim. Zdaj dam besedo še drugim, če hoče kdo kaj povedati, drugače pa naj godec zagode, potem pa gremo k poroki.«

Svatje so zapeli:

Nevesta preljuba, zdaj vzameš slovo,
podaj svojim prijateljem ta desno roko.
Kak rada si včasih skakljala za njim –
le vzemi si to za spomin!

Sledil je blagoslov staršev nevesti in ženinu. Če so bili na nevestinem domu, je prosila nevesta starše za odpuščanje, če jih je kdaj prizadela. Zahvalila se je za vso skrb in krščansko vzgojo.

Ko je nevesta odhajala iz hiše, so svatje zapeli:

Le vzemi, nevesta, slovo,
na božjo pot gremo s tebo.
Zdaj vzeli te ledik stanu
in dali te bomo možu.

Le jemlji, nevesta, slovo,
k poroki it sram te ne bo,
devica poštena si bla,
poštena za možem boš šla.

Le jemlji, nevesta, slovo,
od svojga očeta slovo
in mamci poljubi roko,
oh, kolko so meli skrbi,
da zrasla poštena si hči.

Le jemlji, nevesta, slovo,
od bratov in sester lepo,
prijazno jim roko podaj,
da preveč ne jokajo zdaj.

Le jemlji, nevesta, slovo,
od znancev in žlahte tako,
da bode nas Jezus vesel,
med svate nebeške kdaj vzal.

Kranceljevki Marija Požarnik in Marija Krbes na poroki Žmavčevih leta 1907;
hrani Janez Mavrič v Gornjem Gradu.

Potem se je oblikoval sprevod: na čelu so bili godci, ki so vso pot do cerkve igrali.

Šranganje

Fantje na vasi so imeli določene nenapisane pravice. Tako so v primeru, ko se je dekle poročila v drugo faro, pripravili zaporo, tudi tedaj, če so bili na slovu. Po navadi so s *šranganjem* »grozili«
že na slovu, če ni bilo dovolj pijače. Da bi se izognili zapori, so marsikje šli k poroki po skrivnih poteh. To so fantje sicer šteli za nedostojno in se je potem na vasi o tem veliko govorilo. V nekaterih krajih je takšno dejanje pomenilo sramoto za vaše fante.

Zaporo so naredili z vrvjo ali verigo, napeto čez pot. Ob strani je stala miza, na njej pa obvezno pijača – liter vina in prav toliko žganja. Fant, ki je šranganje vodil, je stopil pred sprevod in ga zaustavil z besedami:

»Zdaj ste prišli po nevesto, toda mi je ne damo iz naše fare!«

Fante so prijeli nevesto in se pričeli pogajati s starešino za delež, ki jim pripada ob izgubi domačega dekleta. Najprej so postavili visoko ceno, med pogajanjem pa se je postopno zniževala – *polovnjaki* (280-litrski sod), litri, čebri, kozarci ... Ko so se dogovorili, so fantje odstranili zaporo in zaželeli nevesti vso srečo v drugi fari.

Šranganje je kaj lahko postalo vznemirljivo, če so fante prehiteli godci. Kajti če se je kateremu od svatov ali godcev uspelo pretihotapiti na fantovsko stran zapore, je zapora padla brez nadaljnjih pogajanj. Seveda so fantje skrbno pazili, da se kaj takega ni zgodilo, pri tem pa niso izbirali sredstev. Če je bil vmes še alkohol, se je vse skupaj lahko končalo sila razburljivo.

Sprevod v cerkev

Ko sta šla ženin in nevesta k poroki, sta imela v eni roki nekaj denarja, da se nista praznih rok rokovala z mimoidočimi. Posebno srečo je za novoporočenca pomenilo, če je sprevod na poti v cerkev srečal vprežni voz.

Do cerkvenih vrat ni bilo posebnega vrstnega reda v samem sprevodu. Tam pa so se potem zvrstili takole: godci, obe starešini, za njimi ženin in drug, nevesta in družica, *starešinel* (ženi starešin) in drugi svatje. Tako urejen sprevod se je podal v cerkev skozi glavni vhod. Pred oltarjem sta se postavila ženin in nevesta, poleg njiju pa obe starešini – ženinov na njegovo, nevestin pa na njeno stran. Svatje so posedli v klopi, po vrstnem redu pomembnosti: najprej starši, sorodniki in nato drugi svatje.

Po opravljenem obredu so šli v zakristijo, kjer so popili »šentjanževce«, ki sta ga plačala starešini, včasih pa so to storili tudi svatje. Tudi tu je veljal določen vrstni red: ženin in nevesta, župnik si je natočil vino sam, svatom pa sta točila starešini. Pazili so na to, da sta prva izpila novoporočenca, nato pa župnik in šele potem svatje.

V cerkvi so spet oblikovali sprevod, kajti iz nje se je šlo v drugačnem vrstnem redu kot vanjo: najprej sta šla drug in družica, potem ženin in nevesta, sledila sta starešini z ženama in drugi svatje.

Sprevod je šel na svatovsko vino v bližnjo gostilno. Tam so pojedli plečeta, ki so jih svatje darovali nevesti ob vabljenju. Ostali so do večera, plesali in peli, nato pa so odšli proti nevestinemu domu. Spotoma so poskrbeli za odmeven trušč, ki naj bi dokazoval dobro voljo svatov in imenitnost svatbe.

Suhovrška ohcet v predelu Gornjega Grada leta 1911; hrani Franc Brglez v Primožu.

Ogovarjanje

Ko so bili blizu domače hiše, so odhiteli naprej ženin ali nevesta ter starešina in svatje. Zaprli so se v hišo in tam čakali na spreved z nevesto. Če se je vse to dogajalo na ženinovem domu, so se zaprli on in njegov starešina ter svatje, če je šlo za nevestin dom, pa so čakali v hiši nevesta in njen starešina ter svatje.

Zdaj se je začelo nekakšno pogajanje. Godci niso igrali, vse dokler ni vstopil v hišo kateri od novoporočencev.

Ves čas so tisti, ki so bili zaprti v hiši, pazili, da se vanjo ne bi prikradel kateri od godcev, ker bi potem bilo *ogovarjanje* končano! Godci bi lahko zasedli svatovsko mizo in starešina bi jo potem moral od njih odkupiti.

Če je bil ženinov starešina z ženinom v hiši, je trkal na zaprta vrata nevestin starešina in prosil, da odprejo hišo. Oglasil se je ženinov starešina iz hiše: »Kdo ste pa?«

Zunaj so odgovorili: »Smo pošteni ljudje in smo vam pripeljali, česar ste najbolj potrebni – gospodinjo!« Iz hiše je sledilo vprašanje: »Kakšna pa je, nam jo lahko pokažete?« Zunaj so kakcega moškega našemili v staro, ostudno babo in jim jo pokazali. Tedaj je zaklical ženinov starešina iz hiše: »Mi take babe nočemo, kar obdržite jo!« Takoj so spet zaprli vrata. Zunaj stoječi starešina je ponudil: »Imamo nekaj boljšega, ta pa bo ta prava!« Seveda so spet ponudili našemljeno žensko. Končno so le predstavili nevesto, ki so jo navdušeni pozdravili tako tisti v hiši kot tudi vsi svatje. Starešina ženina je glasno zaklical: »Ta pa je prava – kar dajte nam jo!« *Ogovarjanje* je lahko trajalo razmeroma dolgo, odvisno od časa, ki so ga imeli na voljo, da se je svatba lahko začela.

Če smo tu opisali pogajanja v okolici Gornjega Grada, naj zapišemo še besedilo nagovora ženinovcega starešine pred nevestinim domom iz okolice Ljubnega. Takole se je glasilo:

»Hvaljen bodi Jezus Kristus, dobro jutro nam vsem Bog daj!

Hišni oče, gospodar in oče starešina, ali spite, ali bedite, ali znabiti presveto Trojico premišljuje? To prvo peršono – Boga očeta, kateri nas je ustvaril? Je prav! Pa zdaj pustite to pobožno premišljevanje na stran in obrnite se k nam in nam dajte tak odgovor, da bo prav za vas in za nas in po volji usmiljenemu Bogu v nebesih!

(*Godci so zaigrali.*)

Jaz sem klical k prvemu, kličem k drugemu, če premišlujete drugo božjo peršono – Boga sina, kateri nas je odrešil, prav! Ali obrnite se zdaj k nam in pustite vse na stran in nam dajte tak odgovor, da bo prav za vas in za nas in po volji gospodu Bogu vsemogočnemu gori v nebesih!

(*Godci so zaigrali.*)

Jaz sem klical k prvemu, k drugemu in zdaj kličem k tretjemu. Premišlujete znabiti tretjo božjo peršono – Boga svetega Duha, kateri nas je pri svetem krstu posvetil in se razodel in videti dal pri potoku Jordanu v Palestini, Sveti deželi, kjer je sveti Janez Krstnik Jezusa krščeval? Pustite vse na strani in obrnite se k nam in nam dajte tak odgovor, da bo prav za nas in za vas in po volji troedinega Boga v svetih nebesih!«

(Godci so zaigrali. Iz hiše pa so se oglasili:)

»Kakšen odgovor pa želite od nas?«

(Tisti zunaj:)

»Hodila sva s tem mladeničem pred štirinajstimi dnevi tukaj in videla v vašem vrtu dosti lepih in dišečih rožic, pa njemu je le ena všeč, ker je ponižnega in čednega duha, kot ponižna vijolica – to želimo od vas, hišni oče in gospodar, oče starešina! Da bi vam bila blaga volja njo nam izročiti, in sicer v znamenje sreče in blage volje, z glažkom vina in rožmarinom v roki.«

(V hiši so odprli vrata in porinili pred tiste zunaj našemljeno babnico, vendar so jo ti zavrnil in jo potisnili godcem:)

»Ja, kar dobra je, mi se pa za ta drugo priporočamo!«

(Iz hiše je prišla ovenčana devica. Ženinov starešina se je zahvalil zanjo in jo predal pratfirerju:)

»Hvala vam zanjo, hišni oče in oče starešina. Mi pa se priporočamo za drugo!«

(Tedaj je stopila iz hiše nevesta s kozarcem vina v roki in ga ponudila ženinu, ta pa potem svojemu starešini, ki je nadaljeval:)

»To pijem v slavo in čast troedinemu Bogu, na čast blage Marije device, vseh izvoljenih svetnikov v nebesih, na stanovitno srečo, veselje in zadovoljstvo ženina in neveste do visoke starosti, v večni milosti pri Bogu, zdaj, v življenju, in po smrti v svetih nebesih! Napijem tudi naši celi družbi, da bi bili vsi enkrat povabljeni po naši smrti na ženitnino pred božje Jagnje, da bi z Marijo in izvoljenimi Boga častili na večne čase. Živijo!«
(Godci so zaigrali, svatje pa so se zvrstili v sprevod k poroki. Godci so krenili na čelu, vrstni red v sprevodu pa je določil camer, to je pratfirer ali drug.)

Če se je nevesta priženila, so ji ob vstopu v hišo predali ključe. Na pragu jo je čakala ženinova mati; v eni roki je držala krožnik s šarkljem, v drugi pa ključe (običajno so bili trije), in sicer od vežnih vrat, kašče in kuhinjske shrambe. Nevesto je nagovorila: »Zdaj ti izročam ključe, da ne boš zaklepala pred menoj in možem, da bo ravno tako prosta pot v vse prostore kakor do zdaj. Ta kruh je za božje ime, da ne boš kruha zaklepala pred menoj in možem. Vedno ga rada dajaj ubogim, kakor sem ga tudi jaz rada dajala.« Ob tem ji je pojasnjevala, od kod je kateri od ključev. Nevesta je obljubila, da bo ravnala tako, kot ji je svetovala mati. Ponekod je izročil ključe ženinov starešina. Ko je nevesta stopila v hišo, so godci zaigrali. Prva je stopila v prostor, kjer bo svatba, *krancljevka*, da godci ne bi kake ušpičili. Kaj lahko bi se zgodilo, da bi bili za mizo prej godci kot svatje in starešina bi moral njihove sedeže odkupiti. V takem primeru je pomagalo tudi, če so jih kuharice z metlami napodile; tedaj so se morali umakniti v kamro, kjer so ostali ves čas svatbe. Povsod so nastanili *oglarce* – to so bili navadno vaški fantje, ki so pripravili pred hišo podoknico – na *pod* (skedenj) in tam so jim tudi postregli, plesati pa so smeli v hiši.

Svatje so posedli za mizo, vrstni red je določil godec. Ponekod je to storil *pratfirer* ali pa tudi *camer*, pač kakor kje.

Poleg ženina in neveste sta sedela starešina z ženama, njim so sledili starši novoporočencev in potem drugi svatje. Nasproti novoporočencev je sedel *pratfirer* ali *družec* (drug), poleg njega pa družica, imenovana tudi *kranceljevka*.

Na mizi so bili pripravljene polni in napol polni kozarci. Nevestin starešina je ugotavljal, kaj pomenijo. Najprej je vprašal: »Kaj pomenijo ti kozarci?« Hkrati je sam odgovoril: »Polni pomenijo še živeče starše, nevestine in ženinove brate in sestre, napol polni pomenijo polbrate in polsestre, prazni pa rajnke iz obeh družin.« Vse to so morali popiti godci.

Najprej je spregovoril starešina tistega, ki se je priženil k hiši. Na mizi je tedaj že bilo vino s šarkljem.

Šele potem je sledila juha. Ko so jo prinesli, je godec zaklical: »Župa prihaja«, kar je pomenilo začetek svatbe. Godec jo je poskusil in ob smehu vseh navzočih, naredil z žlico tako, da jo je ponesel za uho, in rekel: »Vroča je še, dajmo še pihati.« To pa pomeni v resnici ples, toda niso zaplesali takoj. Pred župo so pogosto zmolili angelsko češčcnje in si glasno zaželeli: »Bog žegnaj!«

Na začetku, po molitvi, je nevestin starešina zapel:

Zdaj bomo začeli v imenu Boga, Očeta in Sina in svetga Duha.

Mat vi, vi ste enih brihtnih ljudi, ste svate ocirali s pušeljci.

Mater ta široko jaz čudno rad mam, zato jo najprvo zdaj rajat peljam.

Ti pušeljci vaši, pa angeljci naši bodo troštali vas, da nam ne bo dolgčas.

Le povejte mi vsi, kje nevesta stoji, le pripeljite jo, da bom plesat šel z njo!

Ko pride na mizo meso, starešina na hitro in spretno obere kurjo *zibko* (prsi), česar ne zna vsakdo, in jo z nabodenimi vilicami na krožniku postavi pred nevesto. Temu pravijo, da položi pred nevesto *zibel*. S tem začeli, da bi nevesta veliko zibala. To kost kmalu poberejo in odstranijo.

Vrstni red jedil je bil v glavnem povsod enak, zato je bila vrsta jedi tudi znak za kaka dejanja. Tako je potem, ko so prinesli na mizo pečenko, spregovoril ženinov starešina. Za njim je prevzel besedo nevestin starešina. Sicer pa so se jedi vrstile takole: goveja juha z govejim mesom in hrenom, *žlinkrofi* (žlikrofi) kot samostojna jed in raznovrstne pečenke.

Veliko smeha je povzročil godec, ko je prinesel na pladnju s cvetjem okrašeno telečjo glavo in vprašal starešini: »Očka, koliko je vredna ta glava?« Če je bil odgovor dovolj prepričljiv, niso plačali vrednosti, če pa ne, je postavil godec ceno in denar je pripadel godcem. Marsikje je zastavil godec starešinama tri vprašanja kot neke vrste uganko. Takole so se glasila: »Očka starešina, kaj je vredno več kot telečja glava?« Če je bil odgovor približno takle: »Celo tele je boljše kot cela glava«, je bil godec zadovoljen. Lahko je sledilo drugo vprašanje: »Kdo se je prvi na morje usral?« Odgovor naj bi bil: »Rit.« Še nekaj vprašanj. »Kaj je krancelj brez rož, kruh brez drobtinic in ogledalo brez šipe?« Odgovor: »Monštranca.«

Pleščeva ohcet v Trnavčah med prvo svetovno vojno; hrani Ivan Gostečnik v Mozirju.

»Kdaj je bilo v nebesih vse tiho?« Odgovor: »Takrat, ko je Bog vprašal, kdo bo šel odrešit svet.« »Kdaj so šli angelci v jagode?« Odgovor: »Takrat, ko so šli Jezusovo kri pobirat!« »Kaj je na križu ostalo, ko je šel Jezus dol?« Odgovor: »Svetost.«

Ohcet gre h koncu

Proti drugi polovici svatbe so šli godci v kuhinjo, kjer jim *mati ta široka* (nevestina mati) izročila pogačo, ki jo je morala speči nevesta. Na njej je bilo iz testa zapečeno znamenje IHS, krožnik, na katerem so jo prinesli, pa je bil ves v cvetju. Godci so godli, medtem ko so v sprevodu prinesli pogačo v hišo, tisti, ki jo je nosil, pa je spregovoril: »Popotni človek sem; srečal sem žensko, ki mi je rekla, da je tēj v častni hiši ohcet in da naj to pogačo izročim nevesti ...« Seveda to ni cel govor, saj bolj kot je godec blebetal, bolj so se svatje zabavali. Nekateri so začeli svoj nagovor takole: »Bil je en lep vrt, poln rožic. Najlepšo rožo, ki je rastle v tem vrtu, bomo zdaj presadili na novi dom ...«

Nevesta je imela ves čas svatbe na glavi *krancelj* (venec). Snemanje le-tega je bilo svečano dejanje in ga je opravil včasih godec, drugič *kranccljevka*, spet drugje je to bilo opravilo *matere ta široke* ali pa tudi katere od nevestinih tet. Vsekakor se je *ušikalo* (podalo), da je nevesta ob tem jokala. Tedaj je na kratko spregovoril tudi starešina: »Prišel je trenutek, ko se moramo posloviti od tebe, draga nevesta! Zdaj greš na novo pot življenja, v zakonski stan ... Naše želje se dvigajo kakor oblak v nebeške višave s prošnjo, naj Bog obilo blagoslovi vajino zakonsko zvezo, da bi bila srečna ... Na mnoga leta!« Ta govor je izzvenel dokaj prizadeto (patetično) in izvalil prenekatero solzo v očeh navzočih. Godci so zapeli pesem, ki je bila le za to priložnost, svatje pa so jim pritegnili:

Povejte mi vi, kje nevesta stoji,
ki se solzno drži, se za krancelj boji.

V tem kranceljnu se svetijo rožice tri,
v njih upanje, vera, ljubezen gori.

Ta prva je rožca lepo rdeča,
v sredi te rožce je zakonska sreča.

Ta druga rožica lepa in plava,
ljubezen je zakonska najbolj ta prava.

Ta tretja rožica, lepa in bela,
je v njenem devištvu neveste cvetela.

Zdaj srečne ostanite rožice ve,
ste nevesti nedolžne prijateljce ble.

Ženin in nevesta, ne bod vaju sram,
da sta mogla stopiti v ta zakonski stan.

Ohcet pri Lenku v Primožu, slikano okoli leta 1920; hrani Štefka Atelšek v Savini.

Končno so godci prinesli v hišo šarkelj, za katerega so *glihali* (se pogajali za ceno) s starešinama. S tem dejanjem so nakazali skorajšnji konec svatbe. Ta šarkelj je ostal nerazrezan, denar zanj pa je pripadel godcem. Ponekod so pobirali za godce tako, da so na krožnik dali kozarec, ki ga je starešina sproti nalival, ko je od svata do svata pobiral prispevek. Eden od obeh starešin je torej držal krožnik in nalival kozarec, drugi pa je ponujal klobuk, v katerega so svatje metali denar. Veljalo je pravilo, da je vsak svat, ki je plačal, spil kozarec vina, ki mu ga je ponudil starešina.

Čaj so dali na mizo prav na koncu in je bil nekakšen znak, da je ohceti konec. Hkrati so ponudili kuhane češplje, v katere so vlili žganje. Običajno je godec na pretresljiv način vzkliknil: »Ohcet crkne!« Potem so godci privedli v hišo kuharico. Včasih so jo prinesli kar na loparju. Spodobilo se je, da eden od starešin zapleše s kuharico in se ji na smešen način zahvali za »neslano in polsurovo jed« ...

V nekaterih krajih so pripravili svatom cule z jedili, »da jih bodo še drugi pri njih doma pokusili ...«.

Svatje so se ob nenehnem igranju godcev razšli. Ti so svate na delu poti radi pospremili in seveda je ob tem spet kaj padlo v njihovo mošnjo.

Nekatera poohcetna opravila

Če se je nevesta priženila v novo okolje, je želela širšo okolico opozoriti nase. Pravili so, da je »šla in jim sosesko princsla«. To je opravila že dan po svatbi. Najprej je doma razrezala pogačo, ki je ostala na ohceti nedotaknjena, in vsakdo od domačih je dobil košček. V jerbasu je nesla pogačo še sosedom, kar je pomenilo neke vrste predstavitev. Povsod je ponudila košček pogače, kajti navada je bila, da nevesti ob takem obisku niso postregli, le *povesovali* (poklepetali) so malo ...

Jesih

Teden dni po poroki je sklical *camer* ali *pratfirer*, kakor so ga že kje imenovali, manjše slavje, ki so ga v okolici Mozirja imenovali *jesih*. Niso povsod vabili svatov, temveč le tiste, ki so tako ali drugače pomagali pri ohceti. Bilo je torej različno. Rekli so, da bodo *krancļevko* vlekli iz *jesiha*.

V tem primeru ni šlo za pojedino, podobno ohceti. Šlo je le za srečanje, na katerem so se največ zabavali na račun *krancļevke*. Godci so imeli spet glavno besedo, zato so padale morda tudi besede, ki na samo ohcet ne bi sodile. Postregli so s šarkljem, jabolčnikom in čajem. *Jesih* so zaključili najpozneje opolnoči. Tedaj je godec razglasil, da so *krancļevko* potegnili iz *jesiha* in tako storili svojo dolžnost. Potem so se razšli. To torej ni bila neke vrste druga ohcet, kot navajajo marsikje, temveč le srečanje mladih iz vasi, kjer je bila poroka.

Še od drugod po dolini

Doslej opisano dogajanje v zvezi s poroko izhaja v glavnem iz okolice Gornjega

Grada. V marsičem so si bile navade podobne v različnih predelih Zgornje Savinjske doline. Za to so poskrbeli godci, ki so prenašali razne oblike zabave in obredov iz kraja v kraj. Toda že pri osebnostih, ki so se pojavljale na svatbah, so razlike, ki jih gre pripisati vplivu sosednjega okolja. V Solčavi, o kateri bomo še pisali, ima glavno besedo pri ohceti *camer*, kar pomeni neke vrste »ceremoniarja« ali po domače vodjo vsega dogajanja. In *camerja* najdemo spet v Mozirju in okolici. V Solčavi rečejo materi neveste *mati ta široka*. Podobne razlike najdemo pri družici, ki jo ponekod imenujejo *kranclejevka*. Seveda nima smisla iskati vseh razlik, ker te pač niso bistvene za sam potek svatbe.

Naj še omenimo, da so včasih trajale ohceti tudi po nekaj dni, pogosto na obeh domovih, tako na ženinovem kot na nevestinem. O tem, kje bo ohcet, so se vedno dogovorili starši obeh. Zanimivo pri tem je, da so si svatje v primeru dolge ohceti pustili od služinčadi prinesiti delovno obleko, da so »ta *kmašn gvant*« ohranili čist. Svatje so vmes seveda po malem tudi kje zaspali, to pa je bila le redko postelja. Če so v nedeljo godci *ofirali*, potem je bila poroka že drugi dan, to je na ponedeljek. Tudi v okolici Mozirja so *ofirali* svatom godci z *camerjem* na čelu. Ta skupina je potem prenočevala na ženinovem domu, če je seveda sploh ostalo kaj noči ... Na sam dan poroke so se zbirali na ženinovem domu, pred katerim so stali godci in vsakega svata pozdravili z igranjem. Navadno so svatje prvič segli v žep in godce za pozdrav nagradili. Ko so se zbrali, so sedli k zajtrku; tu je bila na mizi obara ali pa so skuhali golaž. Že med zajtrkom so godci zabavali svate, da so dobre volje krenili v sprevodu na nevestin dom. Še prej »je vzel starešina ženino slovo«. S kratkim nagovorom je zaprosil starše, da so opravili blagoslov ženina, in to z *žegnano* (blagoslovljeno) vodo. Potem so šli po nevesto. Sledil je pohod v sprevodu; na čelu so bili godci, nato *camer* in družica, ženinovi bratje in sestre in neveste, starešini, ženin in nevesta ter drugi povabljeni. Godci so mimo vsake hiše, koder so šli, igrali in tako opozarjali na velik dogodek.

Ko so prispeli na nevestin dom, so ponekod naleteli na zaprto hišo, kar je pomenilo, da se bodo za nevesto pogajali, podobno, kot smo že opisali. Niso pa tega počeli povsod. Domači so postregli svatom kar stoje. Godci so igrali za dobro voljo. Utihnili so, ko so starši neveste opravljali blagoslov za njeno slovo od doma. Potem so v že omenjenem vrstnem redu odšli proti cerkvi.

Godci so medtem, ko so svatje odhajali v cerkev, pred njo igrali, nato pa so šli v cerkev tudi sami. Po poroki so v cerkvi pili »svatovsko vino«, ki ga je pred tem blagoslovil duhovnik; rekli so, da pijejo *žegnano* vino. V nekaterih okoljih so to vino ponudili vsem svatom, ponekod pa le ožji skupini okoli novoporočencev. Nekaj tega vina so odnesli domov, kjer so ga dolili vinu, ki so ga pili na svatbi, in tako je tudi to postalo *žegnano*.

Ko so svatje odhajali iz cerkve, so zunaj igrali godci. V Mozirju ni bil običaj, da bi nato pili še svatovsko vino v kateri od gostiln, medtem ko so to navado denimo v Šoštanju dosledno obdržali.

Šumečka ohcet v Radegundi okoli leta 1921. Z leve sedita kot tretja družica in z njo camer; hrani Ivan Gostečnik v Mozirju.

V sprevodu, ki je šel iz cerkve na kraj svatbe, niso upoštevali posebnega vrstnega reda, vsekakor pa so bili na čelu spet godci.

Če je bila ohcet le na enem domu, so tam pač ostali, če pa so jo nadaljevali še na domu drugega od obeh novoporočencev, so se po enem ali dveh dneh pač predstavili. Ohcet se je začela s petjem *camerja* in družice in se potem nadaljevala v tonu, ki so ga narekovali godci. Seveda so po začetnem slavnostnem delu (po govorancah) bile na vrsti zdravičke in razne zbadljivke. Priredili so vrsto družabnih iger in predvsem godci so postavljali razne uganke svatom, ki so potem ali uganili ali pa plačali. Godci so zbadali kar množično. Kake okrogle na svoj račun ni smel nihče zameriti. Poleg jedi, ki so se po navadi stregle, so na mizi vedno bili meso, želodec in potice.

Ko se je svatba nagibala h kraju, so prinesli na mizo *konfekt*, to je mešano sladko pecivo, kar je pomenilo, da gre veselje h koncu. Sledila je *larma*, zbiranje denarja za godce, kuharice in strežnike. Glavni starešina je opravil *larmo*, prej so se med seboj pomenili glede višine stroškov *camer*, starešini in ženin. Ženinov starešina je bil »glavni« in je nato razglasil, koliko odpade na svate. Kuharicam in strežnikom so kar plačali, medtem ko so morali godci rešiti kako uganko, ki jim jo je zastavil starešina, in šele potem so dobili plačilo.

V večini predelov naše doline je bil najpomembnejši ples na svatbi *štajriš*. Ta se je plesal zadnji dan ohceti. Peti sta začela *camer* in družica. Napev je bil enostaven in ga je najti tudi v slovenskih krajih na drugi strani Olševe. Ples je imel kar dvajset kitic, ki sta jih izmenjaje pela *camer* in družica. Kot primer navajamo nekaj kitic:

Preljubi mi svatje, le stopte na stran,
da jaz svojo družičko po sredi peljam.

Po sredi jaz grem, pa si zmislit ne smem,
ker krivica bo to, ker za krenček se bo šlo.

Jaz krenček imam, a teb ga ne dam.
Zato ne dobiš, ker včas z drugmi ležiš.

Družica moja mi pa krenček ne da,
joj, kak sram me pač bo, če mi ga dala ne bo.

Preljubi moj camer, le ven se ne daj,
sem ti pušeljč kupila, pa krenček bo zdaj.

V Ljubljani sem hodil, sem klobuček zapil,
sem se semkaj pridružil, da b družga dobil.

Ko bi camer moj bil, bi klobuk ne zapil,
si pa camer falot, si ga pa iš kje drugod.

Družička moja mi je z ohceti ušla,
zaradi vas, svatov, nazaj je prišla.

Če se nizko prikloniš, oh camer ti moj,
ti bom dala klobuček pa kranceljček svoj.

Krenček pomeni venček. Tako se pesem nadaljuje. Toda zanimivo bo slišati tudi nekaj zbadljivk z ohceti. Po vsaki napitnici je sledil *tuš* godcev. Vsak od svatov je moral katero zapeti; če kateri od njih ni znal peti, so si ga nekoliko privoščili ... Torej nekaj zdravičk ali *okrogospevov*, kot so tako petje imenovali godci:

Sem fantič študiral, sem mislil bit far,
mi je dekle branilo: »Oh, fantič, nikar.«

Ženina in nevesto najbolj veseli,
da prišli ste skupaj prijatelji vsi.

Najlepša podoba, ki svet jo ima,
je takšnale ohcet, ki malkdo jo pozna.

V enem oglu je ogenj, v drugem pepel,
poglejte Poštajnerja, kako je vesel.

En koš je pelina, en koš je kopriv,
poglejte Martinca, kako je lažniv.

Je ohcet vesela, se nobenmu ne drema,
še jaz sem vesel, da se to doživel.

Sem tih se priplazil, za zizek jo zgrabil,
je prosla Boga, da bi le za oba!

Si se res tiho priplazil, za zizek si grabil,
si pač en paverski trep, ko si mislil, da je hleb.

V Gracu na placu je mesarjeva hči,
mi je pošto poslala, da sama leži.

Preklenska ti baba, no kaj ti pove,
je že stara navada, da baba vse ve.

Godec se lahko na ohceti veselo drži,
se vinca napije, pa še plačo dobi.

Godec je svinja, ma srajco iz hlač,
preljuba družica, nazaj mu jo zatlač.

Kuharca se pa revno drži,
se je v godca zaljubila – pa mu zanjo nič ni.

Družica ima dolg jezik,
če b godca ne blo, ga bi ne mela kam vteknt.

Ženin je jager, nevesta pa ptič,
tak dolgo jo bo streljal, da bo čisto zanič.

Mat starišnela so brihtnih ljudi,
so svate obcirali s pušeljci.

Sem majhen fantič, ne bojim se pa nič,
bom plačal za sé, pa še za svoje dekle.

Družica le varji ta kranček rudeč,
da z njega ne zraste kak trn bodeč.

(Te bodice je povedal dolgoletni godec Jože Brglez iz Savine.)

V okolici Luč so godci radi povezovali okrogospeve ob raznih veselih dogodkih z domiselnimi kiticami:

Sedem ali osem nas mora bit,
če hočmo merjasca rezat it ...

*

Sem murenčke dražil,
sem dekle navadil,
da kamrico odpirala je ...

*

Sinoči sem na vasi bil,
so babe vkup letele,
eno sem za jošk prjel,
še druge so hotele ...

*

Dekleta poslušajte,
ljubezni se ne vdajte,
ne veste, kaj je to,
od fanta vzet slovo.
Jaz nisem poslušala,
na štengah sem se vdala,
minilo leti dni,
še dans me križ boli.

*

Ko bi jaz vedel, ko bi jaz vedel,
kdo je mojo češpo ubral,
to b ga tepu, to b ga gajžlo,
še na gavuge b ga dal.

*

Dekle je po vodo šla,
na brv se je vsedla,
čička-čaćka, pij vodo,
k si snoč »klobase« jedla.

*

Marička šla v koprive scat,
v rit ji zleze močerad;
Marička, kaj bo zdaj,
ko močerad ne gre nazaj.

Okrogospevi so bili tako za moške kot za ženske. Naj predstavimo nekaj takih za moške:

Veselje tega sveta so naša dekleta,
če goršo dobi, pa pri gorši zaspi.

Povsod sem že hodil, po Kranjskem še nič,
vse ljubce že ljubil, al moje še nič.

Bom kelnerco ljubü, pa kelnerco mel,
bom zmirom pocukranc žnabelčke mel.

Prezgodaj je snoč petelin zapel,
moja ljubca je rekla, da zlodej b ga vzel.

Tri ljubce imeti so čudne reči,
vsem trem se lagati, me nič ne skrbi.

Sukal jo, sukal sem pod roko,
djala je, djala je: »Drev žc kaj bo.«

Te lpe, te ljubc sem vozil čez most,
te stare, te grde sem smukal dol skoz.

Pod okencem stanje je plazno pledranje,
se cajt zamudi, pa še ljubljenja ni.

Smo lumpje, smo lumpje, smo lumpje mi vsi,
pa še dečla le gleda, da lumpa dobi.

Pa še nekaj primerov ženskih *okrogospevov*:

Dečva na mlado netičje je šla,
je pa zavbernga poba pod grmom našla.

Jaz pa pobeja nimam, de b troštav me,
me pa sonce potrošta, ko zjutraj gor gre.

Prešmentane babe, kako ste grde,
niste mogle zrediti nga fanta za me.

Prositate, molite vsi božji za me,
da b tud jez dobila, kar te druge žene.

Kolk lepih noči ne stisnem oči,
se valjam, se matram, ker lubčka še ni.

Med obvezne napitnice sodijo:

Na lepo zdravje ženina in neveste,
da bi dolgo živela, se rada imela.
Bog naj jima srečo da in otrok dva ducata.

Napijem tudi na lepo, dobro zdravje našega dušnega pastirja.
Kdaj Bog vas s tega sveta zmeknil,
da b vas hitro gor v nebesa vteknil.

Na tuš, na zdravje ženinovih staršev,
da ste tega ženina tako lepo vzgojili
in lepo in prav naučili in ga danes omožili
in tej pošteni nevesti izročili.

Prav je, da omenimo še nekaj godčevskih ugank in odgovorov:

Po kateri poti ste prišli? – Po krščanski!
Kdo je vas danes najprej srečal? – Jutranja zarja.
Ali veste kakšna je nebeška lojtra? – Rožni venec.
Kateri svetnik še ni v nebesih? – Gre-gor.
Od kod bo prišel sodnik sodit na sodni dan? – Od ondod.

Nekaj zdravic, ki so jih peli na svatbah v okolici Ljubnega:

Godec se lahko res grdo drži,
malo denarcev na ohcet dobi.

Sem majhen fantič, bojim se pa nič.
Bom že plačal za se in za svoje dekle.

Na ohcet se res lušno godi,
le denarnca se sprazni,
not gnarca več ni.

Godec je svinja, ma srajco iz hlač,
preljuba Ančka, nazaj mu jo stlač.

No majhno dekle, pa en velik klobuk,
bo veter potegnil, pa neslo vse vkup.

Ta ženin je jager, nevesta pa ptič,
tak dolgo jo bo streljal, da bo čisto zanič.

Te godce zdaj bi skup pobral,
do golga jih slekel, domov jih pognal.

Na ohcet se pač vse sorte godi,
če se prata ne peče, se pa kuharca smodi.

So citre rujave, so strune tanke,
bodo gorše zapele kot moje dekle.

Godec ima res dolgi jezik,
še daljši ma nos, da je komaj mu kos.

V tem predelu so seveda tudi igrali *štajeriš* kot glavni ples. Toda besedilo je bilo nekoliko drugačno od tistega v okolici Mozirja. *Camer* je začel peti takole:

Zdaj bomo začeli v imenu Boga,
Očeta in Sina in svetga Duha.
Mater ta široko sem zmeraj rad mel,
zato jim bom dans no pesem zapel.
Mati ta široka so brzih ljudi,
so svate obcirali s pušeljci.
Veseli bodimo, veselga srca,
kot Jezus vesel, k je na ohceti bil.
Mati ta široka, na reč me skrbi,
povejte mi vi, kje nevesta stoji.
Nevesta, nevesta, kaj dans je bilo,
ko si žennu podala ta desno roko.
Pred oltarjem sta stala, sta si roke podala,
in rekla: »Ja, ja«, zdaj sta mož in žena.

Iz tistega dela pesmi in plesa, ki sta si ga odpevala *camer* in družica, je razvidno, da so to pesem prinesli s Koroške, saj na nekem mestu *camer* poje takole:

Pa sem hodil v Celovc, iz Celovca v Blekovc,
iz Blekovca v Trbiš, se družica v rit piš.

Očitno je, da je tu mišljen z besedo Blekovc kraj Velikovec.
Na drugem mestu spet najdemo:

En furman je fural s Celovca na Trst,
je nevesti prifural to rinko na prst.

Spet drugje naletimo na besedilo:

Po Koroškem sem hodil,
strašilo me je, zeleno grmovje pregibalo se.

Ko so plačevali prispevek za ohcet, so ponekod morali še katero zapeti:

Starešina se lahko prav nobel drži,
cel taler denarja v rokah drži.

Sosed Janez se revno drži,
ker svoje pijane žene domov ne dobi.

Kolko dni od godca žena ne spi,
zavoljo tiste stvari, ki tja od njega visi.

Godec je res en velik bedak,
se tam brije, kjer nima nič dlak.

Pratfirer se lahko ravno drži,
ko ma tolk uši, da jih komaj drži.

Tu zasledimo besedo *taler*, kar pomeni, da so denar zbiral na krožniku. Ponekod so šli okoli svatov tudi s klobukom, v katerega so metali denar.

Morda najbolj zanimiva je v našem okolju stara solčavska ohcet. Že zaradi močnega vpliva s Koroške, saj so se domačini iz Solčave pogosto rodbinsko vezali prek Olševe na Koroško in obratno. Jože Lekše, ki je takoj po prvi svetovni vojni učiteljeval v Solčavi, je zaslužen, da smo ohranili izviren potek svatbe, saj je v

rokopisu na 14 straneh velikega formata popisal dogajanje in pesmi z ohceti. Tu ni mogoče opisati celotnega poteka in dogajanj, pa vendar bomo skušali z odlomki vsaj malo orisati svatbo, ki je po vsebini in pestrosti v našem prostoru nekaj posebnega.

Godčevske šale: prikaz mule; hrani Franc Brglez v Primožu.

Ko so svatje sedli za mizo, je *camer* pričel z zdravico:

Ta prvi glažek bom nalil, zdravičko bom napil,
na zdravje tega ženina, k za mizo tam sedi.
So ga starši gor vzredili, zdaj so ga oženili.
Veseli bodmo tudi mi na njegovi ohceti.

Nevesta zravno ženina za mizoj tam sedi,
premišlja svoj ledik stan, ga težko zapusti.
Je krancelj zapustila, dekletom ga zročila.
Sebe pa zroči Bogu in svojmu ženinu.

Temu sta sledili še dve kitici, še ena, ki je namenjena nevesti, in zadnja, ki jo *camer* zapoje svatom in vsem na ohceti.

V Solčavi se je že med obredom v cerkvi pela pesem Nebeška ohcet, katere nekaj kitic bomo navedli:

Kaj za en trošt in veselje oživlja moje srce,
kadar spominjam, da Bog večni me za nebesa ustvaril je.

Kristjani izvoljeni, ki smo vsi povabljeni k ti nebeški ohceti,
katera ne bo nikdar hiralala in bo na večno gvirala.
Nihče ne more zgruntati to nebeško veselje,
obličje božje gledati brez konca – na vselej.
To veselo glorio angelci pojo in Boga hvalijo.
Ta vesela štima angelska je nebeška muzika.

Pesem se je nadaljevala še več kot enkrat tako dolgo.
Na koncu ohceti so vsi svatje skupaj zapeli neke vrste zahvalo:

Ker smo ohcet začeli v božjem imenu,
v imenu Boga naj se tak tud konča!

Dokaj natančno je solčavska ohcet opisana v knjigi Iz roda v rod, ki je izšla leta 1991 v založbi Zgornjesavinjske kmetijske zadruga v Mozirju.

Še nekaj svatbenih pesmi

Pesem nevesti

(Povedala Ana Pečovnik – Nadlučka)

Rožce nedolžnosti minile so, nevesta ta mlada je vzela slovo.
Od stanu nedolžnosti stopila boš, preljubi tovariš bo tvoj zakonski mož.
Ko lilija v garkeljnu zrasla si ti, v očetovem strahu tak srečna si bla.
Krancelj na glavi mezgeče lepo, podala si ženinu svojo roko.
Nevesta ti mlada, tvoj ledig stan, bil je prav lepo pošteno speljan.
Tvoj zgovor prijazen in plave oči, to vsajga človeka hudo razveseli.
Ta prstanček zlat pomeni le to, da te ljubezni ločitve nikol ne bo!

Pesem od ženina

(Iz rokopisne zbirke Zvoneta Čebula v Šoštanju; gradivo je iz okolice Rečice ob Savinji.)

Eno pesem čem zapet, ker sem prišu tukaj k vam,
ženinu in nevesti, ker sta stopla v drugi stan.

*

Sveti zakon sta prejela glih na dandanašni dan,
de b bla zdrava in vesela, de b bil srečen vajin stan.

*

Zdaj pa primi, ženin, glažek, da zdravičko ti napijem,
trkajte, pošteni svati, da se ženin razveseli.

Zdaj pa primi, nevesta, glažek in zdravičko ti napijem,
z njo pa tri rate, da se vse svati in nevesta razveseli.

*

Bog vaj vižaj in regiraj, na tim svetu de b blo žegna za vaj,
pol pa de bi kdaj mogla srečno u ta svet raj.

*

Morbit reve in nadlege tud pridejo čez vaj,
le prav voljno jih prenesta, to bo pot za sveti raj.

Pismo nevesti

(Pismo nosi letnico 1901 in je iz zbirke Zvoneta Čebula v Šoštanju.)

Že tukaj je pred durmi usodni dan,
ki bode ti spremenil življenje v drugi stan.

Ta misel mi prešinja dušo vse noči,
v spominu tega tudi srce mi drhti.

Oh, saj v prijaznosti dekliški zmir sma bile
in v kratkih urah včasih skup se veselile,

al zdaj slovo bi zopet naj jemale?
Od tebe, draga, zopet bi se poslavljala?

Udarec zadnji mi še krvavi
v spominu, da preljube sestrice več ni.

Pa zopet solze mogla bom točit,
od tovaršice drage moram se ločit.

Zatorej, ljuba, ti predam v slovo
to pismece in desno tud roko.

V spominu svojim le ohrani me,
nikdar v življenju jaz ne zabim te.

Slovo od tebe zdaj mi je jemati,
v spomin voščilo hočem ti podati.

Voščilo moje borno pa je to:
obilni blagoslov ti daje naj nebo!

Da v sreči, zdravju mnogo, mnogo let,
v veselju daj ti večni Oče preživet.

In trnju in trpljenju, ki te doleti,
pa naj ljubezen zakonska sledi.

Da kadar to življenje kratko mine,
te pelje angel tvoj v nebeške visočine!

Slovo od neveste

(Beležnica neznanega pisca z letnico 1910 – zbirka Zvoneta Čebula v Šoštanju)

Preljuba kompanija, vsi, kolker tu vas, vesela tovaršija,
povzdignimo svoj glas, zapojmo vsi lepo, nevesti za slovo,
ker se bo proč podala, ne bo več tu ostala.

*

Preljuba ti nevesta nas zapustila boš,
z ženinom skupaj gresta, ker zdaj je ta tvoj mož!
Da bosta v zakonu potlej si drugmu krajšala težave
in mela sreče prave.

*

Veselo si živela v tem ledičnem stanu,
si rada pesmi pela in služila Bogu.
Si Bogu in ljudem prav ljuba bila,
si rožce sadila in venček nardila.

*

Kot rožca cveteča si bila tudi ti
ljudem in Bogu všeč od svojih mladih dni.
Zato te je Bog sam poklical v ta stan,
de bi tud drugim bla mati in vodilja.

*

Dokler si ledik bila, nosila venček si
in zdaj boš zapustila ga s solznimi očmi.
Namesto venčeka pa naj ti Jezus da
po smrti srečo večno tam v svetem raju srečno.

Slovo neveste

(Rokopis iz zbirke Zvoneta Čebula v Šoštanju)

Pojdi, Bog te blagoslovi, kliče te tvoj novi stan,
v novem stanu, v hiši novi, nov ti bo napočil dan.

*

Pojdi, za teboj ostane, mirna sreča mladih dni,
zdaj dolžnosti, prej neznane, čakajo te in skrbi.

*

Težko breme boš nosila, on ga nosil bo s teboj,
pridi sreča, pridi sila, zvesto mu na strani stoj.

*

Ne jokati, tiho bodi, saj ostaneš moja hči,
on te čaka, srečno hodi, kamor ti dolžnost veli.

Nevestino slovo

(Iz zapisov godca Brgleza (Žovne) iz Primoža)

Le jemlji, nevesta, slovo, na božjo pot gremo s teboj,
zdaj vzeli ta ledig stan in dali te bomo možo(u).

Le jemlji, nevesta, slovo, k poroki it sram te ne bo,
devica poštena si bla, poštena za možem boš šla.

Le jemlji, nevesta, slovo od svojga očeta lepo,
skrbeli veliko za te, zahvali jih srčno za vse.

Le jemlji, nevesta, slovo, materi poljubi roko,
oh kolko so meli skrbi, da zrastle poštena si ti.

Le jemlji, nevesta, slovo od bratov in sestic lepo,
prijazno jim roko podaj, da prêveč ne jokajo zdaj.

Le jemlji, nevesta, slovo od znancev in žlahte tako,
da bode nas Jezus vesel, med svate nebeške nas vzal.

Berač se je oženil

(Iz zapisov godca Brgleza (Žovne) iz Primoža)

Še nekaj vam čem omenit, to mora kaj novega bit,
kaj vendar pomeni, da vsak se ženi, če le moč mu k poroki je prit.

Prestar ni nobeden berač, da gleda mu srajca iz hlač,
še ma desetico, dobil bo pravico, oženi se, zdaj pa proč.

Ne rečem že tolk zvolj mladih ljudi, saj tudi nič novega ni,
al staro babovje, neumno dedovje, da vendar tako zdaj nori.

Oh, čudna je vendar ta reč, da brez deda ne more bit več,
na stara babura, ki daleč ne more, da le pride od mize za peč.

Nek dedec je močno pobit, brez babnice ne more več bit,
ded torbico nosi no vbogajme prosi, pa zdaj se če še ženit.

Že brado vso sivo ima, okolčane vse on pozna,
že dolgo berači po fari domači, pa včas se še dalje poda.

Ta ded se je zdaj že oženil, ko da b babnice potreben bil,
se boste smejali in me spraševali, baburo od kod je dobil.

Že dolgo se tak govori, da babnica se lahko dobi,
če ena se skuja, se druga ponuja, nikol jih še zmanjkalo ni.

Dobil jo je tud ta ded, katero je hotel imet,
s srboritga Kozjaka dobil je zijaka, odurna je od glave do pet.

Če bi kje prosila za kaj, nič jima nobeden ne daj,
lenuhe moliti je treba učiti in delat, učijo se naj!

Jaz jima tud nič ne bi dal, če stradata, jima je prav,
če sta potrebna, pa nista nič vredna, zakaj poročit sta se htla.

Oh, naj ga bable le živi in ded za oba naj skrbi,
če revno živita, se grenko držita, saj krivi nismo jim mi.

Sta se oženila za to, sta mislila ravno tako, da bosta brez dela,
prav dobro živela, pa šlo jima ne bo tako!

Beračev je dosti že zdaj, pa več jih še bo zanaprej,
to vsikdar se čuje, ko se oklicuje, ker nemanj ženit se ne sme.

Berač le beraču je brat, to lahko potrdi nam prav vsak,
lenuhi, gnihu in vsi potepuhi, brez dela postopa vsak rad.

Laž, liberalizem je kriv, da ženi se vsak, ki je živ,
da se ječe polnijo, kmetije kopnijo, da kmet trpi potrpljiv.

Postava predela se naj, da ženil ne bo se vsak vsaj,
inače bo večja še reva nesreča, ko bila med kmeti je kdaj.

Naj pripomnimo, da je pesem služila za dobro voljo na svatbah, manj pa je izražala misel godca Brgleza, ki je slovel po duhovitosti in dobroti.

Nevestino slovo

(Povedala Pepca Konšak iz Okonine, zapisala Vera Kumprej iz Tera)

Čas se mi je proč podati in od vas slovo jemati,
ker je prišel tisti čas, ko bom mogla it od vas.

*

Vas objamem, ljuba mati, vam čast in hvalo hočem dati
na dobrote vaše vse prej, ko od vas se ločim zdej.

*

Ker ste mene gor zredili in me lepo živet učili,
bom ljubeče vsaki čas se spominjala na vas.

*

Tc objamem, bratec ljubi, za naprej mi še obljudi
skazat bratovsko srce, kot do zdaj to bilo je.

*

Vsi me moji ne pozabte, brž v potrebah pristopite,
to se vam priporočim, preden zdaj vas zapustim.

*

Blagoslovite me mati, jaz vam vedno čem ostati
vaša dobra, zvesta hči, kot sem bila zdaj vse dni.

*

Že sem zdaj se poročila in vas vse bom zapustila,
vse veselje je na stran, proč je zdaj moj ledig stan.

*

Do zdaj nisem nič skrbela, zanaprej bo druga pela,
komaj ene se znebi, druge pridejo skrbi.

*

Mož, otroci in družina pravjo: »Kje je gospodinja,
daj nam gori, kar nam gre, če ne daš, ti bo gorje.«

*

Toda kaj b se tega bala, vse bom to lahko prestala,
če mi Bog bo zdravje dal, vedno mi ob strani stal.

*

Pred očeta starešina prinesite zdaj liter vina,
pil ga bomo vsak en glaž, preden gremo proč od vas.

*

Godci lepo zagodite, en lep marš nam naredite,
zdaj pa pojdemo naprej, Bog nam srečno rajžo dej.

Nevesta se poslavlja

(Povedala Pepca Konšak iz Okonine, zapisala Vera Kumprej iz Tera)

Dekliški stan ti zapustiš, Bogu, Mariji se zročiš,
Boga zahvali ti lepo, da te ohranil je zvesto.

*

Dokler si dekle mlada bla, prav lahko si prepevala,
si trgala rožice, ki družice tvoje so bile.

*

Ti drag srebrni venček tvoj z glave deneš ga nocoj,
le samo to tolaži te, da ga nisi prej zgubila še.

*

Po logu so prepevale ti ljube drobne ptičice,
ti drobno srečo voščile tud te prijazne grličice.

*

Po bistri vodi plavale so mimo tebe ribice,
pozdravljale so te z glavo, ker bila si dekle mlado.

*

Razkrepane ti kitice, ki so te dekleta venčale,
ne maraš, žena, jih nosit, na vselej hočeš opustit.

*

Prelepi tvoji pankeljci, zeleni in pa pisani,
na vselej jih zdaj zapustiš in križe zakonske dobiš.

Slovo

(Rokopis izvira iz Solčave; hrani ga Zvone Čebul v Šoštanju.)

Snočkaj sem no pošto dobil, ko sem še na paši bil,
moje dekle svate je imela, gvišno ženila se bo.

*

Jaz pa hitro gori vstanem, k svoji ljubci se podam,
da b še enkrat z njo govoril in od nje slovo bi vzel.

*

Sem in tja je po hiš hodila, ko sem jaz pod oknom stal,
mile solze je točila, ko sem jaz slovo jemal.

*

Zbogom, ljuba, zbogom, mila, zdaj se ne boma vidla več,
ti se bodeš poročila, jaz pa grem pod oster meč.

*

Če me sablja ne zadene, pa tud drobna kugla ne,
če se jaz nazaj povrnem, ti boš moja ljubica.

Tud lani ...

(Rokopis iz zbirke Zvoneta Čebula iz Šoštanja)

Tud lani po vrtu sprehajaj sem se šla,
sem pesmice pela, vesela sem bla.

*

Zdaj konec je vsega, hudo me boli,
zato imam vse solzne oči.

*

Preljubo dekle, nikar ne žaluj,
veselo zapoj, saj jutri grem v farovž s teboj.

Nevesti za slovo

(Rokopis iz zbirke Zvoneta Čebula v Šoštanju)

Nevesta, zmisli dandanašnji dan, kam tvoja pot te pelje,
da v temu stanu bodočemu le rožca vedno bela bla.

*

Po te so prišli svati dans, so z rožcami bli obdani,
pokaži svoje poštenje – nedolžnost obdržano.

*

Danes je ta zadnjikrat, da tebe venec cira,
na tvoji glavi rožica ne bo nič več cvetela.

*

Stopila bodeš pred oltar kot deklica poštena,
tam boš dobila zakonsk par, boš svojga moža žena.

*

Prej ko boš spred oltarja šla, naj Jezus gre zravn tebe,
sprejmi ga na ohceti, ne pusti ga od sebe.

*

Ženin si Marijo zberi, Marijo k dobri volji.
Vsa družba ti streže naj, za mater si jo zvoli.

*

Če tota dva sta v svetu vaj, bo sreča v vajnem stanu,
bo sveti zakon vsaki čas visoko spoštovani glas.

*

Še nekaj bi te vprašal rad, nevesta, ne zameri,
od svojih staršev zadnjikrat ti danes slovo vzemi.

*

Poljubi mamiko lepo, lepo se jim zahvali,
kolkokrat so mogli vstat, so tebe pestovali.

*

Zahval se svojmu ateku, ker so te gor zredili
s krščanskim naukom tak lepo so tebe podučili.

*

Zdaj boš nevesta ti drugje dom imela,
k drugim staršem se boš ti pridružla vsa vesela.

Od ženitve

(Rokopis hrani Zvone Čebul v Šoštanju.)

Vsakdanjemu času je fantom gorje,
nekter bi se ženil, pa sam še ne ve.
Nekam se poda nevesto si zbirat,
na Štajersko, Kranjsko, Koroško,
tako, da dobro bi zbral si ženo.

*

Nevesto se resno zlo lahko dobi,
pa tud so zraven ne skrivne reči,
de ktera molčat ne zna in skoz žlobudra,
ino bom povedal, kako se godi.

*

Poprej mu obljub prijazno srce,
srečno ljubezen in pridne roke.
Ja, dobro bi blo, ko b res to bilo.
No tako nevesto bi hotel imet,
jo za ženo vzet.

*

Pa komaj, da reveža v roke dobi,
že takoj mu obeta, da bode gorje.
»Če me ubogal ne boš, ne bodeš moj mož!
Enga druga sem zbrala, kateri bo meni všeč,
poberi se ti preč!«

*

Ljubezen je preč,
pomagat ni več,
na glavi prihajajo sivi lasje,
oh, meni je gorje.

*

Če mož v oštariji zapije n groš,
ma žena doma že nabrušen nož.
Če dolgo ga ni, za njim poleti,
za vrata se stopi in zmerja tako,
da sram bi jo naj blo.

*

Če mož od kod pride, nad njim se reži,
na pragu ga čaka in s prstom preti
pa vpije na glas, da sliši vsa vas:
»Kod hodil si, potepuh zapiti!?!«

*

Pa nič ne bom maral, ženil se bom,
če baba bo huda, pretepel jo bom.
Ne maram pa neč, zasukam svoj meč,
bom udaru po glav in po hrbt,
da molčala bo več.

Ob tako razgibanem ljudskem izročilu Zgornje Savinjske doline ni bilo mogoče zapisati vsega, saj bi zapis bil preobsežen. Zagotovo pa lahko trdimo, da smo s tem vendarle rešili nekaj dragocenega izročila naših prednikov. Končno je bil to tudi namen nekajletnih raziskav in zbiranja gradiva med ljudmi in zbiratelji starih zapisov.

4 Smrt

V zvezi s smrtjo še marsikje veljajo stare šege. Seveda jih je večina že v pozabi, sicer pa se ravnanje ob smrti v hiši prilagaja sedanjim okoliščinam. Še v šestdesetih letih 20. stoletja so ljudje v glavnem spoštovali stare navade ob smrti najbližjih. Zdaj so domala že povsod mrliške vežice, ki bistveno vplivajo na povsem drugačno obnašanje sorodnikov in predvsem sosedov. Poudariti moramo, da so se zunanji znaki sosedske pomoči spričo posodabljanja obredov nekako izgubili. Ne moremo mimo ugotovitve, da so bile nekdanje žalne šege odraz tesnega sožitja neke skupnosti oziroma soseske. Danes se izreka sožalje, največkrat odpade nočno bedenje ob mrliču, odpadejo razna dejanja, ki so posledica ljudskega verovanja, morda bi smeli celo trditi, da potekajo obredi za širši krog udeležencev manj prizadeto. Ljudje ob vencih in cvetju prinašajo v hišo žalosti sodobno izdelane nagrobne sveče, ki v velikih količinah grobu niso ravno v okras. In končno: le redkokje še ohranjajo stare navade.

Nekaj verovanj v zvezi s smrtjo

- Ko v hiši kdo umira, otroci ne smejo blizu, saj otrok vse vidi (tudi tisto, česar odrasli ne) in bi se lahko zelo prestrašil.
- Ure v hiši ustavijo.
- Ogledala zastrejo in okna tudi.
- Če je mrlič v hiši, ne opravljajo poljskih del.
- Po smrti pustijo mrliča eno uro v postelji, da se »odpočije«.
- Nato ga umijejo in položijo na klop, da se »zravna«.
- Če je koga strah mrliča, mu mora stisniti roko, da ga strah mine.
- Posebno pazijo, da kdo ne položi denarja v krsto, ker bi to hiši prineslo nesrečo.
- Vse lesene predmete in rože, ki so bile v sobi, kjer je pokojni umrl, nesejo na plano in poškropijo z mrzlo vodo, da se duša ne bi *matrala* (mučila).
- Ko sežigajo slamo iz slamnice, na kateri je pokojni umrl, gledajo, kam nese dim: tam bo še v tem letu nekdo umrl.
- Skleda, v kateri je voda, s katero umivajo mrliča, mora biti počena; po tem opravi jo razbijejo na drobne delce in raztrosijo po domačem gozdu.
- Žito za sedmino morajo zmleti, še preden prizadeti umre.
- Pogrebci, ki nosijo mrliča, morajo imeti bele *pušeljce* (šopke).
- Pogrebci, ki nosijo mladoletnika, nosijo prek zgornjega dela telesa, od rame do pasu, belo tkanino.
- Mladoletnico nesejo vrstnice, mladoletnika pa vrstniki.
- Nihče ne sme prižgati cigarete z mrliško svečo.
- Pogrebci med potjo ne smejo počivati.
- Če se v stavo zložena drva sama zrušijo, bo v sorodstvu kmalu smrt.
- Če sova blizu hiše uka, bo kmalu umrl kdo od domačih.
- Kadar krt prav blizu hiše veliko rije, bo nekoga »zrinil« s tega sveta.
- Če pes nenavadno veliko koplje, ugotavljajo smer jame – tam nekje bo kmalu v hiši smrt.
- Če se vrane okoli hiše na veliko podijo in močno derejo, bo kmalu kdo umrl.
- Če ima mrlič priprte veke ali celo odprte oči, vabi za seboj.
- Tisti, ki na poti v cerkev je, mora vedeti, da bo njegova krsta (ko ga bodo nesli pokopat, op. A. V.) hudo škripala.

Pogrebna opravila

Nekoč so hribovci umrle nosili v dolino na drogu. Nanj so privezali krsto. V okolici Luč so uporabljali do 6 metrov dolg drog, ki sta ga izmenično nosila po dva močna soseda umrlega. Ta drog so tod imenovali gol. (Besedo izgovarjajo gow in je ženskega spola, torej »grem posekat eno golk«.) Če pa je bil sneg tako visok, da ga ni bilo mogoče plužiti ali kidati, so umrlega pokopali v sneg in ga na pomlad prenesli do pokopališča in tam opravili pogreb. Tu je bila navada, da so v krsto položili *pildke*, to so božjepotne podobice. Dodali so še lesen rožni venec,

kajti v krsto ni smelo nič kovinskega. V Lučah so po sedmini, ki je bila v kateri od gostiln, pred cerkvijo siromakom delili kruh.

Kjer je bilo le mogoče, so nosili krsto na nosilih, ki jim rekli *nosle* ali kje tudi *trage*. Zanimivo je, da so na večjih kmetijah imeli stalno pripravljene krste, po dve ali tri, ki so jih hranili na podstrešju. Ob tem le pomislimo na to, da so družine ponekod štejele tudi po 15 do 20 članov.

Pričevalka iz Luč je povedala, da so takoj po smrti katerega izmed domačih določili, kdo bo šel v dolino, da sporoči smrt župniku. Ob tej priložnosti so naročili tudi zvonjenje v cerkvi. Običajno so zvonili trikrat na dan: dopoldne, opoldne in zvečer. Tiste čase, ko še ni bilo mrliških vežic, so pokojnika položili na *pare* (mrtvaški oder) kar doma. Ko je svojec umiral, so mu prižgali svečo in kleče okoli postelje molili za njegovo dušo. Ko je umrl, so ga sosedje umili, če je šlo za žensko, so to storile sosedje. Pokojnika so oblekli v najboljšo obleko. Moškega so obrili, in tisti, ki ga je bril, je dobil britev, ki je bila pokojnikova last. Po hiši so ustavili vse ure. Na posteljo, kjer je umrl, so položili deske podnice in jih pokrili z belimi rjuhami, ki so

Mrtvaški oder pri Cipkinu v Gornjem Gradu okoli leta 1921; hrani Marija Žmavc v Bočni.

jih prej poškopili z blagoslovljeno vodo; tako so pripravili *pare*. Če je šlo za mlado umrlo, so jo pokrili z belim *dintahom* (pajčolanom); za starejše pokojne so uporabljali črnega. Na mrliča so položili božjepotne podobice. *Pare* so okrasili s cvetjem, ki so ga darovali tudi sosedje. Okna so zastrli, tudi ogledala so prekrili. Ob vznožju mrliča so postavili *lajhterje*, svetilke, v katerih so gorele sveče. Med dve sveči so postavili razpelo, posodico z blagoslovljeno vodo in posodico z blagoslovljeno soljo. V vodo so dali vejico rožmarina za kropljenje.

Ko so sporočili po vasi, da imajo v hiši umrlega, so začeli prihajati najprej sosedje in sorodniki kropit. Tedaj je vsaka družina zmolila po en rožni venec. Običajno je *naprej modlil* gospodar. Zvečer so bedeli ob mrliču, sploh pa so imeli navado, da so se ob mrliču, ko so prišli kropit, nekaj časa zadržali oziroma da so vsaj malo posedeli ob mrliškem odru. Izmenično so molili in peli božjepotne in take pesmi, s katerimi so *modlili* za pokojnika. Žal so že davno izumrle navade, ko so se mrliča spomnili s posebnimi pesmimi. Tedaj je pristopil kateri od znancev in pričel s pesmijo. Te so po navadi imele ponavljanja (refren), ki so jih peli vsi v mrliški sobi. Ena takih mrtvaških pesmi izvira iz okolice Gornjega Grada (zapela jo je Franca Jamnik iz Jam nad Gornjim Gradom) in se glasi takole:

Poslušaj ti, verni kristjan, kaj ti jaz novga povedat imam
od jene mlade deklice, ki dans umrla je.
Juter b mela v svet zakon stopit, vsem ljudem veselje nardit.
Pa prišla je pošta dol od Boga, da mogla je it s tega sveta.
Svati so bli že pripravljeni, da b jo spremli pred žegnan oltar.
Zdaj bojo jo spremljali v črno zemljo, ki tukaj počivala bo.
Mlada nevesta že v grob leži, njen ženin pa na grob kleči.
Ko b glih imel kamnito srce, točiti bi moral solze.
Zdaj pa vsi dol pokleknimo in za to dušo molimo,
da pride gor v sveto nebo, ki tamkaj počivala bo.

Na dan pogreba so položili v *trugo* (krsto) lesen rožni venec, še prej so jo poškopili z blagoslovljeno vodo. *Trugo* so postavili pred hišo na stolice in še ob odprti krsti so »vzeli od mrliča slovo« domači; pogosto so se ob njej tudi slikali. Šele nato so jo pokrili in zabili. To so opravili sosedje, ki so bili hkrati nosači. Preden so krenili proti pokopališču, je rekel kdo od domačih: »Jaz pa rečem namesto NN (ime umrlega) srečno in hvaljen bodi Jezus Kristus.« Vedno so nosili može možje, fante pa fantje. Če je umrlo neporočeno dekle, so jo nosile neporočene deklice v belih oblačilih. Ženske so nosili vedno le moški.

Po pogrebu je bila v vaški gostilni *pogrebščina*, na katero so vabili domače, sorodnike, nosače in seveda župnika. V Lučah so pili posebno vino, imenovano *krmarija*; vanj so ženske dodale drobno mleti *fijolnek*, rjav koren, orešček in *lorberjevo* (lovorovo) zrnje. Takšnega vina že davno ne poznajo več.

V Šmihelu nad Mozirjem so mrliča *rihtali* sosedje, tako kot povsod drugod. Tu so govorili o *vahtanju* mrliča, kar pomeni, da so pri njem bedeli. Ko so prihajale sosedske družine, je gospodar *modlil naprej*. Zvečer so k mrliču prihajali bolj množično, spet so molili in peli nabožne pesmi. Domači so jim stregli s pijačo in jedačo. Do polnoči so molili in peli, po polnoči pa so si pripovedovali razne zgodbe. Ostajali so po navadi do jutra. Pri tem je imel posebne naloge tisti, ki je bil določen, da bo na pogrebu svetil; imenovali so ga *svetlar*, kar je pomenilo, da bo na čelu žalnega

sprevoda nosil luč. V prostoru, kjer je ležal mrlič, ni smelo biti nikoli prazno. Mrlič je ležal doma najmanj 24 ur.

Nekaj pesmi ob mrliču

Kako je hiša strašno prazna,
odkar vas, matere, ni več,
ta izba, prej tako prijazna,
odljudna, tuja se mi zdi.

*

Odkar so nesli vas iz hiše
in položili v temni hram,
solze si vaša hčerka briše,
le k vam želi, želi si k vam.

*

Oj, kje ste, mati zlata,
kako se toži mi po vas,
o, ko bi se odprla vrata
in se prikazal vaš obraz.

*

Okol vratu bi se vas oklenila,
pa ljube gledala oči,
od sebe vas ne bi pustila,
tam hočem biti, kjer ste vi.

Pesem so prilagajali primeru smrti: če je umrl oče, so peli pač o očetu in podobno za druge svojce.

Mrliška

(Zapel Jože Brglez – Kogovnik iz Savine pri Ljubnem)

Ena urca bo prišla, morbit že nocoj,
jaz pa nimam prijatla, da bi rajžal z menoj.
Vi, očka, vi, mama, bosta ostala doma,
jaz pa moram odrajšat s tega sveta.

*

Ena urca bo prišla, morbit že nocoj,
jaz pa nimam prjatla, da bi rajžal z menoj.
Vi bratje in sestre boste ostali doma,
jaz pa moram odrajšat s tega sveta.

Tudi tu so potem možne prilagoditve besedila za druge od svojcev.

Ob mrliču

Dober večer, dober večer, jaz voščim srečo in pa mir.
Kedo je to, ki tu leži? Ta rajna mati umrli so.
So prav lepo vzeli slovo od svojga moža žalostno.

Prav tako kot pri prejšnjih pesmih so tu prilagajali besedilo za svojce.

Pogrebno slovo od Ložekarjeve matere leta 1928 (predel Luč); hrani Franc Gracun v Podveži.

Žalostinka

(Izvira iz Šmihela nad Mozirjem; pripovedovala Helena Vačovnik)

Od onga vrta bi zapel, žalostno je slišat,
ki je pripravljen vsem ljudem, si mormo ga zagvišat –
od tega žegnanga britofa.

*

Kolko tavžent teh ljudi, ki nismo jih poznali,
dosti smo znancev spremljali, da smo jih pokopali.
Saj bomo tudi enkrat vsi tja k njim prišli.

*

Trupla tam počivajo, kje pa so njih duše?
Svetga raja uživajo, al v vicah tam trpijo.
Saj smo mi dolžni vsi molit za nje.

*

Tam ni štimanja, ne blaga, nobenega prepira,
gospod bahač tako leži, nobeden si ne zbira.
Nič drugač gospod bahač kot berač!

Slovo

(Pripovedoval Jože Brglez – Kogovnik iz Savine pri Ljubnem)

Očka že jemlje od mamce slovo
in jim podaja svojo desno roko.
Nič ne žalujte, na Boga zdihujte,
Marija vas troštala bo.

Urca bo prišla

(Druga različica, kot jo pojejo v okolici Ljubnega.)

Ena urca bo prišla, znabit že hnocoj,
jaz pa nimam prijatla, da b rajžal z meno.
Moji dragi domači bodo ostali doma,
jaz pa mogel bom rajžat s tega sveta.

Od vrta

(Zapel Jože Brglez – Kogovnik iz Savine pri Ljubnem; pesem se nekoliko razlikuje od tiste iz Šmihela nad Mozirjem.)

Od enga vrta čem zapet – žalostno je slišat –,
ki je pripravljen vsem ljudem, tud nam zagvišno,
od tegalc žegnancga britofa.

*

Kolk tavžent jih je tam, k jih nismo mi poznali,
kolk znancev spremljali, smo jih pokopali že tud mi,
gotovo bomo vsi tja k njim prišli.

*

Tam nobene ni časti, nobenega špetira,
gospod pri petlarju leži, si prav nič ne zbira.
Tam bahač ni drugač kot berač.

*

Kolk mladenčev in dekličev trupla tam trohnijo,
kolk nedolžnih otročičev pri starših tam ležijo!
Njihov glas kliče nas vsaki čas!

Oče mirno spi

(Zapel Jože Brglez – Kogovnik iz Savine pri Ljubnem; spet različica k drugi pesmi iz okolice Rečice pri Savinji)

Dober večer, dober večer,
vam voščim srečo, ljubi mir.

*

Kdo je ta, ki tam leži?
Te rajni očka mirno spi.

*

Že jemlje slovo prav žalostno
od svojih dragih prav lepo.

Vsebino je spet možno prilagoditi komur koli iz družine.

Jože Pustoslemšek v Primožu (1966) na mrtvaškem odru; hrani Franc Brglez v Primožu.

Utrgana cvetka

(Zapel Jože Brglez – Kogovnik iz Savine)

Cvetka bla je utrgana sredi vrta neznanega,
cvetela je že dvanajst let, zdaj pa mogla je umret.

*

Hnocoj je razsvetljena noč, tema pregrešna je proč,
srce Marije vsakemu sije milosti božje pomoč.

*

Nič se Marije ne boj, saj vedno Gospod je s teboj,
ti si obdana in blagrovana, Jezus je pravi sin tvoj.

*

Angel vesel iz nebes milo pozdravlja zares,
bodi češčena blažena, mati si kralja z nebes.

*

Jutranja zarja, ko zvezda za zvezdo blešči,
revež te išče, solze si briše, ko ga pregreha teži.

*

Daj, da bi ljubil te prav, dokler sem živ in zdrav,
ob koncu življenja naj se začenja večni Marijin pozdrav!

Pesem ob mrliču

(Zapisala Fanika Krefl iz Dobletine)

Duša se je odselila,
Marija ji bodi mila.
Na svetu tem je verovala,
da ti ji boš ob strani stala,
da z Jezusom ji bodeš pot kazala,
da duša v nebesih bo ostala.

Mrtva mamica

(Zapisal Peter Potočnik s Križa pri Gornjem Gradu)

Komu delaš, Anzeljček,
moji mamci šolenček?
Tvoji mamci šolenčkov treba ni,
ona že mrtva leži.

*

Snočkaj šel sem na špencir,
srečal sem pogrebce štir,

vprašal sem jih, kaj da nesejo,
rekli so, da mojo mamico.

*

Dol jo dajte in odkrite jo,
da bom videl svojo mamico.
Dol so dali trugo in odkrili jo,
pa sem videl svojo mrtvo mamico.

Umirajoča mati

(Rokopis iz zbirke Zvoneta Čebula v Šoštanju; gradivo izvira iz Solčave.)

Zbogom, zbogom, ljubi moji, k sebi kliče me Gospod,
potolaži, upokoji on vas, ko bom šla od tod.

*

Mirno skupaj smo živeli, strah je božji bil pri nas,
več ne boste me imeli, vendar v duhu bom pri vas.

*

Sodba, upam, bo mi mila, vero v rešnjo kri imam,
zvesto sem Bogu služila, grehov svojih se kesam.

*

Ne jokajte, ne tožite, ko podam roko vam,
kakor zdaj lepo živite, videli se bomo tam.

Pogrebno slovo pri Krznarju v Bočni leta 1920; hrani Marija Žmavc v Bočni.

Ob mrtvi deklici

(Rokopis iz zbirke Zvoneta Čebula; pesem izvira iz okolice Rečice ob Savinji.)

Čujte, sestre, čujte, vi vsi!
Poslušajte prav zvesto,
kako jemlje v hladni zemlji
mlada deklica slovo.

*

Dobro ste jo vsi poznali
in jo milo klicali,
po pravici spoštovana
zavolj njene pridnosti.

*

Le je komaj nekaj stara,
pa je mogla vendar vmret.
Kakor roža čisto mlada
v dolgo večnost morala it.

*

Slovo hoče še jemati
rajna sestra dans od nas,
mrzlo roko nam podati,
nam povedat mili glas.

*

Srečno, srečno, ljubi oče,
pravi milo vaša hči,
srečno, srečno, mama zlata,
rajna govori.

*

Kaj z menoj ste pretrpeli,
naj povrne Jezus vam.
Bog daj, da bi tam objeli
svojo hčer na sodni dan.

*

Tudi sestre vas objamem,
v duhu vas poljubim zdaj.
Od vas lepo slovo vzamem
vidimo se v svetem raj.

*

Spomnite se sestre vaše,
vam v spominu naj živim,
pri daritvi svete maše,
vašim prošnjam se zročim.

Oj, dekleta ve, vrstnice
mojih zlatih mladih let.
Kmalu mi bote tovaršice
zginil bo ves rožni cvet.
*

Tako lepo mi cvetela
kakor bela lilija.
Lepša pa ko luč danice,
čista duša vtrinja.

Ker je rokopis precej poškodovan, je predvsem zadnja kitica dokaj nerazumljiva.

Pogrebni obred za Frančiško Drozg, dekletom v Dolu na Suhi leta 1916. Opaziti je, da imajo pogrebci ognjene bele trakove; tudi dekleta so vsa v belem, kar je bilo že na zunaj značilno za pogrebe mladih, neporočenih ljudi. Hrani Aleksander Videčnik v Mozirju.

Človeško življenje

(Antonija Pahor iz okolice Gornjega Grada; zapisal Edi Mavrič)

Ne ribice v vodi ne ptičice na polju
ne vedo ti povedat, če jutri še boš živ.
Človeško življenje res kratko trpi,
še mladega otroka smrt ne zgreši.
Komaj začelo je živeti, pa moralo je že umreti,
še matere svoje zaklicat znalo ni.
*

Človeško življenje res kratko trpi.
Tudi starega človeka smrt ne zgreši.
Po polju špancira, na palco se opira,
tudi on bo zatisnil te trudne oči.

Pesem od dveh mladeničev

(Iz rokopisa, ki ga hrani Janez Mavrič v Gornjem Gradu.)

Jejno pesem mi zapojmo, no spremislmo le tou,
de be se le s tega svejta, enkrat nas minilo bo.

*

Dva mladenča pr ni hiši kakor rožce cvitala,
zdaj jih je božja pravica na on svet poklicala.

(Vmes je rokopis toliko poškodovan, da je branje nemogoče, zato zapišemo še zadnjo kitico, ki je berljiva.)

Oh, kok srečna sta mladenča, ko sta s tega sveta šla,
že sta krono zaslužila, prosila sta za nas Boga.

Rokopis, ki ga hrani Janez Mavrič, je vezan v knjižico. Ugotovimo lahko, da je nekdanji lastnik zbiral pesmi, zato so v njej tudi tiskani listi v bohoričici, naletimo pa tudi na pesmi, ki so različnih rokopisov, kar pomeni, da jih je lastnik knjižice zbral iz različnih virov. Zato se ponuja mnenje, da gre za knjižico katerega od vodij romanj, saj je prav ta moral med potjo predlagati pesmi, ki so jih peli ob znamenjih in v cerkvah. Zapisi so dokaj stari, kar se vidi iz jezika, v katerem so pisani.

Seveda je bilo nekoč veliko pesmi, ki so jih v vsaki vasi poznali in zapeli ob mrtvem sovaščanu. Nekaj smo jih vendarle izbrskali, da si lahko bralec predstavlja slovesnosti in razna opravila ob smrti v hiši.

Pogreb Martinčeve dečle v Lučah okoli leta 1929; hrani Angela Kladnik v Lučah.

Vrste obrednih in drugih kruhov

Poleg vsakdanjega kruha so v Zgornji Savinjski dolini poznali vrsto kruhov, ki so jih pripravili za razna slavlja in druge priložnosti. Med njimi je nekaj takih, ki jih smemo imenovati kar obredne.

O splošnem spoštovanju kruha med ljudmi ob porečju Drete in Savinje smo nekaj že zapisali. Vzgoja najmlajših glede kruha je bila dokaj stroga in dosledna. Včasih se vsiljuje misel, da so naši predniki častili kruh kot nekaj svetega in tako zahtevali vsestransko spoštovanje do njega od celotne družine, kamor so sodili domači in tudi vsi kmečki posli. Zakaj posebej omenjamo kmečko okolje? Prav zato, ker se je v njem sorazmerno dolgo ohranila navada posebne spoštljivosti do kruha. Če bi želeli ta pojav časovno opredeliti, potem ocenjujemo to dobo vse do druge svetovne vojne. Po letu 1945 so se navade v marsičem spreminjale – omejevale so se tiste, ki so bile tako ali drugače povezane z obrednim dogajanjem, in sicer toliko bolj, če so imele verski prizvok.

Kruh je v novejšem času postajal povsem razumljiva vsakdanjost in nobena posebnost več. S tem je spoštljiv odnos do te življenjske dobrine hitro in vztrajno plahnel. Naj ob tem spomnimo, s koliko truda so naši predniki krčili divje gozdove, da so pridobili košček zemlje, ki jim je potem dajala žito in iz njega kruh. Kakšen nadpovprečen napor je predstavljalo požigalništvo, s katerim so očistili površine posekanega gozda in na njih obdelovalno zemljo, pa čeprav v hudi strmini. Teh delovnih opravil v hribovskem svetu danes ne poznajo več in se jih tudi skoraj že ne spominjajo. In ko gledamo prelepo krajino v našem planinskem predelu, ne pomislimo, kako trdo so delali ljudje, da je nastala taka, kot jo danes občudujemo. Za naš rod je to sedaj slikovito lepa krajina. Toda v resnici je zrastle na znoju naših kmečkih ljudi, ki so nekoč živeli tod.

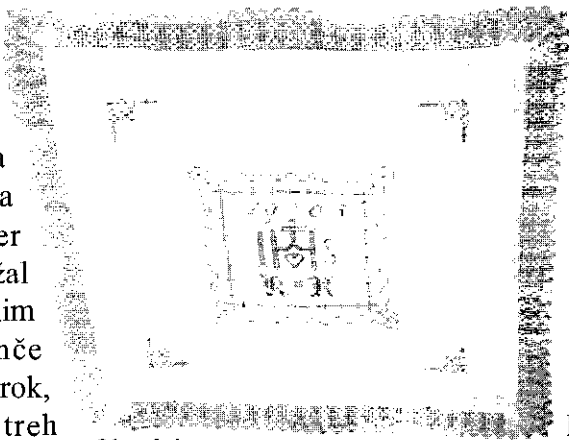
Ob kakšnih priložnostih so pekli posebne kruhe

Gotovo najzanimivejši kruh je bil v naših krajih poznan pod izrazi *božičnik*, *božičnek*, *poprtnik*, *namežnik*, redkeje pa božični kruh. Uvrščamo ga med obredne, saj so, kot bomo pojasnili v nadaljevanju, od njega pričakovali čudodelne učinke in ga temu primerno obravnavali.

Oračk je bil posebno pripravljen kruh, ki se je hranil za prvi dan oranja.

Ker bomo vsakega od kruhov posebej opisali, naj bo za zdaj dovolj le naštetih razne vrste, ki so jih poznali naši predniki: *poženk*, *prešca*, šarkelj, *šipanca*, Štefanov *kravec*, kvatrni *kravec*, *stavjek* in pogača. Omenimo naj, da med prebivalci Zgornje Savinjske doline ni zaslediti besede potica za to, kar danes razumemo pod tem pojmom. Govorili so o opotičenem kruhu, medtem ko so z izrazom potica mislili na sedanjemu zavitku podobno pecivo (jabolčni, sirov, orehov itd.). Ko

danes preverjamo spomin naših ljudi, hitro ugotovimo, da se nekaterih od omenjenih kruhov ne spominjajo več, pa čeprav govorimo z zelo starimi prebivalci. V tem uvodu ne moremo mimo nekaterih navad v zvezi s kruhom. *Božičnik* je denimo rezal in delil le gospodar, kar že samo na sebi poudarja pomembnost tega kruha. Otroci se ga niso smeli dotakniti, dokler niso hodili v šolo. Ko je *božičnik* ležal na mizi, pokrit s prtom, imenovanim *oprtnjak* ali *prčnik*, ga ni smel nihče odkriti; če bi to storil kateri od otrok, bi dobil hude ture. Na dan Svetih treh kraljev, ko so delili *božičnik*, so morali otroci zanj skakati, ker ga je mati držala visoko. To je simbolično pomenilo: »Potrudi se zanj!« Matere so učile svoje otroke, da ponoči kruh spi. To je pomenilo, da ga ponoči ni smel nihče odrezati, kar je morda svojevrsten dokaz za pomanjkanje kruha. Nasploh pa je kruh v družini rezala in dodeljevala mati. Če je komu padel kruh ali kos kruha na tla, ga je moral pobrati in poljubiti. To je veljalo tudi za odrasle.

Obredni prt

Oprtnjak ali prčnik

Nekaj besed namenjamo tudi prtju, imenovanemu *oprtnjak* ali tudi *prčnik*, s katerim so pokrivali *božičnik*. Ta prt je veljal v družini kot obredni. Z njim so pokrivali velikonočni *žegen* (velikonočna jedila, ki so jih nesli blagoslovit v cerkev). Če je prišel v hišo duhovnik, ki je bolnika obhajal, so mizo pokrili s tem prtom. Pripisovali so mu tudi čudežne lastnosti, saj so vanj zavijali hudo obolelega dojenčka ali majhnega otroka. Prt je prehajal iz roda v rod.

Naj ga vsaj površno predstavimo. Njegove stranice so merile približno meter in pol in je bil lep izvezen na belem platnu. Ko je bilo v naših hišah le laneno platno, so tkalci v te namene napravili posebno fino platno. Seveda ni bilo povsod tako: ta raznovrstnost se v navadah in šegah pač opaža na razmeroma majhnih razdaljah. V nižinskem predelu Zadretja so sicer imeli obredni prt drugačne oblike, vendar so ga uporabljali le za predsmrtno obrede.

Namežnik, božičnik, poprtnik

Izraz *poprtnik* navaja tudi Pleteršnikov slovar in ga razlaga kot božični kruh. Opaziti je, da so *božičnik* pripravljali v raznih predelih Zgornje Savinjske doline zelo različno. Tako so okoli Šmihela nad Mozirjem gospodinje na biljo (dan pred božičem) spekle po en bel, en zmesni in en ovseni kruh. Naj pojasnimo, da je bil zmesni kruh iz pšenice, rži in ječmena. Zrno teh žit so mleli skupaj in potem tako

moko uporabljali za zmesni kruh. Beli je bil znatno večji od vsakdanjega hleba. V Lučah so dosledno pekli tri vrste (sorte) kruha: soržičinega, pšeničnega in šarkelj – ta je bil opotičen. Poznali so tudi *krafeljce*; to so bili majhni oglati kruhi iz mlečnega testa, ne visoki in po vrhu pomazani z jajci. Te so pekli na koncu peke, ko peč ni bila več tako vroča. *Krafeljci* so bili namenjeni otrokom.

Kruhe so namestili na mizo v *bogčevem kotu*, torej pod razpelom in svetimi slikami. Tja so postavili tudi posodico z blagoslovljeno vodo, velik molek (družinski rožni venec) in razpelo. Zraven so dali svetilko (*lampo*), ki je privita gorela vso noč. Obvezno so poleg kruhov, ki so bili dani drug na drugega, položili še slamnico pšenice in otrobov, ponekod pa tudi ključ od kašče. Zjutraj so vse skupaj odnesli v kaščo, kjer so kruhi in slamnice ostali do konca starega leta (silvestrovega). Tedaj so obred ponovili. Spet enako so ravnali dan pred praznikom Treh kraljev. Vsakič so z obredom čakali na čas, ko je zvonilo k večernicam (večerno zvonjenje). Na sam praznik Treh kraljev so zjutraj na tešče zaužili po kos belega in kos zmesnega kruha; vsak član družine je dobil enak kos. Tudi naključni obiskovalec je bil deležen *božičnika*. Nekateri so nesli *božičnik* še sosedom. Za otroke je veljalo, da so *božičnik* morali jesti počasi, cel dan po malem. Poslom so poleg tega dali še kos zmesnega kruha, da so ga lahko nesli domov. Pšenico in otrobe so nesli v kaščo, kjer so otrobe vsuli k preostali zalogi otrobov, pšenico pa med semensko zrnje. Tako so verjeli, da je žitno seme v celoti blagoslovljeno. Ovseni *namežnik* je bil namenjen živini. Na praznik Svetih treh kraljev so dali živini košček ovsenega *božičnika* in malo božičnih otrobov. Poseben obrok otrobov so dajali pozneje ob *povrgavanju* svinjam in kravam. Božični otrobi so bili cenjeni tudi v ljudskem zdravilstvu. Pogosto so jih uporabljali za celjenje turov in podobnih tvorbo. V nižinskih predelih jih niso dajali v slamnice z otrobi, smenska žita pa. Tako so ravnali v Pustem Polju, kjer seveda niso poznali hudega vetra, kot so ga drugod. Čudno pa je, da božičnih otrobov niso uporabljali v zdravilske namene. V okolici Ljubnega so sicer prilagali h kruhom posodico z malo otrobi, vendar ti niso bili namenjeni le vetru, bolj so jih uporabljali za zdravilstvo. Če so drugod verovali, da božični otrobi zaščitijo kure pred jastrebi, so v tem koncu priložili »potici« na cvetno nedeljo dolgo leskovo šibo, ki so jo potem v krogu položili na tla, vanjo vsuli pičo za kure, ki so tako jedle iz blagoslovljenega kroga in bile po ljudskem verovanju varne pred živalskimi in drugimi nevarnostmi. Šiba ni imela posebnega imena.

Ko govorimo o božičnih otrobih, je pomembno omeniti še verovanje ljudi, da pomagajo ugnati hud veter, ki je razsajal tudi v okolici Šmihela. Če je bil veter zelo močan, so mu dali na lesenem krožniku ščepec *žegnane soli* in malo otrobov, da se »naje«. Kajti verovali so, da je veter, kadar divja, lačen. To je moral opraviiti najmlajši v hiši in ob tem govoriti: »Veter, veter, pojdi jest, pol pa pojdi k svojemu počitku.«

V okolici Gornjega Grada so imeli navado božični kruh na *sveto filo* takoj postaviti

v kaščo. Rekli so, da je *ta čist kruh*, kar pomeni, da je iz pšenične moke. V kašči so na pogrnjeno mizo položili kruhe, sol, otrobe in razno semensko žito v slamnicah, zraven so postavili razpelo, blagoslovljeno vodo, sol, rožni venec (*patnošter*) in svečo ali svetilko. Pod mizo so marsikje položili razne predmete, ki naj bi prenesli srečo na živino in njive. Tako so položili tja del pluga, del živinske opreme, kake kovance in podobno. Če bi razčlenili ljudsko domišljijo, je pomenil del pluga dober pridelek in ugodno sctev, telege zdravo živino, kovanec dosti denarja pri hiši, ključ od kašče polno kaščo in podobno. Kašča je bila pač simbol blaginje, saj so v njej hranili živila in seme, pa seveda tudi žitno zrnje, iz katerega so potem pripravljali razne jedi. Če je bila kašča polna, je bilo pri hiši blagostanje. V teh krajih so močno trpeli zaradi hudega vetra. Božični otrobi so bili zanj hrana, dali so jo tako, kot smo že opisali, le da so uporabljali nekoliko spremenjeno besedilo vetru: »Dobri veter, pojdi jest, *pôl* (potem) pa pojdi k svoji ženi spat.«

Tudi sicer so ravnali, kot smo že opisali, le da so od vsega začetka hranili kar v kašči in tam tudi ponavljali obrede na silvestrovo in dan pred praznikom Svetih treh kraljev, ko so potem *božičnik* na sam praznik delili družini.

Košček *božičnika* so vrgli v vodnjak, da bi bilo dovolj vode in da bi bila zdrava. Uporabljali so ga tudi v primeru bolezni ljudi in živine, saj so verjeli, da ima čudežno moč. Verjeli so, da bo moški nadpovprečno močan, če poje na dan Svetih treh kraljev 9 kosov *božičnika*, toda pri različnih hišah. Najbolj iskan in močen je bil *božičnik*, ki so ga sedem let hranili v žitnem zrnju in je bil najmanj trikrat blagoslovljen. Če so košček takega *božičnika* zakopali v zemljo, je iz nje zrastle čudovita bela roža.

Marsikje so na biljo položili na mizo še majhne, v premeru kakih deset centimetrov velike hlebčke belega kruha, ki so bili namenjen izključno otrokom.

Še to: ponekod so dali živini košček božičnika tudi na dan svetega Štefana. Drugod so na biljo spekli kar tri *namežnike*, dva pšenična in enega rženega. Zaužili so jih prav tako na dan Svetih treh kraljev, rženega pa so razrezali na dan svetega Valentina in ga dali živini z blagoslovljeno soljo vred. Spet lahko naletimo na izročilo, da so na dan prvega oranja ponekod razrezali hranjeni *božičnik*, ga namočili in pojedli kot opoldansko juho.

Na Lepi Njivi nad Mozirjem so rekli *božičniku* v narečju *namežnik*. Tu so imeli šarkelj za opotičen kruh. Tudi tu so pod izrazom potica razumeli neke vrste današnji zavitek. Zanimivo pa je opaziti nekoliko drugačen postopek okoli *božičnika*. Na pogrnjeno mizo so razvrstili kruhe, semena, otrobe, sol, blagoslovljeno vodo in dva storža koruze pod kot s svetimi podobami, tako kot drugod. V primerjavi z drugimi predeli Zgornje Savinjske doline je tod *namežnik* ostajal na mizi od bilje do praznika Svetih treh kraljev, torej ga niso prenašali v kaščo. Za *božičnik* so uporabljali enako testo kot za šarkelj.

Bilja, fila

Ko navajamo ta dva izraza, naj pojasnimo, da so ljudje v narčju govorili o Svetem večeru kot o *bilji* (*bila*) ali tudi o *fili* – redkeje naletimo na izraz *sveta bilja*, pogosteje pa je slišati izraz *sveta fila*. Nedvomno gre za dan pred božičem. Izraza *fila* v Pleteršnikovem slovarju ne najdemo. Očitno so ljudje to besedo izpeljali iz latinske besede *vigil*, ki pomeni »čuječ, bedeč«. To je seveda le domneva. Pleteršnik pa omenja *biljo* kot dan pred božičem, to je sveti večer, omenja pa tudi rabo *sveta bilja*, kar po njegovem tolmačenju lahko pomeni širši pojem – predpraznik. In na koncu še zanimivost: na Lepi Njivi še danes imenujejo dan pred 8. decembrom *bila*, vendar ne *sveta bila*. Zakaj, ne zna pojasniti nihče.

Oraček

Gre za manjši hleb belega kruha, ki so ga hranili od *bilje* dalje. Na dan prvega oranja so ga dali volom v hrano. Ko so zarezali prvo brazdo, so vanjo položili kost krače od velikonočnega žegna in zmolili molitev za dobro letino. Marsikje pa so v prvo brazdo položili košček *božičnika* in ob tem rekli: »Bog in sveti križ božji.« Hkrati so se pokrižali vsi, ki so sodelovali pri oranju. V okolici Lepe Njive so namesto *oračka* položili v prvo brazdo dve vejici butare, ki je bila blagoslovljena na cvetno nedeljo. Ta *les* so položili skrižem (X) in ne v obliki križa!

Tako so ravnali tudi v okolici Gornjega Grada. Danes se tega kruha ljudje sploh ne spominjajo več. V Lučah se nekateri le blede spomnijo pripovedovanja prednikov o tem kruhu. Tudi tod so polagali v prvo brazdo kar po tri križce iz *žegnanega lesa*. Ob tem so molili očenaš in čščeno marijo. Ko pa so delo zaključili, je gospodar rekel: »Mi smo naredili ta svoje, Boga pa svoje.«

Šipanca

V nekaterih predelih Zgornje Savinjske doline, predvsem pa v Lučah, so porodnice kmalu potem, ko so botri poslali pogačo, spekle za vsakega od otrok botrov po en majhen hlebček belega kruha, za oba botra pa velik šarkelj, ki je moral biti popopran. Zadnje je bilo znano le v Lučah. Kateri od domačih je ta dar prinesel v hišo botrov. Izraz *šipanca* so ponekod opustili in ga nadomestili z besedo kolački. Te navade niso poznali v vsch predelih Zgornje Savinjske doline. O takšnem daru botrom v današnjih časih ni nič znanega.

Štefanov kravec

Tako so imenovali kruh, ki so ga delili družini na praznik svetega Štefana. Bil to sorzični kruh in po velikosti nekoliko manjši od drugih hlebov kruha. V tem primeru gre za zmes mleto pšenice in rži, vendar so obe žitni vrsti sejali skupaj in tako že ob mlačvi pridobili želeno mešanico.

Kvatrni kravec

Na kvatarno nedeljo so razdelili družini manjše hlebce belega kruha; imenovali so ga *kvatrni kravec*. Te hlebce so dobile tudi žanjice, ki so redno žele pri hiši. Naj omenimo, da ni jasno, ali so ta kruh pekli za vse kvatrne nedelje v letu ali ne.

V Gornjem Gradu so imenovali *kravec* kruh, ki so ga delili žanjicam, ki so žele ajdo in revnim ljudem ob *sensvetih* (vseh svetih, 1. novembra). Tedaj so stale uboge ženske (matere) v predprostoru cerkve, kmetice pa so prinašale kruh v cekarjih in ga tam delile. Kruh je bil iz bele moke in oblikovan v srednje velike hlebčke. V Lučah še danes pomnijo, da so *kravec* pekli iz testa, ki so ga ob koncu postrgali iz nečk. Tudi pomnijo, da je lahko bil kruh ali pšenični ali rženi (*rženek*) ali koruzni (*koruznek*), vsekakor je služil v razne namene. Tako so ga dajali otrokom, ki so peli kolcedo po vasi. Ob večjih praznikih so ta kruh dajali poslom s kosom mesa, da so vse skupaj nesli domov, kjer je običajno vladala revščina.

Štruklji

Na žegnanjsko nedeljo (zadnja v oktobru) so razdelili med družino štruklje. To so storili v čast prve moke po žetvi. Ob tem so na določen način izražali zahvalo za pridelek. Štruklje so pekli iz bele moke in jih opotičili z orchovim nadevom. To je bil slovesen trenutek v družini. Navado zasledimo predvsem v okolici Luč, danes pa ni več živa.

Stavjek

Na *biljo* so pripravili tudi poseben kruh, ki imel zgoraj iz testa narejen križ. Bil je nekoliko večji hleb belega kruha. Preden so odšli k polnočnicam, so pogrnili srednji del mize in nanjo položili *stavjek*. Ko so se vmili iz cerkve, so ga razrezali in pojedli. Tak kruh so ponekod prinesli ob določenem času na svatbo; to svečano delo je opravil *camer* ali *pratfirer*. Tega kruha ne poznajo povsod v Zgornji Savinjski dolini, ga pa v okolici Gornjega Grada.

Poženki

To so bili manjši, beli hlebčki kruha; spekli so jih na kvatarno nedeljo. Vsak član družine je dobil hlebec, tudi žanjice, ki so pri hiši žele vse leto. Spet se postavlja vprašanje, za katero od kvatrnih nedelj gre v tem primeru.

Prešca

To so bili mali hlebčki belega kruha, ki so ga gospodinje peklo pred vsemi svetimi. Na sam praznik so jih delile ubogim, starim in *ofrom*, (dninarjem, ki so z družino stanovali v gospodarjevi koči in so mu najemnino koč in zemlje odplačevali z delom), skratka siromakom. Gospodar ali gospodinja sta povabila s tem, ko sta rekla: »Pridite po prešco.« To navado so imeli predvsem v spodnjem delu Zgornje Savinjske doline. Izraz je sicer drugačen, smiselno pa gre verjetno za kruh, ki so ga

morda drugje poimenovali *kravec*. V Pletršnikovem slovarju najdemo razlago: »prešlica = prešca, majhen kruh, ki so ga dajali beračem, otrokom in drugim za vse svete.«

Pogača

V tem primeru gre za dar, ki ga namenijo na sveti večer poslom, ki proti večeru odidejo domov, tako tistim, ki so odšli od hiše, kakor tistim, ki so naslednje leto spet delali pri hiši. Pogača je obsegala po en bel hleb kruha in enega črnega; oba so posli nesli domov. Tudi to je bila neke vrste predpraznična podpora revnim.

Ovsenek

Ta ovseni kruh so ljudje šteli kot zdravilnega tako za ljudi kot živali. Verovali so, da samo ta kruh pomaga živalim, da se navadijo »nove« hrane. Tu so predvsem mislili na svinje, ki so jih kupili in pripeljali v domač hlev. Prva dva tedna so jim dajali med drugo hrano nekaj *ovseneka*. Tudi preden je svinja povrgla, so ji dali ta kruh; verjeli so, da bo okrepil njen organizem.

Ajdov kruh

Trditi smemo, da je bil te vrste kruh zelo číslan. Sploh so iz ajdove moke poznali naši predniki vrsto izjemno dobrih jedi. Pretežno v vseh predelih Zgornje Savinjske doline pa ajdov kruh ni smel manjkati na sedminah. Tu velja pripomniti, da gre verjetno za *ajdnek* (ajdovo potico).

Domala posod so za sedmino in na vse svete siromakom delili kruh. V Lučah je še v spominu, da so vse do druge svetovne vojne delili kruh revežem na osmi dan po pogrebu, in to v spomin na pokojnika.

Seveda našete vrste kruhov niso vse, ki so jih pekli. Kot pripovedujejo starejši ljudje, so zelo veliko pekli tudi kuruzni kruh, kar je povezano z varčevanjem. Priljubljen je bil kruh iz bele kuruze, ki je bil še posebno sladek. Tudi iz navadne koruze so pripravljali dober kruh. Šmihelčani so bili znani po dobrem ovsenem kruhu; hlebci so bili nizki, toda zelo okusni. Ržen kruh je bil priljubljen, toda težko so ga pripravili, zato o njem ni pomembnejšega izročila. Poudarjamo, da nismo želeli navesti vseh vrst kruha, ki so ga nekoč uživali Zgornjesavinjčani – bolj smo želeli poudariti tiste vrste kruha, ki so bile obvezne ob določenih priložnostih.

Kako težko je bilo tiste davne čase za kruh, pove tudi dejstvo, da so na svečnico na vseh kmetijah pekli kar dosti kruha, ki je bil namenjen ubogim. V Lučah so ga v *korpah* (košarah) gospodinje princesle na *britaf* (pokopališče) in ga tam delile. Ta navada je bila tako znana, da so na ta praznik po kruh prihajali celo iz spodnjih krajev doline.

Ne nazadnje je zanimiv dokaz za pomanjkanje kruha tudi to, da so koledniki peli izključno za kruh. To so bili revni ljudje, gospodinje pa so rade ponudile kruh tudi mimoidočim potovcem. In če omenjamo kolednike in njihovo prošnjo po kruhu,

poudarjamo, da so to prošnjo izražali v pesmih, ki so tule objavljene.

In ko zaključujemo poglavje o kruhu, naj poudarimo, da so ljudje zelo pazili, da svinjam niso nikoli dali belega kruha, kajti nič od tistega kar je bilo iz pšenice, ni smelo priti v svinjsko korito.

Zapisali smo že, da so se naši predniki soočali s hudimi časi. Nenehne vojne in z njimi pustošenja naselij in zemlje, slabe letine, vremenske katastrofe in podobno, vse te tegobe so vplivale na spoštljiv odnos do kruha.

Ljubenske potice

Nimajo ravno neposrednega stika s kruhom, toda vendarle jih kaže na kratko omeniti. V okolici Ljubnega ob Savinji se je do danes ohranilo starodavno izročilo, da ljudje prinašajo na cvetno nedeljo k blagoslovu *potice* in ne morda snope ali butare, kot jih imenujejo drugod. V 18. stoletju je ta navada še izpričana v Lučah, toda obdržala se je le še na Ljubnem, zato poudarjamo ime kraja – ljubenske potice. Gre torej za posebne vrste butar, ki so izdelane v obliki raznega kmečkega orodja, predmetov v domači rabi in domišljjsko zanimivih likov. Še do druge svetovno vojne so govorili, da *potice pečejo* in ne morda, da jih delajo. To dejstvo bi lahko razlagali na ta način, da so bile prvotne potice bogato ovešene s (presnim) pecivom in jabolki. Vsekakor gre za prvovrstno ljudsko izročilo, ki ga najdemo le še redkokje drugje.

6

Božjepotništvo

Romanje je bilo tudi v naših krajih zelo razširjeno. Ali so naši predniki romali tudi v daljne dežele, denimo Palestino, ne moremo zagotovo odgovoriti, saj za kaj takega manjkajo pisni viri. V spominu prebivalcev pa seveda teh dogajanj izpred sto in več let ni zaslediti. Sedanji rod govori le o pripovedih starejših, da so veliko romali na Višarje, tudi v Lurd da so radi šli, celo v Maria Zell, česa drugega pa že ne zasledimo več. Seveda so pa redno obiskovali domača romarska središča, kot so Nova Štifta, Kokarje, Sveti Križ nad Belimi Vodami, Brezje, Radmirje, Nazarje in Petrovče. Te cerkve se najpogosteje omenjajo.

V nekem zapisu iz okolice Luč je zaslediti romanje v *Kelmorajn* ali pravilno Köln ob reki Ren v Nemčiji. Žal o tem ni kaj več podatkov. Vsekakor pa smemo domnevati, da so se občasno tudi prebivalci Zgornje Savinjske doline podajali na daljša romanja. Ema Plavec je po pričevanju France Kladnik – Jerčele iz Luč opisala nekaj malega o romanju Lučanov. Piše, da so največkrat romali na Svete Višarje. Kot je razbrati, je bilo to pred prvo svetovno vojno. Veljalo je pravilo

pešačenja, kar je v ljudskem prepričanju pomenilo dejanje vsečnosti pri svetniku, ki ga nekaj prosiš. Tako so si pač pridobili božjo naklonjenost! Romanje na Višarje je trajalo cel teden dni. V Lučah je bil tedaj vodja romanja Prokšev Jože, ki je pripravil vse potrebno. Po navadi se je zbrala skupina do 15 ljudi. Menda se ni navduševal nad večjimi skupinami, saj jih med hojo morda ne bi ustrezno obvladal. Radi so romali v križevem tednu, in sicer so krenili na četrtek tega tedna iz Luč. Ob desetih dopoldne so krenili čez Volovljek na Kranjsko in potem naprej. Ob vsakem znamenju so se malo ustavili in pomolili, tudi zapeli kako romarsko in nadaljevali pot. Baje so peli posebne romarske pesmi, ki so danes domala pozabljene. Vodja pa je imel beležnico, v kateri jih je imel zapisane, da so jih peli po vrsti. Romar je nosil s seboj bel cekar, spleten iz slame; cekar je imel naramnice, da so lažje nosili hrano, med katero so spadale tele jedi: zabela, moka, *obrnjenek*, kdaj tudi *masovnek* – obe jedi sta narejeni iz ajdove moke in masla ter zgneteni v kepe. V mokri krpi so se take jedi dobro držale. Seveda so imeli še meso, kruh, kavo, čaj in sladkor. Vsak je kuhal zase. Spali so v kozolcih, ob slabem vremenu pa tudi v cerkvah. Pri svetem Joštu nad Kranjem so imeli litanije, mašo pa potem na Ljubnem. Nato so hodili proti Brezjam, kjer so prav tako imeli litanije. Na Blejskem otoku so imeli mašo. Ko so prispeli pod Višarje, so si naložili *špice* (bukova polena) in jih ncsli na vrh. Tu so ostali dva dni. Opravljali so verske obrede, prespali pa so v romarskem domu. V cerkvi so pri mašah peli. Vračali se niso vsi skupaj: po navadi so nekateri odšli domov čez Koroško, saj so imeli tam sorodnike, drugi pa spet po isti poti nazaj v Luče. In končno: če je večja skupina romarjev prihajala mimo kake cerkve, so jo tam sprejeli s *pinkanjem* (pritrkavanjem). Pogosto so se vračali skupaj z drugimi skupinami iz raznih slovenskih krajev.

Božje poti so poznali že stari narodi. Niko Kuret navaja v knjigi Praznično leto Slovencev, da je bilo romanje zelo razvito med Rimljani in Grki. Valvasor pa opisuje božjepotnike s Kranjske v Sveto deželo. Prav ta podatek nas prepričuje, da so bili med »Kranjci« tudi Štajerci, torej tudi prebivalci naših krajev. Kot navaja dalje Kuret, se številni potniki v Sveto deželo niso več vrnili, in zlasti potem, ko so deželo leta 1517 zavzeli Arabci, so se romanja iz evropskih dežel nehala, saj so mnogi romarji končali pod meči Arabcev. To je potem preusmerilo tok božjepotnikov proti Rimu!

Velike nesreče, nenehne vojne, kuga in lakota so silile ljudi k spokornim potovanjem v kraje, ki so jim pomenili upanje v njihovi priprošnji. Obupne razmere, v katerih so živeli, so jih navdajale k zaupanju v uresničitev prošenj za pomoč na krajih, ki so po tem sloveli. To je seveda povzročilo takšno množičnost, da je morala cerkev uvesti »romarski potni list«, ki pa so ga izdajali le posebno »dobrim« kristjanom. Rim bi sicer navala ne zmožel več, tako je razumeti opisovalce tedanjega časa.

Prvi obširnejši zapisi o romanju iz naših krajev so iz časa reformacije. Ti viri

govorijo o množičnih romanjih v Rim, Loretto in Ötting na Bavarskem, vsakih sedem let v Aachen ob Renu in celo v Kompostelo (Santiago de Compostela) v Španiji. Seveda so ti podatki mišljeni za katoliško občestvo in ne morda zgolj za Slovence. V srednjem veku so veliko romali v Porenje. V Köln so se podali navadno spomladi; to mesto je slovelo po tem, da ga obišče veliko slovenskih romarjev. Romanja v Porenje so bila zelo dobro pripravljena. Hodili so v večjih skupinah povprečno dva meseca dolgo. V Kölnu so potem slovenski romarji izvolili dva reditelja, enega tolmača in dvanajst prisednikov, torej neke vrste organizacijski odbor. Vodnika so imenovali enostavno »vojvoda«; biti je moral zelo razgledan, saj je bil neke vrste razsodnik, če je prišlo do kakega spora ali neupoštevanja sklepov sveta, če se izrazimo po današnje. Romarski vojvoda sega že v srednji vek, tako piše Kuret. Tako so naši ljudje v tem velikem mestu ob Renu preživljali svoj čas zelo organizirano in skrbno načrtovano.

Morda velja omeniti, da je večina božjepotnih cerkva bila in je posvečenih Mariji. Tako se že v 14. stoletju ljudje iskali zavetja pri Mariji na Višarjah. V tem obdobju in pozneje je nastalo veliko Marijinih božjih poti tudi na Slovenskem. Tako jih imamo v 15. stoletju nekaj tudi v Zgornji Savinjski dolini. Gotovo najstarejša božja pot je v Kokarjah, ki je leta 1426 omenjena prvič in po vseh znakih celo starejša. V 16. stoletju se je uveljavila tako imenovana štiftarska miselnost, ki si je prizadevala za gradnjo novih cerkva. Tako je nastala tudi Nova Štifta pri Gornjem Gradu (1558). V času tridesetletnih vojn (v prvi polovici 17. stoletja) je bila beda ljudi največja. Ljudje so se množično zatekali po pomoč k Mariji. Zaslovela je passavska Marijina podoba, kopija slike nemškega slikarja Luke Cranacha, imenovana Marija pomagaj. Tudi brezjanska podoba slikarja Leopolda Layerja je narejena po tej sloviti sliki. Te upodobitve so navdušile verne množice.

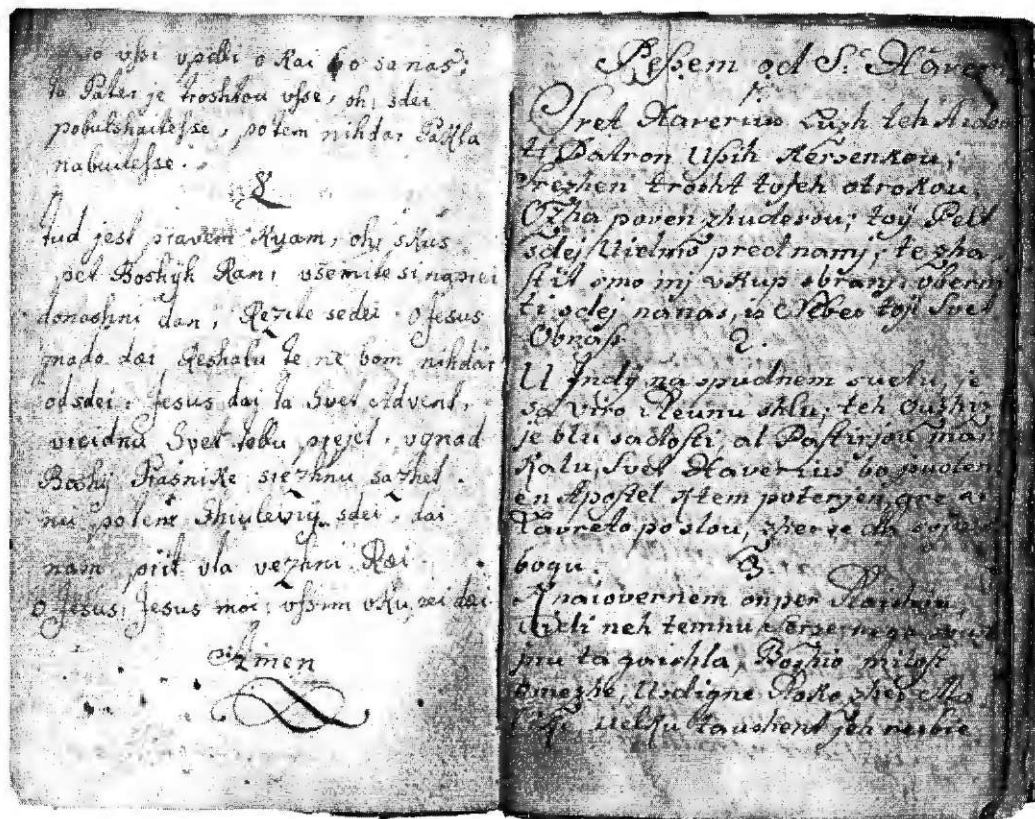
Tudi v 17. stoletju je pri nas nastalo dosti Marijinih božjih poti. Med njimi je tudi Marijina cerkev v Nazarjah, ki je bila dograjena v prvi polovici 20. stoletja in je vključila slovito loretsko kapelo, ki jo je postavil škof in protireformator Tomaž Hren.

Doba razsvetljenstva je prinesla v življenje cerkve velike spremembe. Jožef II. je s svojimi ukrepi zavrl tudi božjepotništvo, ni pa mu ga uspelo zatreti. Nasprotno, tudi v času njegove vladavine so nastajale nove božje poti.

Potem se je gradnja novih cerkva malo ustavila in v 19. stoletju beležimo Slovenci vzpon božje poti na Brezjah. Od leta 1863 je ta cerkev zasenčila vse druge pri nas. Ko že pišemo o Zgornji Savinjski dolini, velja omeniti cerkev svetega Frančiška Ksaverija v Radmirju. Tam je prej stala cerkev svete Barbare in iz tedanjih avstrijskih dežel v Radmirje privabljala rudarje, saj je ta svetnica njihova zaščitnica. Idrijski rudarji so imeli tam celo svoj romarski dom. Leta 1728 so novo cerkev na Straži dogradili, in ker je to bila prva cerkev v tedanji Avstriji, posvečena temu svetniku, je bila deležna vsestranske podpore in pomoči številnih dvorov iz cele Evrope. Postala je torej slovita božja pot.

Sveti Križ nad Belimi Vodami, tudi znana božja pot, je nastal v 19. stoletju. Znano je, da je prvo cerkev blagoslovil škof Anton Martin Slomšek, ko je bil že zelo bolan.

Romarstvo je bilo neke vrste spokornišтво. Ljudje so prehodili peš velike daljave, da so po trdi preizkušnji prihajali pred oltarje božjepotnih cerkva in tam prosili Marijo za pomoč, kjer je bila pač njej posvečena cerkev. Znane so bile romarske štenge (stopnice), po katerih so nekateri po kolenih prišli do vrha. Takšne so znane pri Svetem Križu, v Nazarjah in še kje. Seveda se je v današnjem času vse bistveno spremenilo. Pešačenja praktično ni in s tem tudi ne velikih telesnih naporov. Romanja so posodobljena in so pridobitna dejavnost marsikatero potovalne agencije. Seveda si danes ne moremo zamisliti potovanja, ki bi trajala več tednov. Tako je ostal le spomin na čase, ko so še pred drugo svetovno vojno ljudje hodili v oddaljene kraje peš, da bi tam izprosili posebno milost zase in za družino.

Zapisi iz zbirke Janeza Mavriča iz Gornjega Grada

Pri tem ne kaže pozabiti na zaobljubne darove, ki so jih romarji puščali v cerkvah. Veliko slik je bilo med njimi, tudi take, ki so jih ljudje sami naslikali na les. Bile so tudi industrijsko izdelane, vendar so jih opremili z napisanimi željami. Marsikdo

je naredil posebno zanimiv predmet, ki je morda spominjal na vsebino priprošnje. Med zaobljubljenimi darovi so bili tudi voščeni izdelki. Premožnejši pa so dali rokodelcu izdelati predmet ali podobo iz žlahtne kovine, prav tako opremljeno z napisom. Ponckod še danes najdemo cele zbirke podob in predmetov, ki spadajo v kulturno dediščino. Marsikatera cerkev ima posebne zbirke, ki so strokovno urejene in razstavljene ali pa začasno dane na ogled javnosti.

Naj ob tem spomnimo na bogastvo, ki je bilo v cerkvi Device Marije v Kokarjah. Znano je, da so sem romale matere, žene in dekleta vojakov. Največ je bilo romanja v času vojn. Še po drugi svetovni vojni je bila množica teh priprošenj raznih izvedb v cerkvi, žal pa je moralo biti na ukaz neuknega človeka vse to bogastvo uničeno. Posebno med drugo svetovno vojno so nastajale zanimive priprošnje, ko je ena mati prosila za srečno vrnitev sina ali moža iz nemške vojske, takoj zarven pa je bila priprošnja za vrnitev sina iz partizanov, drugje spet za vrnitev moža ali sina iz angleške vojske in podobno. Vsa ta pestrost priprošenj v cerkvi ni poznala nestrpnosti – bolščina matere ali žene je pač cnaka, pa naj gre za eno ali drugo vojsko. Mimogrede: danes bi ta zbirka pomenila izredno kulturno in zgodovinsko bogastvo.

O romarskih običajih bi seveda lahko še govorili. Poznavalci pišejo celo o povsem določenih obredih, ki so jih uprizarjali na krajih čaščenja, celo neke vrste obredni ples so gojili. Seveda pa je naš namen orisati predvsem potek romanj naših rojakov, o tem pa žal vemo le malo, premalo, da bi lahko obširneje predstavili dogajanja na takih poteh pokore.

Je pa gotovo zanimivo, da še obstajajo beležnice vodij romanj, v katerih so zapisane pesmi, ki so jih peli na poti in potem na samem romarskem kraju. Nekaj pesmi bomo objavili po spominu pričevalcev, druge pa iz navedenih beležnic (knjig), ki so v hrambi nekaterih domačinov oziroma zbiralcev ljudskega blaga. Za pesmi sicer ne moremo trditi, da niso prepisane iz kakih molitvenikov ali drugih starih knjig, vsekakor pa so za današnji čas zanimive ne glede na to, ali so povsem ljudske ali pa prepisane od kod drugod. Najstarejši tovrstni zapis sodi po vsebini in jeziku v drugo polovico 18. stoletja. Žal so prav te pesmi v zelo zamaščeni knjigi s slabim rokopisom in niso povsod berljive. Zato bomo objavili pač toliko, kot je mogoče zanesljivo prebrati oziroma razčleniti.

Ob pesmih so ohranjene nekatere molitve. Spet je treba poudariti, da tudi zanje ne vemo, ali so izvirne ljudske ali pa prepisane oziroma naučene od duhovnikov. Tako so pač ostale v spominu pričevalcev.

Iz zapisa nekega Podstenška, ki ga hrani Zvonč Čebul v Šoštanju, smo izbrali te pesmi:

Božična

Zapoj Bogu se čast in hvala,
ki nam odprla je danes nebesa,
po kateremu zemlja je zdihovala.
Je krilo zapustil telesa;
poslanci božji pridejo,
nja rojstvo da oznanijo.

*

Pastirci čred že mirno spijo,
ko žar in petje jih zbudita.
Al zvezda mar neba gorijo?
Od kod ta glasba čarovita?
Se angelci prikažejo,
pomembo luči povedo:
Pastirci, vstanite, poslušajte nas,
k veselju največmu kličemo vas.
Kar zdavnaj iskreno je bilo želeno,
je prišlo na svet iz visokih nebes.
Odprl je nebesa sam milostni ključ,
prisjala nebeška vam danes je luč,
zdaj tmina minila, luč dan bo rodila,
bo videl do raja zopet se pot.

*

Od kod so glasi tak veseli,
kaj milo petje li pomeni?
Ljudje tako še niso peli.
Smo slasti rajske napojeni.
Zopet nebeščan jim pove,
pomeniti kaj petje če:
Popeva se čast ino hvala Bogu,
ker rojen zveličar je danes sveta.
Nebeško krdelo oznani veselo,
da čas odrešenja je svetu prišel.

*

Al kje je tisto srečno mesto,
v katerem naš Zveličar biva?
Pokažite do njega cesto!
Nas k njemu vleče želja živa.
In angel jim na znanje da,
kje najdejo Zveličarja:
Le v Betlehem k hlevcu podajte se vsi,

tam v jasliah dete preblago leži.
In otrok device, povito v plenice,
je Jezus, sin božji, Zveličar sveta.

*

S pastirci hitimo kristjani
Odrešenika počastiti,
tudi nam velijo nebeščani
Zveličarja sveta moliti.
Položimo mu na altar,
telo in dušo danes v dar.

*

Naj srečna zahvala se Stvarniku da,
da prišel je danes zveličar sveta.
Na zemlji, na nebi, Bog Oče čast tebi,
na svetu pa mir naj bo dobrim ljudem.

Marija vrtnarica

Vrtič zali svetga raja je s cveticami nasjan,
vir vse gnade ga napaja, z zlatim plotom je obdan.
In na vrtu vrtnarica v venec spleta rožice,
vrtnarica je Devica, vrt Marijno srce je.

*

Bod češčena, vrtnarica, o Marija rožencvet,
ti vsa lepa si cvetlica, take nima celi svet.
In prelepo srce tvoje, z rajskim cvtjam venčan vrt,
bodi pribežališče moje, stoj vsem grešnikom odprt.

*

Bisere žareče lije okrog srca sončen svit,
lepši pa ko sonce sije matrne ljubezni škit.
V žarnem plamenu goreče vtrinja se tvoje srce,
v zlatem žarku se leskeče, o Marija, tvoje ime.

*

Venec krasnih rožic vije se okrog srca žarnega,
vendar lepši od Marije ni nobena rožica.
In iz ran sedmerih teče potok božje milosti,
venc in rožice cveteče z roso biserno poji.

*

V srcu sladko je počival, Stvarnik večni, božji Sin,
in cvetlice je oblival, spletel venec mi v spomin.
Rad bom šel na vrtič srečen rože čednosti si brat,

da ti spletem venec več en v tvojo slavo, ljuba mat.

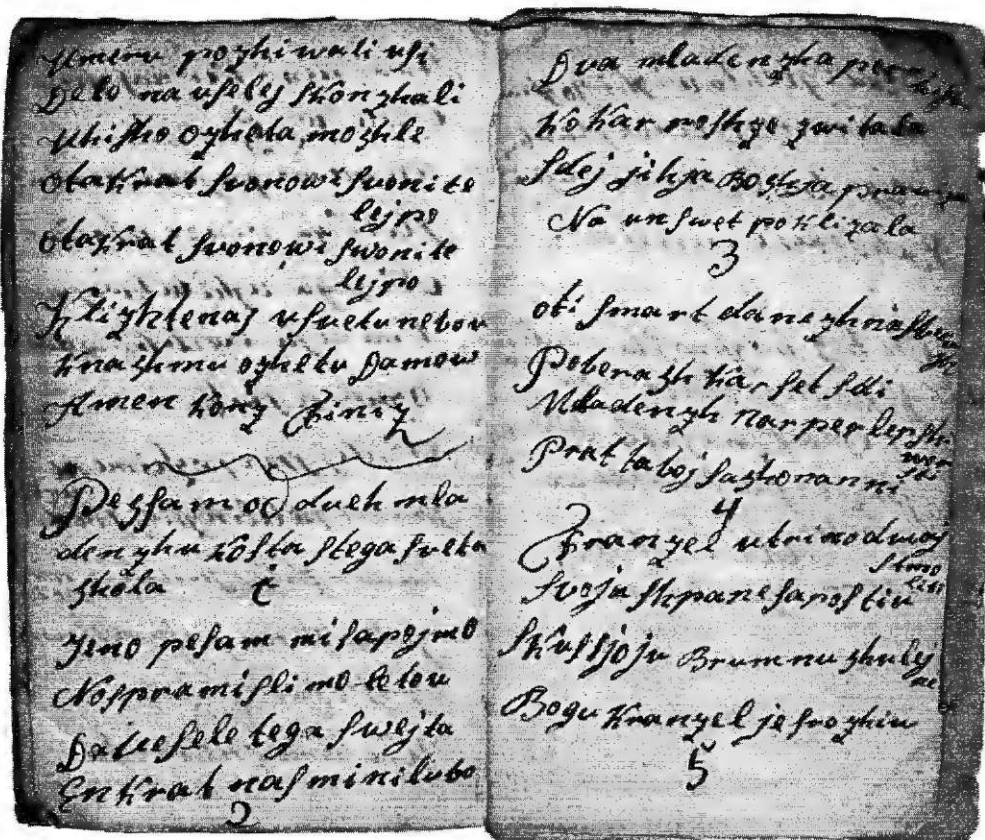
*

Šmarnic, vjolic, rožmarina bom prinesel ti v poklon,
sončnic, limbarjev, bršlina vpletel bom v tvoj rajski tron.

Tavžentrožico cvetečo bom ovil okrog glave
in z ljubeznijo gorečo venčal bom tvoje srce.

*

O Marija, vrtnarica, kliči mene v vrtič svoj,
bodi moja pomočnica, vselej mi na strani stoj.
In ob uri grenke smrti tebi, mati, se izročim,
naj te zopet v božjem vrtnarici počastim.

Zapisi iz zbirke Janeza Mavriča iz Gornjega Grada

Marija, pomagaj nam

Marija, ti pomagaj nam,
te pozdravljamo, devica!
Se ti klanjamo kraljica –
Marija, Marija, le ti pomagaj nam.
(Ta vrstica se ponavlja pri vseh kiticah.)

*

Marija, ti pomagaj nam,
kadar bomo mogli umreti,
ti nam daj pomoč prejeti –

*

Marija, ti pomagaj nam,
kadar oči že temnijo,
usta več ne govorijo –

*

Marija, ti pomagaj nam,
kadar duša gre s telesa,
nas bridkost in strah pretresa –

*

Marija, ti pomagaj nam,
kadar bomo se ločili,
se v večnost preselili –

*

Marija, ti pomagaj nam,
sprosi nam od svojga sina,
da nam bode sodba mila –

*

Marija, ti pomagaj nam,
kadar bomo že zaspali,
da b vsi srečno gor vstali –

*

Marija, ti pomagaj nam,
da b v nebesih vsi veseli,
tebi čast in hvalo peli –
Marija, Marija, pripelji nas v sveti raj!

Češčena si, Marija

Pozdravimo kristjani Marijo,
s katero se k tem zakonskem stani
zaročil svet Jožef je.

Na kateri dopadenje je večni Bog imel,
de svetu zveličanje skoz njo je dati htel.

*

Kak angel njo menuje Marijo
no kak njo Elizabet poštuje,
tak njo pozdravimo!
Kak cerkva njoj se moli
in spozna njeno moč, tak tudi mi v nevoli
nje prosimo za pomoč.

*

Tud božja beseda, ki hudim preseda,
pa brumno tolaži v bridkostih sveta.
S svetlobo navdaja, mir božji zasaja,
k je ljubši in dragši čez ceno zlata.

*

Ob časi nesreče pri srcu bodeče,
pri moči sovražni al kadar gori
bo zvon nam oznanil, de b sleden naj branil,
srčen, neprestrašen otel bi ljudi.

*

Prav milo pojejo, k mrliča nesejo
na pokopališče, za dolgo slavi.
Tečejo solzice, samotne srotice,
nazaj iz te hiše očeta ne bo.

*

Ko strašno grmenje nam dela grozenje,
iz grehov spomina se trese srce –
zvoni nam čez griče, k molitvi nas kliče,
de toča naj zgine in dežek naj gre.

*

V češčenju Marije se velik zvon zlije,
po češenski strani bo vedno nam pel.
Tud svetga Florjana, žolnirja Lorhjana,
de ognja nas brani, častil bo vesel.

Sveta noč

(Zapel Tone Mlačnik iz Luč)

Čuj, čuj, čuj, čuj, ljub sosed moj,
noja ti kaj ti jaz povem,
noj kaj se je zgodilo hnocoj,

neh sedem ur pred dnem.

*

K meni je prišel en mlad dikant,
imel je ves svetel gvant,
je bil vesel in lepo pel,
je mene gor zbudil.

*

Al jez sem se prestrašil, kal,
ves ta nebeški šajn,
začel sem hitro vstajat gor,
sem mislil, da je dan.

*

Le angel prav nocoj to noč
prižgal nam je nebeško luč,
kar hitro vstat, nič več zaspal,
se v Betlehem podat.

*

Al angel meni mir ne da,
me kliče za seboj.
Tja v mesto me je pripeljal
glih ura dvanajst je bla.

*

V eni preprosti štalici
nebeško dete noter leži.
Marija pred njim kleči,
pa en petler zapuščen zavrni bedi.

Pastirci

(Zapel Tone Mlačnik iz Luč)

Ti pastirci na ti gmajnci,
ki to žvinco vahtajo.
Prišel jih je angel klicat,
je blo ob polnoči.

*

»Le sem pejte in pogledjte,
kaj v štalci za no lepo dete.
Veselimo se vsi skupaj
tega rojstva božjega.

*

Kar je Eva pregrešila
iz svojo prevzetnostjo,

je Marija zadobila
z veliko ponižnostjo.

*

Ona mati je postala
tega nebeškega kralja,
veselimo se vsi skupaj,
tega rojstva božjega.

*

V eni štalci je bil rojen
naš zveličar – kralj zemlje,
v ene jasli položen, čeprav je kralj,
čez kralje vse.

Zapisi iz zbirke Janeza Mavriča iz Gornjega Grada

Duša, poj veselje

(Iz beležnice neznanega pisca na Lepi Njivi)

Duša moja, poj veselje, spolnjene so tvoje želje,
Jezus Bog, zveličar tvoj, se je sklenil sam s seboj.

*

V mojem srcu zdaj prebiva, mir sladkost, veselje vživa,
slab, ubog bi jaz bil sam, z njim živeti, vse imam.

*

Vedno hočem ga ljubiti, v srcu ljubga ohraniti,
torej prosim, Jezus moj, bodi vedno ti z menoj.

*

Kadar pride čas ločenja, konec popotnega življenja,
Jezus, tvoje naj srce v onkraj sveta spremlja me.

Jezus kliče

(Iz beležnice neznanega pisca na Lepi Njivi)

Jezus male k sebi kliče,
žegnat hoče otročiče,
nas objeti on želi.
Njemu čast in hvalo peli,
bomo z mašnikom veseli
sveto mašo slišali.

*

Jezus, učenik čednosti,
usmili naše se mladosti
in odpusti grehe nam.
Tebi hočemo služiti,
grcha nikdar več storiti,
bodi ti usmiljen božčekam.

*

Večno tebi hvalo peti,
ljubi mir ljudem želeti,
ki so dobrega srca.
To angelsko veselje,
to so naše želje,
to nam pravo srečo da.

*

Zvesto hočemo poslušati,
v srcu svojem premišljevat,

*

ko nam, Jezus, govoriš.
Radi hočemo storiti,
pridni in pošteni biti,
kakor nas lepo učiš.

*

Za resnico vse imamo,
tvoje nauke vse poznamo,
ki jih, Cerkev, nas učiš,
da po veri prav živeti,
z njo enkrat srečno umreti,
saj nam tvoja luč gori.

*

Kaj bi tebi, Oče, dali,
ki bi z voznikom darovali,
vse kar imamo, tvoje je.
Naše djanje in življenje,
vse veselje in trpljenje,
Oče, tebi damo vse.

*

Kaj bi tebi, Oče, dali,
kar bi z mašnikom darovali,
vse, kar imamo, tvoje je.
Naše djanje in življenje,
vse veselje in trpljenje,
Oče, tebi damo vse.

*

Nekaj kruha ino vina
kri tebi bo tvojga sina,
on daruje vse za nas.
Oh, poglej na željne srote,
skaži svoje nam dobrote,
usmili se nas vsaki čas.

*

Sveto z angeli povzdignimo,
sveto z angeli zapojmo,
sveti, sveti, sveti Bog.
Vsi ljudje te naj spoznajo,
vse stvari ti hvalo dajo,
Oče, sliši glas otrok.

*

Klicujoče počastimo
na oltarju Jezusa,
za vse zdaj molimo
pravega živega Boga.
Zahvaljen bodi, Jezus, ti,
ki si za nas križan bil
in nam sveti raj pridobil.

*

Kakor jagnje na oltarju
Jezus za nas umrl je.
Zdaj daruje na oltarji,
tudi naše grehe vse.
Hvaljen bodi, Jezus naš!

*

Jezus zdaj pri nas je
v podobi kruha skrit,
vso milost nam daruje,
ko se dušam da zavžit,
hvaljen bodi, Jezus naš.

*

Jezus, tvoji hočemo biti,
le nam ti svoj žegen daj,
da nam srečno k tebi priti
iz te zemlje v sveti raj.
Hvaljen bodi, Jezus naš.

Sveti Alojz

(Iz beležnice neznanega pisca na Lepi Njivi)

Mi tebe počastimo, angelski mladenč,
tebi se zročimo, bodi naš pomočnik,
o sveti Alojz, prosi Boga za nas!

*

O glej, kak tam moli, s pobožnostjo kleči,
kak on po božji volji vse Jezusu zroči.
O sveti Alojz, prosi Boga za nas.

*

Marijo devico je on za mater vzel.
Za svojo pomočnico je on mater vzel.

O sveti Alojzius, prosi Boga za nas.

*

On je Marijo ljubil iz celega srca,
zato ji je obljubil nedolžnost vekomaj.

O sveti Alojzius, prosi Boga za nas.

*

Alojzius je tudi tisti, ki je Bogu srca dal,
zato hudobnih ljudi in greha se je bal.

O sveti Alojzius, prosi Boga za nas.

*

Kak angel varuh lepo na strani mu stoji,
k zveličanju skrbeti, no lilijo drži.

O sveti Alojzius, prosi Boga za nas.

*

Vsi ponižno pribežimo k angelu nedolžnemu,
da milost zadobimo mi pri Bogu večnemu!

Pesem od petrovške Matere

(Iz beležnice neznanega pisca na Lepi Njivi)

Romarska sreča, gnada nam večja,
mi smo pritekli k Mariji tu sem,
na to ravnino, savnijsko dolino,
k Materi božji petrovški do sem.

*

Do te kraljice, čiste device,
v gnadljivem tronu slona kosti.
Vsa je gnadljiva, kak da b živa bla,
njena podoba na smeh se drži.

*

Ljubi kristjani, skupaj smo zbrani,
prišli nebeško kraljico častit,
lepo jo prosimo, kar poželimo,
ona zamore od Boga sprositi.

*

Jezušček ljubi, tudi obljubi,
ker ga Marija na rokah drži.
Mati spominja svojega sina,
da bi nam dal, kar vsak si želi.

*

Berem novice od te device,

kar je potalala gnade ljudem,
kruljavim, bolnim, vseh nadlog polnim,
ki so se podali k Mariji tu sem.

*

Nam je sprosila, gnade dobila,
od svojega Jezusa, ljubega sina.
Kteri priteče semkaj v Petrovče,
lepo potroštan domov se poda.

*

Jaz se spomnjam enga barona,
ki je v bližnji graščin stanoval,
semkaj priteče, zamisli in reče,
kaj bi Mariji za n ofer darval.

*

Marijo obišče, tukaj to piše,
da je bil enkrat vdovec postal.
Mariji čistost obljubil,
zakonski prstan ji daroval.

*

Bodi ti zvesta moja nevesta,
tebi darujem jaz moje srce.
Vse zapustiti, tebi služiti,
hočem držati do smrti bridke.

*

Spet si premisli, ženit si zmisli,
res hoče storiti tako.
V zakon stopiti, se oženiti,
hoče prstan od Marije zato.

*

Ko je Mariji prstan vzeti hotel,
je prst izmaknila, ga upognila.
Baron spomnil se obljube dane,
vse do smrti podane, strah ga postane.

*

Čisto življenje in spokorjenje
je spet obljubil,
sedaj pa sveti raj uživa,
Marije milost je dobil.

*

Romarji, ljubi farmani, tudi
dol pokleknimo pred žegnan oltar,

pred to kraljico, čisto devico,
ofrajte vaše srce za dar.

*

Gnadjiva mati, hvalo ti dati,
mi smo ti dolžni za gnade tvoje,
vse zapustiti, Bogu služiti,
to ti obljubmo do zadnjega dne.

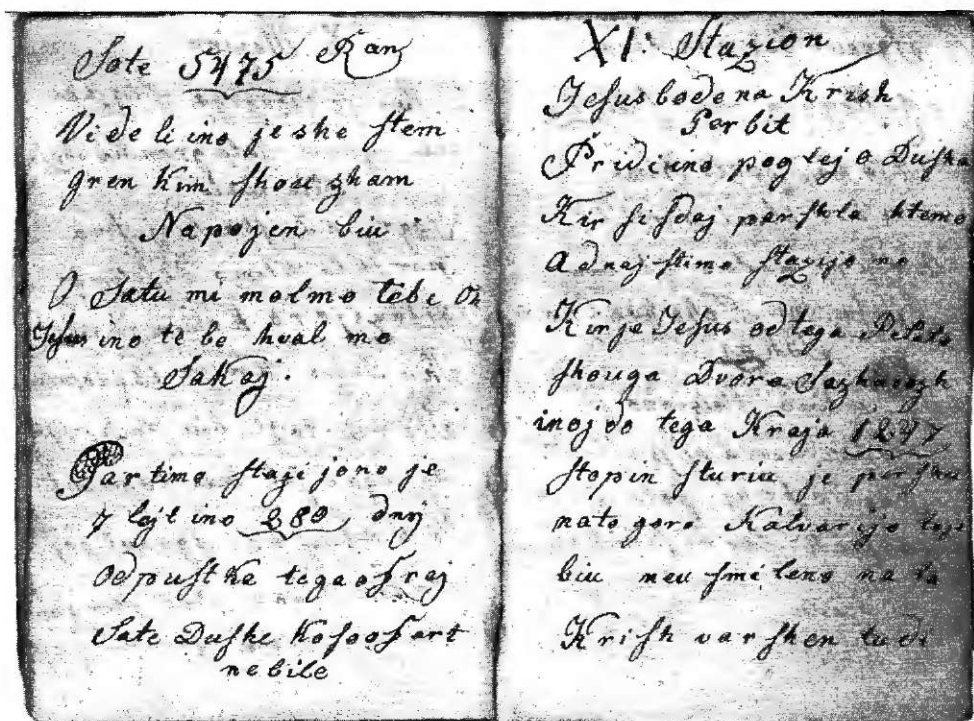
*

Bodi nam vodilo, kakor že bilo,
ven s tega sveta,
o, ti petrovška Mati nebeška,
ti nam pokaži pot do neba.

*

Jezušček ljubi, prosimo te tudi,
žegnaj vse romarje, kar nas je tu,
brate, sestrice, revne dušice,
vzemi nas k sebi gor v sveto nebo.

V beležnici je opaziti več vrst pisave, kar kaže na to, da so jo pisali različni ljudje in v različnih obdobjih. Domnevamo lahko, da so zapisi narejeni po spominu, torej kaj lahko tudi napačni, saj so ponekod kitice vsebinsko nerazumljive.

Zapisi iz zbirke Zvoneta Čebula iz Šoštanja

Bratec iz Ljubljane

(Zapela Jožefa Poznič iz Gornjega Grada)

Treba je povedati, da se ta pesem pojavlja v naših krajih v različicah. Ponekod pojejo le štirinajst kitic, torej vprašujejo za resnice od 1 do 14, kolikor je tudi božjepotnih postaj. Redkeje se torej pojavi pesem, kot jo bomo objavili. Pripovedovalci pravijo, da je nekdo pel uvod vsake kitice, drugi pa so mu odgovarjali v zboru.

Bratec iz Ljubljance, to prvo mi povej, kak se ti prvi pravi, oj pravi?

Prva je edini Bog Oče, Sin in sveti Duh, kateri nad nami kraljujejo v nebesih in na zemlji.

*

Bratec iz Ljubljane, to drugo mi povej, kak se te drugi pravi, oj pravi?

Dve sta tabli Mojzesa, prvi je edini Bog, Oče, Sin in sveti Duh, ki nad nami kraljujejo v nebesih in na zemlji.

*

Bratec iz Ljubljane, to tretjo mi povej, kak se ti tretji pravi, oj pravi?

Trije so patriarhi, dve sta tabli Mojzesa, prvi je edini Bog Oče, Sin in sveti Duh, ki nad nami kraljujejo v nebesih in na zemlji.

*

Bratec iz Ljubljane, to četrto mi povej, kak se ti četrti pravi, oj pravi?

Štirje so evangelisti, trije patriarhi so, dve sta tabli Mojzesa, prvi je edini Bog Oče, Sin in sveti Duh, ki nam kraljujejo v nebesih in na zemlji.

*

Bratec iz Ljubljane, ta peto mi povej, kak se ti peti pravi, oj pravi?

Pet je Jezusovih ran, štirje evangelisti so, trije patriarhi so, dve sta tabli Mojzesa, prvi je edini Bog Oče, Sin in sveti Duh, ki nam kraljujejo v nebesih in na zemlji.

*

Bratec iz Ljubljane, ta šesto mi povej, kak se ti šesti pravi, oj pravi?

Šest je vrčev te vode, pet je Kristusovih ran, štirje evangelisti so, trije patriarhi so, dve sta tabli Mojzesa, prvi je edini Bog Oče, Sin in sveti Duh, ki nam kraljujejo v nebesih in na zemlji.

*

Bratec iz Ljubljane, to sedmo mi povej, kak se ti sedmi pravi, oj pravi?

Sedem je Marijinih žalosti, šest je vrčev te vode, pet je Kristusovih ran, štirje evangelisti so, trije patriarhi so, dve sta tabli Mojzesa, prvi je edini Bog Oče, Sin in sveti Duh, ki nam kraljujejo v nebesih in na zemlji.

*

Bratec iz Ljubljane, to osmo mi povej, kak se ti osmi pravi, oj pravi?

Osem je Marijinih veselj, sedem je Marijinih žalosti, šest je vrčev te vode, pet je

Kristusovih ran, štiri evangelisti so, trije patriarhi so, dve sta tabli Mojzesa, eden je edini Bog Oče, Sin in sveti Duh, ki nam kraljujejo v nebesih in na zemlji.

*

Bratec iz Ljubljane, to deveto mi povej, kak se ta deveti pravi, oj pravi? Devet je korov angelov, osem je veselj Marije, sedem je Marijinih žalosti, šest je vrčev te vode, pet je Kristusovih ran, štirje evangelisti so, trije patriarhi so, dve sta tabli Mojzesa, eden je edini Bog Oče, Sin in sveti Duh, ki nam kraljujejo v nebesih in na zemlji.

*

Bratec iz Ljubljane, to deseto mi povej, kak se ta deseti pravi, oj pravi? Deset je božjih zapovedi, devet je korov angelov, osem je Marijinih veselj, sedem je Marijinih žalosti, šest je vrčev te vode, pet je Kristusovih ran, štirje evangelisti so, trije patriarhi so, dve sta tabli Mojzesa, eden je edini Bog Oče, Sin in sveti Duh, ki nam kraljujejo v nebesih in na zemlji.

*

Bratec iz Ljubljane, to enajsto mi povej, kak se ta enajsti pravi, oj pravi? Enajst tavžent je čistih devic, deset je božjih zapovedi, devet je korov angelov, osem je Marijinih veselj, sedem je Marijinih žalosti, šest je vrčev te vode, pet je Kristusovih ran, štirje evangelisti so, trije patriarhi so, dve sta tabli Mojzesa, eden je edini Bog Oče, Sin in sveti Duh, ki nam kraljujejo v nebesih in na zemlji.

*

Bratec iz Ljubljane, to dvanajsto mi povej, kak se ta dvanajsti pravi, oj pravi? Dvanajst je jogrov božjih, enajst tavžent je čistih devic, deset je božjih zapovedi, devet je korov angelov, osem je Marijinih veselj, sedem je Marijinih žalosti, šest je vrčev te vode, pet je Kristusovih ran, štirje evangelisti so, trije patriarhi so, dve sta tabli Mojzesa, eden je edini Bog Oče, Sin in sveti Duh, ki nam kraljujejo v nebesih in na zemlji.

*

Bratec iz Ljubljane, to trinajsto mi povej, kak se trinajsti pravi, oj pravi? Trinajst je Jezus sam, dvanajst je jogrov božjih, deset je božjih zapovedi, devet je korov angelov, osem je Marijinih veselj, sedem je Marijinih žalosti, šest je teh vrčev vode, pet je Kristusovih ran, štirje evangelisti so, trije patriarhi so, dve sta tabli Mojzesa, eden je edini Bog Oče, Sin in sveti Duh, ki nam kraljujejo v nebesih in na zemlji.

*

Bratec iz Ljubljane, to štirinajsto mi povej, kak se ti štirinajsti pravi, oj pravi? Štirinajst je križev pot, trinajst je Jezus sam, dvanajst je jogrov božjih, enajst tavžent je čistih devic, deset je božjih zapovedi, devet je korov angelov, osem je Marijinih veselj, sedem je Marijinih žalosti, šest je vrčev te vode, pet je Kristusovih ran, štirje evangelisti so, trije patriarhi so, dve sta tabli Mojzesa, eden edini je Bog Oče, Sin in sveti duh, ki nam kraljujejo v nebesih in na zemlji.

*

Bratec iz Ljubljane, to petnajsto mi povej, kak se ti petnajsti pravi, oj pravi?
Petnajst je roženkranc, štirinajst je križev pot, trinajst je Jezus sam, dvanajst je
jogrov božjih, enajst tavžent je čistih devic, deset je božjih zapovedi, devet je
korov angelov, osem je Marijinih veselj, sedem je Marijinih žalosti, šest je vrčev
te vode, pet je Kristusovih ran, štirje so evangelisti, trije so patriarhi, dve sta tabli
Mojzesa, eden je edini Bog Oče, Sin in sveti Duh, ki nam kraljujejo v nebesih in
na zemlji. Amen!

Kot smo poudarili že prej, ljudje največkrat pojejo le štirinajst kitic.

Svet Valentin in brat njegov, svet Peregrin

(Zapela Jožefa Poznič iz Gornjega Grada)

Nekoč sta na poti oba svetnika prosila prenočišča pri neki ošabni gostilničarki,
ponudila sta ji svojo pomoč pri delu za plačilo, toda ona ju je grobo zavrnila:

»Ne rabim nobene pomoči,
mam v kleti dobro vinčece
in v štali polno živinice,
hčerko mlado, hišo zidano.«

*

Svet Valentin spregovori:
»Ne bo še ura polnoči,
ko iskala boš pomoči,
kdo ti bo mogel le pomagati?«

*

Devet še ura bila ni,
ko vino iz sodov prekipi.
Žena vsa prestrašena klicala pomoči:
Bog pomagaj in svet Valentin in brat njegov, svet Peregrin.

*

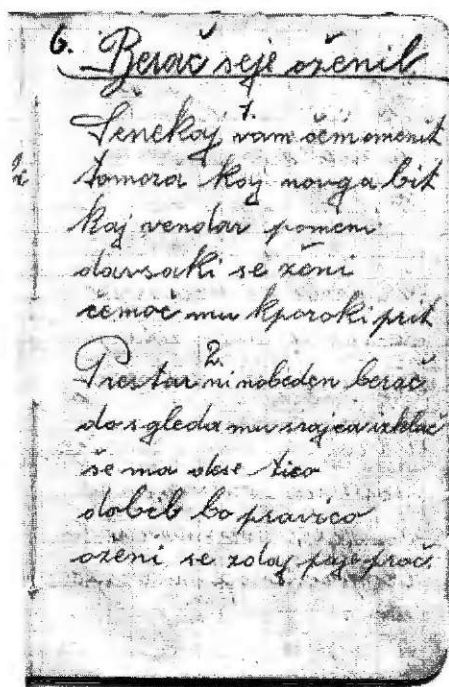
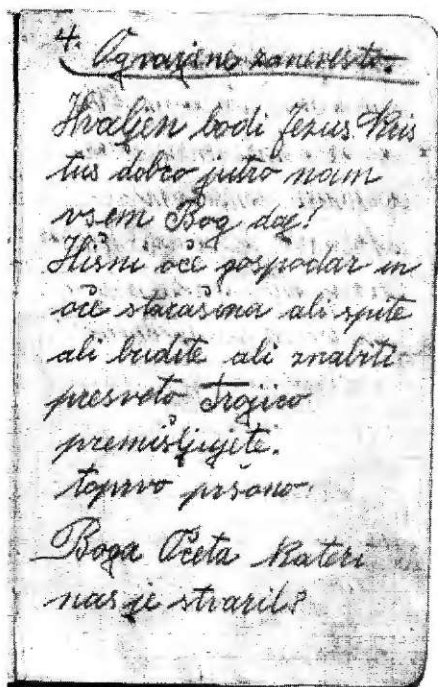
Deset še ura bila ni, se živina v hlevu zaduši,
ošabnica vsa prestrašena prosi pomoči:
»Pomagaj Bog, svet Valentin
in brat njegov, svet Peregrin.

*

Enajst še ura bila ni, ko hčerka mrtva obleži.
Gostilničarka vsa obupana klicala po pomoč je:
»Pomagaj Bog, svet Valentin
in brat njegov, svet Peregrin.«

*

Dvanajst še ura bila ni, ko hiša vsa ji pogori,
Žena žalostno pomoči kriči:
»Pomagaj Bog, svet Valentin
in brat njegov, svet Peregrin.«

Zapisi iz beležnice godca Brgleza (Žovne) iz Primoža

Povsem drugačno besedilo pa je znano v okolici Luč in ga je povedala domačinka Terezija Kladnik – Jerčela, ki ga pozna pod naslovom

Limbarska gora

Je lepa gora Limbarska, pod njo zelena tratica,
stoji na trati hišica, v njej na mlada vdovica.
Žena ima le hčerko še in toči žlahtno vinčece.

*

Je sonce že za goro šlo, po cesti potva še nekdo,
sta brata dva, svet Valentin, in drug njegov, svet Peregrin.
Na pragu mati stala je, ima pri pasu ključe vse.

*

Svet Valentin spregovori: »Bi naju prenočili vi?
Za božjo čast storite to, da vaša sreča večja bo.«

Se mat ošabna oglasi: »Mi večje sreče treba ni!

*

Je v hlevu trop živinice in v kleti dobro vinčccc,
je v skrinji več denarcev še in v hiši pivcev polno vse.«
Svetnik od hiše se spusti in ženi s prstom zapreti:

*

»Jaz nisem dal, ne bom še dal,
ne bom pod tvojo streho spal,
nocoj pa boš, prevzetrnica, še na pomoč me klicala.«

*

Se čudno skažc božja moč: devet še ura bila ni,
živinca se v hlevu poduši in žena je glasno klicala:
»Pomagaj Bog, svet Valentin in brat njegov, svet Peregrin!«

*

Deset še ura bila ni, iz sodov vino izhlapi
in žena vsa prestrašena jc na glas klicala:
»Pomagaj Bog, svet Valentin in brat njegov, svet Peregrin!«

*

Enajst še ura bila ni, da mrtva hčerka obleži
in žena vsa ponižana jc še glasneje klicala:
»Pomagaj Bog, svet Valentin in brat njegov, svet Peregrin!«

*

Dvanajst še ura bila ni, do zemlje hiša pogori
in žena, vsa omamljena, je silno glasno klicala:
»Pomagaj Bog, svet Valentin in brat njegov, svet Peregrin!«

*

Glej, človek, od napuha gnan, kak slab in ubog je tvoj stan,
ves up postavi lc v Boga, on sam ti pravo srečo da.
Izvoljenih ne zaničuj in za pomoč v nebo zdihuj:
pomagaj Bog, svet Valentin in brat njegov, svet Peregrin!

Pesem od nebeške ohceti

(Iz beležnice, najdene v okolici Mozirja; hrani jo Aleksander Videčnik.)

Podobno besedilo je zapisal tudi Franc Kocbek v knjigi Savinjske Alpe (Celje, 1926). V tukajšnji objavi je za »ohcet« v rabi izraz *ojcet*, kar bi lahko pomenilo, da pesem izvira iz Solčave ali okolice. V besedilu so nekateri narečni izrazi nekoliko posodobljeni.

Oh, le kaj za an trošt no veselje
uživa srce moje,

kadar spomnim, da Bog večni je
za nebesa ustvaril me.

*

Kristjani zvoljeni smo vsi vkup
povabljeni k tej nebeški ohceti,
ktera ne bo nikdar herala,
tam bo večno gverala.

*

Nihče nam ne more zgruntat to nebeško veselje,
še tud obličje božje gledat brez konca vse.
To veselo glorio angelci lepo pojejo in Boga hvalijo,
s to veselo štimo angelsko, s to nebeško muziko.

*

Pripravljamo se vsaki čas
in služimo Bogu,
saj mora bit, da v kratkem nas
Jezus poklical bo.

*

Trpimo križe voljno in služimo Bogu zvesto,
saj je zdaj čas za to,
da bodo naša dobra dela
se med nami svetila.

Jože Lekše, znani raziskovalec kulturne dediščine in ljudskih šeg in navad, ki je bil takoj po prvi svetovni vojni učitelj v Solčavi, je to pesem zapisal takole:

Nebeška ojcet

Kaj za en trošt in veselje oživlja moje srce,
kadar spominjam, da Bog večni je za nebesa ustvaril me.

*

Kristjani izvoljeni, ki smo vsi povabljeni k ti nebski ojceti,
ktera ne bo nikdar herala, bo na večno gverala.

*

Nihče ne more zgrunatati to nebeško veselje,
obličje božje gledati brez konca na vselej.

*

To veselo glorio ti angelci lepo pojo in Boga hvalijo.
Pa vesela štima angelska je nebeška muzika.

*

Ah, ktere ste device še v Boga zaljubljene,

pripravljajte si lampice, z oljem napolnjene.

*

Al mate čisto srce, za Jezusa te lampice so že pripravljene,
ako bodo dobrih del polne, ne bodo nikol ugasnile.

*

Jezus pokliče vas, al jaz brumno živim,
se tud umreti ne bojim, se lona veselim.

*

Al me bo Jezus k sebi vzel,
da bom na večno z njim vesel.

*

Le čujmo ino vahtajmo, pripravljeni ves čas,
da Bog v te vnanjo temo ne bo zavrgel nas.

*

Le trpimo križe voljno in služimo Bogu zvesto,
sedaj je čas za to, da boj le dobre dele nad nami svetle se.

*

Dokler na tem svet živim, o Jezus, prosim te – razveseli me.
Da prav držim tvoje zapovedi, da bom vreden priti k ti ojceti.

*

Daj pri ti nebeški ojceti sladkost vživati,
katere Jezus pripravil nam, svojim služabnikom.

Izvirni Lekšetov zapis je slabo berljiv, zato je možno, da je pri prepisovanju prišlo do napak, vendar pa je zgoraj opisana vsebina pesmi gotovo popolnejša od prve, ki je vzeta iz beležnice neznanega pisca iz okolice Mozirja. Kar precej rokopisov Jožeta Lekšeta hrani pisec tega dela, ker mu je to zapuščino namenila Lekšetova vdova.

Klic k Mariji

(Iz rokopisa, ki ga hrani Zvone Čebul v Šoštanju.)

Marija, pomagaj v vojskinem čas,
na tebe ozira se vsak izmed nas.

Marija, vse ljudstvo ječi –

Marija, pomagaj nam ti.

*

Marija, pomagaj in reši nas ti
te vojske zdaj hude, da bomo prosti.

Marija, vse ljudstvo ječi –

Marija, pomagaj nam ti.

*

Marija pomagaj vsem narodom zemlje,
ki v tem hudem času strašno trpe.

Marija, vse ljudstvo ječi –

Marija, pomagaj nam ti.

*

Marija, pomagaj, te prosimo vsi,
ki so dom zapustili, v tujino so šli.

Marija, vse ljudstvo ječi –

Marija, pomagaj nam ti.

*

Marija, pomagaj, vse k tebi hiti,
ki v sili veliki pomoč vsak dobi.

Marija, vse ljudstvo ječi –

Marija, pomagaj nam ti.

*

Še enkrat zakličem in prosim:

nikdar ne zapusti, Marija, ti nas.

Marija, vse ljudstvo ječi –

Marija, pomagaj nam ti.

Pot v Jeruzalem

(Iz beležnice, ki jo hrani Aleksander Videčnik v Mozirju.)

Marija gre na božjo pot, v Jeruzalem na velki shod,
na rokah nese Jezusa, oh, Jezusa Kristusa.

*

Srečala jo je na deklica, prav lepa mlada romarca.

Marija njo je vprašala: »No, kam greš ti, deklica?«

*

Štemano odgovorila Mariji je ta deklica:

»Na božji pot jest gori grem, na božji pot v Jeruzalem.«

*

Marija jo je prosila: »Oh, nesi meni Jezusa,
za n majhen časek nesi ga, saj ti bom lepo plačala.«

*

»Jest nič ne nesem Jezusa, saj vidiš, da sem židana,
bi kıklco povalala, rokavce bi zamazala.«

*

Marija gre delj naprej v Jerzalem na božjo pot,

na rokah nese Jezusa, oj Jezusa Kristusa.

*

Srečala jo je druga deklica, še lepša mlada romarca.

Marija jo je vprašala: »No, kam pa greš ti, deklica?«

*

Štemano odgovorila je Mariji druga deklica:

»Na božjo pot jest gori grem, na božjo pot v Jeruzalem.«

*

Marija jo je prosila: »Ah, nesi meni Jezusa,

za majhen časek nesi ga, saj ti bom lepo plačala.«

*

»Jest nič ne nesem Jezusa, saj vidiš, da sem žametna,
bi pantlec povalala, bi krilo si zamazala.«

*

Marija gre delj od tod v Jeruzalem na božjo pot,
na rokah nese Jezusa, oj Jezusa Kristusa.

*

Sreča jo tretja deklica, še lepša mlada romarca,

Marija jo je vprašala: »No, kam pa greš ti, deklica?«

*

Pohlevno odgovorila je Mariji pohlevna deklica:

»Na božjo pot jest gori grem, na božjo pot v Jeruzalem.«

*

Marija jo je prosila: »Tak ti mi nesi Jezusa,

en majhen časek nesi ga, saj ti bom lepo plačala.«

*

»Prav rada bi jaz nesla ga, ubožno sem oblečena,
bi njemu vseč ki ne bilo, zamerla bi se mu skoz to.«

*

»Nikar se tega ti ne boj, le lepo nesi ga s seboj,
ponižnost Jezus le štima, vsa ofert mu je zoprna.«

*

Nizko se je priklonila, na roke vzela Jezusa,
lepo do kraja nesla ga, Mariji spet podala ga.

*

Marija jo je vprašala: »Kaj za to boš rajtala?«

»Nič družga za to ne daj, le moji duši sveti raj.«

*

»Vse to zate gotovo bo, kaj boš rajtala še za to?«

»Le eno prošnjo tud imam: nebesa mojim starišam.«

*

»Vse to se more tud zgoditi, kaj želiš še prositi?«
»Še to prosim, Jezus: daj vsi moji žlahti sveti raj.«
*

Marija dete vprašala: »Kaj boš dvema prvim dal,
ki so tak štemane ble, niso htele nesti te?«
*

»Prvi dal bom velik otrok, velik otrok, pa velik nadlog,
potem trpljenje, vendar še na onim svet zveličanje.
*

Drugi dal bom mal otrok, z mal otrok tud mal nadlog,
na onem svet pa zato na večno pogubljen bo.«

Pesem od dvanajste ure

(Iz zapisov godca Brgleza (Žovne) iz Primoža)

Prve ure glas opominja nas, da je veličanski čas,
en Gospod in ena vera, ki nam nebo odpira.
Tista nas uči, kako se časti,
da je en sam Bog in stvarnik vseh reči.
*

Dve zapovedi sta o ljubezni,
da odideš večni brezni:
ljubi prav Boga svojga,
ljubi bližnjega, pa tud sovražnika.
*

Tri peršone so v Trojici,
en sam Bog pa le v resnici.
Kdor tako živi, kot ga Bog uči,
se mu nič hudega ne zgodi.
*

Štiri evangeliste mamó,
štiri reči poslednje znamó,
kdor se teh boji, svet Duh ga vari,
da greha ne stori.
*

Pet zapovedi je Cerkev dala,
za nebese nas oprala.
Pet je svetih ran,
kristjan pa s sveto krvjo opran.
*

Šestkrat Jezus kri preлива,

grešnik, tvoje grehe zmiva.
Tebe odrešit, zato mora smrt storit,
se na križu dat umorit.

*

Sedem žalosti trpi Marija,
ki pod križem solze zлива.
Njen sin je razpet,
mogel strašno je umret.

*

Osem veličastnih čednost
Boga nam daj no pravo vrednost.

*

Devet korov bomo zapeli,
z angeli v Bogu veseli,
čisti tudi vsi kakor angeli
na vekomaj prepevali.

*

Deset zapovedi Očeta,
nam nebeški raj obeta.

*

Enajst tavžent devic je bilo,
za to vero kri prelilo,
zdaj v nebesih tam s svojim ženinam
na večno bodo pele nam.

*

Ur dvanajst je že našteti,
vse za večnost poskrbeti,
kdaj bo treba nam umreti,
pridi Jezus k nam, z Marijo in Jožefam.

Jezus Nacarenski

(Rokopis ljubenskega organista Budne nosi letnico 1879 in ga hrani Marija Ročnik v Podhomu.)

Men se zdi, da vidim mesto, mesto tam, Jeruzalem,
vidim ljudstvo tam nezvesto Jezusa peljati sem.
Strašno Golgota se trese, pravit slišim strašni glas:
Glej, nebeški stvarnik nese tamkaj težek križ za nas.

*

Glej, ktir stvaril je svetove, z nič poklical vse stvari,
glej, ktir vse živi rodove, zdaj na zemlji tam leži.

Vse ga tepe, vse ga suje, vse mu grenko smrt preti,
ves pod križem omaguje in krvavi pot poti.

*

Kaj ste zdaj vi, Galilejci, kterim on je kruh delil,
kaj bolani ino slepci, zdrave, ki je on storil?
De bi tukaj pričevali, de je Jezus pravi Bog,
daleč tam so zdaj ostali, ktirc rešil je nadlog.

*

Strašna ura zdaj prihaja, sem pogledaj, grešnik ti,
strašna groza me obdaja videti, kaj ljudstvo stri-
Svete roke zdaj prebije, grešnik, grešnik, sem poglcj,
sveta kri po križu lije, oh, pokoro delaj zdej.

*

Jezus Nacarenski umira, strašno ziblje se nebo,
plaho ljudstvo se ozira, strme skale pokajo.
Milo gleda luna blede, svetlo sonce se stemni,
Jezus prot nebesam gleda, vpije, kliče, govori.

*

»Oče, zdaj je dokončano, grešnik bo zveličan spet,
vsem rodovom bodi znano, da je rešen celi svet.«
Zdajci sveto glavo nagne in Očetu se zroči,
o, nedolžno božje jagnje, naše upanje si ti.

Od grešnika

Posebno zanimivo pevsko knjižico, pisano v bohoričici, hrani Janez Mavrič v Gornjem Gradu. Knjižica je žepne velikosti, ročno šivana, v njej pa so zapisane romarske pesmi iz različnih obdobj, kar smemo domnevati zaradi različnih pisav, ki pomenijo, da jo je dalj časa dopolnjevalo več različnih piscev.

Kaj delaš, o grešnik, da se gor ne sprebudiš,
u trdnem spanju dušo zgubiš?
O, moj Jezus usmiljeni, usmili se čez mene ti,
vzemi me gori v angelsko šolo, o Jezus moj.

*

Kaj ti pravim grešnik zdej,
zgrevaj se tvoje pregrehe,
delaj pokuro za zadno uro,
zdej imaš cajt.

Knjižica je težko berljiva, ker je papir zelo izrabljen in zamaščen. Nekatere strani so tako poškodovane, da vsebina sploh ni vidna. Zanimiv je tiskani vložek iz časa okoli leta 1790, ki zajema tudi tole romarsko pesem.

Pesem od gore Volske od enega krucifiksa

Romarje od Volske gore, zdej to čudo vam povem naprej,
en kristjan nu en Jud sta šla iz parske dežele obedva.

*

Nu pijana sta šla vkupej res, tam je bil en križov pot čez,
pr potu je en krucifiks stal, ta Jud k nemo šel, je vajn pljuval.

*

Nu ga je preklinvat začel, potem je svoj meč v roke vzel.
»Pravi leseni Buh, kdu si ti prov?« V tem ga je z mečam prebodu.

*

Oh, strašno čudo se zgodi: iz krucifiksa špricne v Juda kri,
kir je bil z njim tisti kristijan, od strahu znak padel je tam.

*

Ta Jud je pak otel jet preč, al genit se ni mogel več,
ta kristijan, kir gori ustal je, s straham povedat v mesto gre.

*

Ves folk se je vstrašil za to, vse gledat gre čudo le-to,
tam vidjo: Jud krvav stoji, v prekletih rokah meč drži.

*

Je stal zmeram tri dni no noči, ogenj mu je šel z ust nu oči,
potem se ta zemla odpre, nu Juda tam živega požre.

*

V tem se je en lejpmož svetel prkazal no folku je djal:
»Ktir Boga, križ ščntujete, tok z Judam v pekel pojdete.«

*

V tem času zgine le-ta spet, folk je jemov strah nu trepet,
Buh otov, moj ljubi kristijan, de b ne bil ti v strahu en dan.

*

V času malo se Boga bojiš, nerad pogledaš v sveti križ,
de b spoznal, kdo je le-ta bil, k je zate sveto kri prelil.

*

O zgrevaj se žiher za to, oblubi tvojmu Kristusu,
de le-sem boš prišel večkrat le-temu na križu čast dat.

*

Poglej ga, koku je razpet, tu kliče on k sebi ves svet,
o grešnik, nikar se ne boj, tvoj usmiljen ljubi Oča je tvoj.

*

On vpije: »O dete moje, ne boj se za grehe tvoje,
jest tebi vse rad odpustim, da le tvojo dušo dobim.

*

Romar, ti žiher to striš, primi zdej za sveti križ,
na pust ga iz rok nigdar poprej, da tebi obljubi sveti rej.

*

O, vsi bratje inu sestrice svetga Jošta, svete Neže device,
zdehnite zdaj s srcam na glas, da Jezus bo vslušal vse vas.

*

Vem, da vsi želite zdaj to, de b šli potroštani damo,
sej Jezus oblubil vsem je, vas bo vzel v večno veselje.

Pesem od divice Marije

Češčena si kraljica ti, polna sladkosti,
polna svetosti no vse časti.
Nebo no zemlja vsa, tebi čast no hvalo da,
kir tvoja krona je dana iz trona tebi od Boga.

*

O Marija! O lilija, te je priložila, v nebu zasadila modrost božja.
Z duha te čistosti no te milosti nebo uslišat, ta svet potroštat ...

*

O Marija, sveta arcnija vseh bozih, revnih, tudi potrebnih.
Dobrotljiva, vsi, kir u revah stojo, težave uživajo, revni bolniki, bozi jetniki.

*

Svetla luna vsih gnad polna, toja svetloba grenko gnusobo od nas spelje,
grešnik v vesti trpi, greh ga slepi, v gnado ga vzami, da grešnik v tami z martro ne
zaspi.

*

Studenc sladak na svejti ni tak, vselej se gmira, v nebesih svira vseh božjih gnad,
ta greh v veisti trpi, kir trošta ni, studenc sladkosti z nebes se spusti, h nam se
nagni.

*

O troštarca grešnega svejta, kader bo umreti, dej nam prejeti lon od Jezusa,
na naš posledni čas hudiča odženi inu k nam nagni tvoj sveti obraz.

*

O čislana, o usmilena, čista divica, vseh pomočnica, sama izvoljena, mi tebe
prosimo zdaj,
po smrti nam daj u nebesa priti, s tabo se veseliti – na vekomaj!

Božična pesem

Poglejte, kristjani vsi, kok se zdaj meni godi,
jest sem se na rajžo podal,
tam v Betlehem bi rad obstal.
(Zadnja vrsta se ponavlja.)

*

Tam v Betlehem so taki ludi,
de noto te bogih jerprgati,
le-tistih je pa že narveč,
kir gonjo te boge le preč.

*

Marija, koražo mam u srcu,
po mesti prosit bom začel
da bodem jerprge dobil,
de b zunaj na gasi na bil.

*

Jest žlahto bogato imam,
Maria, te s sabo pelam,
o Jožef, jest ti pred povem,
da reva pred žlahto ne sme.

*

Kir ima zadost blaga,
te revne že nič ne štima.
Marija z eno štalco zvem,
to dete bo pa zeblo, to pred ti povem.

Med rokopisi v zbirki Zvoneta Čebula v Šoštanju najdemo tudi besedilo križevega pota. Kot primer navajamo le tisti del, ki govori o prvi postaji.

1. štacijon

Ah, kršanska duša, zdaj sma pršla k temo prvemu stationu, kir se nam naprej postavi Jezus, to nedolžno jagnje. Kir je on od tega večnega sodnika Pilatusa bil k tej smrti obsojen jenu od teh Judov vlečen k tej sodbi. Tam je bil tej hudobnost predan. Zato mi molimo tebe, Jezus, tebe hvalimo tukaj skos, o pr temo štacijonu.

V rokopisni zbirki Jancza Mavriča v Gornjem Gradu najdemo zapis o Sveti trojici. (Ker je večina besedila neberljivega, bomo objavili le del celotne pesmi.)

Pesem od svete Trojice

5. kitica

Trošter, ta sveti Duh, nas posvečuje,
za božje otroke nas imenuje.

6. kitica

Vsi angelci klečo pred božjim tronom,
glorijo pojejo – vsem trem peršonom.

7. kitica

Saj vse ludi je po celim svejtu,
dolžni smo častiti sveto Trojico.

8. kitica

Še enbart mi našo štimo vzdignimo,
svete Trojice pesem sklenimo.

Pesem od Matere božje

O roža Marija, vse tebe časti,
zato, kir si polna vseh gnad no dari.
K tebi, o kraljica, prbežimo mi,
čez grešnike usmil se, Marija ti.

*

Pred tronom nebeškim narbližje sediš,
ino med tem rožcam narlepši cvetiš.
Okol tebe smo grešniki, na sredi si ti.
Za nas Boga prosi, Marija ti.

*

Ti si nam vsem dana s tih svetih nebes,
mati imenovana, devica zares.
Za mater s nam zbrana
nam k troštu dana, o devica, mat Jezusa.

*

Ena mat si bila ti Jezusova,
kir si nam rodila sinu božjega,
on je za nas trpel, na križu umru.
On je nas odrešil, nebejse odpru.

Pesem od Svete gore

(Rokopis je spet slabo berljiv, zato objavljamo le nekaj kitic.)

Bodi tavžentkrat češčena, o Marija gnadlena,
za en trošt si nam izvoljena od usmiljenega Boga.

*

Tukaj gori ti prebivaš, tvoje gnade nam deliš,
s svojim plajšem nas zakrivaš, strah ti nazaj držiš.

*

Tukaj na Sveti planini se je izvolu večni Buh,
pri te gnadleni Mariji nas bo rešil iz nadluh.

*

Revni človek, kaj caguješ, če le ti brumno živiš?
Kar želiš, kar potrebuješ, pri Mariji vse dobiš.

V Čebulovi zbirki najdemo tudi rokopis, ki je žal berljiv le delno.

Pesem od novega zvona

5. kitica

Zjutraj ob treh ga noj ruka knebl, da nas sprebudi,
nej ga ob sedmih pokluka, tud de upoudni zvoni.
Nej ga zvečer udari nu klafuta,
da se častila po fari bode nebeška gospa.

6. kitica

Kadar bolnika obhajati bodo namestnik ven šli,
more svoj glas tud dajat, da se Boh spreleti gre.
Hribam, dolinam naj vedet pusti,
kadar Sin božji skoz procesijo časti.

7. kitica

Oče nebeški se usmili, bod naš far milostiv,
da naj nikdar h eni sili ne bo plat zvona budil.
Kadar mrtvaški nam bode zapel, da bodeš dušo
v nebesa v svoje kraljestvo gor vzel.

Zelo zanimiva je tudi pesem, ki jo hrani v rokopisu Janez Mavrič v Gornjem Gradu.

Pesem od kristjanske ponižnosti

»Poslušajte kristjani,« Jezus Kristus govori,
»kter ste brumnega življenja, kakor on vas vse uči.
Kdor če moj joger biti, mora sam sebe zatajiti,
in hoditi za menoj.

*

Le-ta kristjanska pohleunost, kateri no ima,
ta apostolska ponižnost, kateri jo spozna.
V ponižnosti mormo ostati,
druge skromnost gojit naprej.

*

Moja butara je lahka, moj jarem je sladak,
ktir ste brumniga življenja, grešnikom je pak grenak.
Ktir hoče Boga ljubiti,
mora vse rad dopolniti, kar Kristus hoče.

*

So nekteri kristjani, kateri brumno žive,
hodijo pogosto k spovedi no obhajilu, to žele.
Pridige majo za ljubo,
molijo, postijo se tudi, njih hvalim za to.

*

V ti kristjanski popolnosti ni zadost samo to,
dobre dela dopernašat, kir bi ponižnost ne blo.
Svojo volo zatajit, ves v Kristusu živet,
v tem najbolj stoji.

*

Andohtljivi kristjani,
zamerajte to, kar Kristus vam pravi:
narbolš je to krivično preganjanje božje ime,
spoštovanje zavolj mene trpet.«
(*Tu je nekaj kitic neberljivih.*)

*

Jogri so Kristusa vprašali, ktiri bi ta narviši bil.
En majhen dete jim je pokazal, je govoril in učil,
kter se bode ponižal in učil,
k temu otroku se priglihal,
ta narveči tam bo!

Pesem pri žegnu

(Tudi ta rokopis je ponekod poškodovan do neberljivosti, zato objavljamo le tiste kitice, ki jih je bilo mogoče prebrati.)

Pripognimo se, kristjani,
pred sveto rešnje telo,
zavpijemo vsi skupaj zbrani,
čast no hvalo Jezusu.
Sveto, sveto, čez vse sveto
rešnje telo Jezusa,
našega zveličarja.

*

Za svet žegen te prosimo,
žegnaj nas za celi svet,
roke mi k tebi držimo,
usliši nas, kir vpijemo spet.
Sveto, sveto, čez vse sveto
rešnje telo Jezusa,
našega zveličarja.

*

Kadar bomo mogli umret,
Jezus, ne zapusti nas,
daj, da bomo mogli
prejeti po vrednosti taisti čas.
Sveto, sveto, čez vse sveto
rešnje telo Jezusa,
našega zveličarja.

V okolici Bočne je bila znana pesem o priprošnji dekleta za dobrega moža, ki nam jo je zapela Jera Slatinšek:

Svetim Trem kraljem na božjo pot bom šla,
tam bom prosila za ljubega moža.
Al sveta Jera, Agata, Uršula in Barbara,
proste, le proste ljubega Boga,
da bom dobila enga luškanga moža.

Večina zapisanih pesmi se je tudi prepevala. Žal posebno pri tistih, ki so izpisane iz starih rokopisov, nihče več ne zna napeva. Vsekakor pa stari ljudje pripovedujejo, da so takrat poznali po cerkvah ljudsko petje brez glasbe. Tako so peli tudi pete litanijske in sploh je bilo v navadi, da je nekdo od skupine romarjev »naprej pel«.

drugi pa so mu sledili. Veliko pesmi pa je bilo »na odgovor«, kar pomeni, da je nekdo spraševal, drugi pa so mu odgovarjali. To pomeni, da je so peli pesmi, kjer se je denimo kitica pela naprej, drugo pa so peli vsi skupaj.

7

Koledništvo in stare molitve

Tudi po Zgornji Savinjski dolini so nekoč koledovali. Zelo razširjeno je bilo koledovanje do druge svetovne vojne, po njej pa običaj ni bil več tako živ, toda tudi zamrl ni, vse do danes ne. Značilno petje ob svečnici je odraz nekdanje revščine, ko so ljudje izrabili vsako priložnost, da so prosili za kruh in živila.

Po hitrem razslojevanju na vasi, ki je nastopilo predvsem po kmečki odvezi, je namreč ob obilici otrok v družinah nastopila razmeroma velika revščina, ki je mnoge silila k beračenju. Seveda koledovanja ne moremo primerjati z beračenjem, kot ga poznamo danes. Predvsem otroci so po kmečkih hišah prosili za kruh in ponekod je bila navada, da so gospodinje spekle posebne *pogačice* za dar kolednikom. Seveda pa so take priložnosti izkoristili še razni kočarji, brezdomci, potovci in podobni in si s petjem izprosili kos kruha, pa morda tudi kaj malega pijače.

Če upoštevamo Pleteršnikovo razlago v njegovem slovarju, potem je *koleda* pohod od hiše do hiše: pred hišami zaigrajo in zapojejo ter prosijo daru. Izrecno pa omenja »milostni dar«. Tisto, kar so zbrali koledniki, imenuje Pleteršnik »kolednina«.

Prav gotovo izrazje ni povsod enako. Tako morda kje sploh ne poznajo izraza koleda, ampak uporabljajo za to drugačen izraz. To velja gotovo tudi za kraje v Zgornji Savinjski dolini, ko so ljudje govorili, da *gredo pet svečnico* ali da *pojejo tri kralje*. Ali da je bila *tepežka*, če so mislili tepežni dan, to je dan nedolžnih otročičev. Ponekod so za svečnično koledo rekli tudi, da »gredo peti za pogačice«. Razlika je torej očitna: če so drugje po Sloveniji koledovali ob petju in glasbi, so v krajih ob Dreti in Savinji ob teh priložnostih poznali le petje. V okolici Gornjega Grada so prepevali po hišah vse tri božiče, to je za sveti večer, za novo leto in na dan Svetih treh kraljev. Zanimivo, da so tu peli svečnico na dan praznika in ne morda nekaj dni prej.

V Zadretju običaj ob svečnici ni bil zelo razširjen; tako v Bočni pripovedujejo, da ga tam sploh niso poznali, da pa je iz Gornjega Grada prihajala po hišah prepevat neka potovka in si je na ta način izprosila kaj za pod zob.

Tudi čas koleda ni povsod enak. Po dosedanjih ugotovitvah so v Zgornji Savinjski dolini prirejali glavne koledniške obhode ob svečnici. Morda so razlike tudi v tem, da so ponekod v času svečnice sodelovali pretežno otroci, medtem ko so tri kralje peli izključno odrasli. Če so ob svečnici pričakovali miloščino v obliki

kruha, krhljev in morda še kakega sadja, so trije kralji pričakovali denar. Naj omenimo zanimivo izjemo. V Šmihelu so vendarle še pred kakimi sedemdesetimi leti poznali izraz koledovanje. Pa ne morda v tem smislu, kot smo ga vajeni in kot ga razlaga tudi Pleteršnik. Sedaj najstarejši vaščan Valentin Lesjak se spominja, da so nekaj dni pred pustom krenili na pohod po vasi vsi gospodarji. Med obhodom so pri vsaki hiši pritegnili medse gospodarja in tako je kmalu nastala kar cela stotnija možakarjev, ki so pri vsaki hiši peli in zganjali norčije, niso pa pričakovali nikakršnega daru. Peli so deloma nabožne, sicer pa lepe ljudske pesmi. Ta pohod, ki so ga imenovali koledovanje, je trajal ves dan in vso noč. Če gledamo na dogajanje izpred dolgih let, smemo trditi, da je šlo za neke vrste predpustno »ofiranje«, ki pa so mu vendarle rekli koledovanje. Še to: v sprevodu ni bilo nobene ženske, pa tudi ne otrok, kočarjev ali *ofrov*, bili so le gospodarji. Podobna prireditev fantov na vasi pa je bila »svečarija«. Tu so spet sodelovali le *ledični* (samski) fantje. Nekoč, ko v cerkvah še ni bilo druge razsvetljave kot sveče, so na takih obhodi po vasi prosili za denar, pridelke in celo lan so zbirali, da bi potem z denarjem nakupili sveče za svojo cerkev. Svečarji so se razdelili v več skupin in pri hišah peli za dar. Darovalec je dobil spleteno svečo, odrasli večjo, otroci majhno. To so bile drobne svečice v enem delu in zvite v hlebcu podobno obliko. Po navadi so bile okrašene ali različnih barv. Seveda svečarije ne moremo uvrstiti med koledo, je pa živela med ljudmi vse do druge svetovne vojne. Čeprav le še redkokdo pomni koledniške pesmi, smo jih nekaj vendarle zbrali. Da so nekoč vendarle poznali koledovanje, priča rokopis, ki ga hrani Marija Ročnik v Podhomu, napisal pa ga je ljubenski organist Budna. Rokopis nosi datum 30. 12. 1879.

En starček je zaspal, nikdar več ne bo vstal.

Z njim pa tolikanj ljudi že v črni zemlji spi.

*

Kje, sestra, je tvoj brat, kje, hčer, je tvoja mat?

Že v starem letu šli so v jamo večnosti.

*

O, Jezus, ti jim daj tam vživat sveti raj,

nam pa lepo živet dodeli v novem let.

*

V navadi je zato vošit leto novo,

Marijo z Jesusam in svetim Jožefam.

*

Otrokam dan želim za novo leto vsim,

oj dete Jezusa, za vas obrezanga.

*

Dekličem vošim spet Marijo rožencvet,

ki spleta venec zlat, device darovat.

*

Mladenčem naj bo svat svet Jožef, limbar zlat,
ki v zarji čistosti na strani vam stoji.

*

Ženam pa jagnje dam, oj jagnje Jezus sam,
za vas je rojen bil in rešno kri prelil.

*

Možem je venec zbran s peterih svetih ran,
v ljubezen je zavil, z rešno krvjo zalil.

*

Sirotam ubogim dam Marijo z Jezusam,
ki polna vseh dobrot je mati revnih srot.

*

Presveta rešna kri pa grešnike otmi,
z njo Jezus vas opral, Marijo mater dal.

*

Vsem vošim še svet raj tam vživat vekomaj,
Marijo z Jezusam in svetim Jožefam.

Iz vsebine pesmi je razbrati, da gre za novoletno koledno pesem. Kdo je njen avtor, ni znano.

Zanimiva je koledniška pesem, ki jo je med drugo svetovno vojno napisala Frančiška Podkrižnik, da bi si njeni otroci s petjem izprosili kruha in živeža. S svojimi otroki je hodila od hiše do hiše. Pesem je zapisal Bogomil Supin v Lučah:

Svečnico bmo zdaj vam zapeli, vsi žalostni, objokani,
prosili bi vas zdaj lepo, da b kruha kaj bilo.

*

Bi mater zdaj lepo prosili, ker otroci kruha nimamo,
naj se revežev usmili, le za kruh jih prosimo.

*

Obrnili se bomo na Mater božjo, Mater božjo kokarsko,
k njej poromali, prosili vsi otroci jo lepo.

*

Mi smo revčki zapuščeni, žalostni, objokani,
o, Marija, pomagaj, reši nas ti, da b kruha imeli zdaj vsi.

*

Vse to smo vam za srečo peli, da bi mnogo let živeli,
zdaj pa prosimo za mili dar, da bi Jezus rad pri vas ostal.

V pesmi nagovarjajo gospodinjo z »materjo«, kar je zvenelo spoštljivo in je marsikje še danes v navadi.

V predelu Luč so, kot že rečeno, »peli svečnico«. Nekaj dni pred praznikom so se zbrali otroci in hodili po vasi od hiše do hiše in peli. Želeli so si predvsem kruha in pričakovali od gospodinj tako imenovane *pogačice*, ki so bile pri vsaki hiši že pripravljene. Peli so:

Hvaljen bodi Jezus Kristus,
to je naše pesmi glas,
ktero hočmo vam zapeti
od Marije svečanske.

*

Ti, Marija, naša mati,
ti nam kaži pravo pot.
Ti nas vodi, z nami hodi,
da v nebesa pridemo.

Če iz hiše ni bilo ustreznega odgovora oziroma odziva, so otroci še zapeli:

V hiši na polici
imate pogačici,
če nam ne boste dali,
bomo vas po rit nažgali.

Včasih so bile povsod slamnate strehe, zato so kdaj pa kdaj zapeli tudi tole različico:

V hiši na polici
imate pogačici,
če nam ne boste dali,
bomo streho dol strgali.

Ali pa so peli:

Svečnica se približuje
in Marija se napotuje.
Zdaj pa prosimo mili dar,
da bi Jezus pri vas ostal.

Tudi v okolici Ljubnega je opaziti, da so se te šege ohranile celo še po letu 1945, toda le v hribovskih zaselkih. Tudi tod ne poznajo izraza »koleda«, čeprav so peli po vasi in prosili daru. Jože Brglez – Kogovnik se spominja, da so kot otroci nekaj

dni pred svečnico hodili pet. To šego so poznali kot *svečnico peti*. Otrokom so se pridružili tudi drugi revni ljudje, ki so bili potrebni živeža. Prišli so do hiše, stopili v lopo in zapeli, če je bilo treba, pa še enkrat. S tem so privabili domače, ki so jim dali kos kruha, suho sadje, fižol, premožnejši pa celo mast. Ko so odpeli koledniško pesem, so nadaljevali s pesmimi v čast Mariji. Na samotnih kmetijah v hribih so prišle pet svečnico cele družine. Tu je šlo za družabnost, saj so si pripravili malo *gavde*, kot so radi rekli. V tem predelu Zgornje Savinjske doline so peli najbolj znano koledniško za svečnico:

Svečnica se približuje,
mali Jezus rojen bil,
to naj vsaki človek čuje,
glas te božje matere.

*

To smo vam za srečo peli,
da bi dolgo let živeli.
Zdaj pa prosimo za mili dar,
de bi Jezus pri vas ostal.

Pesem je zelo podobna tisti iz okolice Luč, kar je razumljivo, saj so pevci marsikdaj hodili iz kraja v kraj in tako prenašali besedila.

Prav tako najdemo v okolici Primoža nad Ljubnim pesem:

Si se na rajžo ti dolgo podala,
z Jožefom v Betlehem šla,
teto Lizbeto si tam obiskala,
ko si z Jezusom noscča bla.

Žal ni bilo mogoče najti pevca, ki bi znal pesem v celoti.

Na tepežni dan – praznik nedolžnih otročičev, tretji dan po božiču – so otroci tekali po vasi s šibami in peli:

Rešte se, rešte se,
dans je vaš dan.
Dajte, le dajte,
če ste kristjan,
košček potice,
pa krajcerja dva,
da Oče nebeški
svoj žegcn vam da.

Ponekod so peli:

Rešte se, rešte starega leta,
v kosteljc poglejte, pa dinar ven dajte.

Ko so *pelj tri kralje*, so se našemili v ustrezna oblačila. Tisti, ki je nosil zvezdo na čelu spreveda, je imel tudi mošnjo, v katero so shranili nabrani denar. Kajti tu so bili udeleženi samo odrasli in so zbirali le denar. Okoli Ljubnega so peli:

Glejte, trije kralji
v lepi zlati halji,
na kamelah jezdijo.

*

Prineso darila,
dišečega kadila,
mire, čistega zlata.

*

Tiho pristopimo,
srčno počastimo
ljubega Zveličarja.

V Lučah so *kralji hodili* za svoj praznik. Praviloma so hodili že dan prej in na sam praznik. Peli so:

Iz jutrove dežele je prišla izza gore
na nova zvezda, prav lepo sveti se.

*

Mi, Sveti trije kralji, podamo se na pot,
gremo z veseljem to detece iskat.

*

Po mest Jeruzalem povprašamo skrbno
po temu detetu, ki je bilo rojeno.

*

Herodež se prestraši in pravi nam tako:
»Pojdite in iščite to detece mlado.«

*

Ko ga boste našli, pridite nazaj
in popeljite me taj.

V navadi so bila še *ofiranja*. Pri tem je šlo za čestitanja ob godu. Največkrat so le peli, marsikdaj pa je bil zraven tudi godec. To navado poznajo po vsej Zgornji

Savinjski dolini. V hribovskih zaselkih Primoža so zapeli:

Dobri večer, Janez, bogdaj,
mi smo ti prišli ofirat zdaj,
ker bo jutri tvoj god,
se boš reševal ti in tvoj rod.

*

Srečo, zdravja in veselja,
to želimo ti za god,
da bi dolgo še živel,
nas pa zmeraj rad imel.

*

Če misliš kaj dat, le hiti iskat,
saj ni treba veliko,
dosti ne smemo nesti domov,
en liter vinca kuhanga, pa kapuna pečenga.

(1)
Dobro jutro, moj veseli,
bogat se tvoji žilji.
Prav Bog, v hribovskih
Sloji sklenil sam steloj
II
Vojen sercu zdaj prebiva
Nj slakost veseli v žilji.
Kot ubog bi jaz bil
sam, k'jim k'ljem mi
inam III
Kljeno hočem ga ljubiti
Vrnu ljubga ahraniti
torej prosim: k'us moj
bodi vendar ti z menoj
IV
Kadar pride čas loviti
Konec moj rotnega
k'ljem: k'us moj
bodi z menoj

Božji pot v Jeruzalem
I
Marija gre na božji pot
V Jeruzalem je veliki shot
Na rokah nese Jerusa
Oh Jerusa k'ususa
II
Lena jo je na dekolica
Prav lepa mlada romarica
Marija njo je vprotala
Kam pa greš ti dekolica
III
Stjepano si govoril je
Morijo tista dekolica
Na božji pot si gori grem
Na božji pot v Jeruzalem
IV
Marija jo je prosila
On nesi meni Jerusa
Lan maiken čas nesi ga

Zapisi iz beležnice neznanega pisca iz Lepe Njive

Po navadi so ob takih prilikah tudi ropotali z različnimi predmeti. Delali so trušč, da bi z njim pregnali zle duhove in privabili godovnjaka. V okolici Gornjega Grada pa so na večer pred godom *ofirali ofirovci* iz vrst revnih vaščanov, na sam dan slavlja pa so prišli *ofirat gruntarji*; tu »bčrači« niso imeli kaj iskati.

Bolj imenitnim godovnjakom so zaigrali pod oknom ali pred hišo kar v skupini godcev. Na Tolstovrškem nad Ljubnim so bili znani kmečki godci *pumpovci*, ki so bili znani daleč naokoli; bila jih je kar velika skupina, ki se je pozneje vključila v ljubensko pihalno godbo.

Nekako koledniško zveni tudi pesem, ki sicer spada v velikonočni čas in jo je zapel Tone Mlačnik v Lučah. Poimenoval jo je Pirhi:

Dans po navadi damo si radi –
pisanko eden drugemu da.
Kar bi nabrali, to bi podali
dances mi na sveti oltar.

*

Malim, ki spijo, v zibki ležijo,
najprej za praznik iz srca želim,
naj bi bedeli, z nami veseli,
al bi jih hteli v brambo jih vzeti.

*

Šoli jim damo noj pripoznamo,
svetga Alojzija da posnemamo,
naj bi nabrali boljše zaklade,
ki jih popeljejo v sveto nebo.

*

Kaj pa fantičem noj deklíčem,
hočem jim dans za to pisanko dat?
Jezus presveti, daj jim na sveti
čisto življenje, brez vseh tegob.

*

Zakonski ljudi, pisanke tudi
hočejo dans iz naših rok,
mi jim želimo in priporočimo
Bogu dolg lepo v ljubezni živeti.

*

Kteri so te stari, bodite veseli,
vam pa želim izvoljeni čas,
saj dolgo ne boste v zemlji trohneli,
kmalu bo prišel Jezus po vas.

*

Pojdimo k oltarju stari in mladi,
tja, kjer zaličje zmage stoji,
s prstom pa kaže pot na višave,
kamor nas on popeljati želi.

Nekaj starih molitev

Zanimive so tudi stare molitve. Skušajmo se vživeti v čas, ko še ni bilo molitvenikov, pa tudi če so že bili, ljudje niso znali brati. Tako so prav verjetno prvotno molili prosto, na pamet, bi lahko dejali. Pozneje so se molitev naučili v šolah, ki so jih vodili duhovniki in učili poleg verouka še branje in pisanje. Ne vemo, koliko so stare molitve, ki so jih povedali ljudje. Sodijo pa med ljudsko izročilo, tudi če so bile nekoč tiskane. Nekatere od molitev so v verzih; za to domnevamo, da so se jih ljudje naučili v že omenjenih šolah ali pa iz raznih knjig in molitvenikov. Ni si mogoče predstavljati, da bi preprost človek molitev sestavil v verzih.

Tele molitve je povedala Angela Robnik iz Krnice nad Lučami:

Večerna molitev

Pri svetem križu se poštelam, z Marijinim plaščem se odenem, na svetih petih krvavih ranah Jezusa zaspim, pa svojo dušo Jezusu izročim.

Večerna molitev

Pejmo spat, pejmo spat, Jezus je zlat. Pejmo gledat na goro, kaj Marija dela. Marija verne duše napaja, da b še nas napojila in v svet raj pripeljala.

Molitve za bolnike

Sveti angel moj, stop v cerkev na prostor moj.
Bodi tam pri sveti maši, moli Jezusa z menoj.
Pri darovanju mu položi mojo dušo na oltar,
moje delo in trpljenje, Večnemu ponudi dar.
Pri povzdigovanju moli v sveti hostiji Boga,
da razkrije v meni rane svojga večnega srca.
Vernim dušam, mojim rajnim, nesi sveto rešnje kri,
grešnika in umirajoče z njo poškropi.
Prosi, da ves svet deležen svetih mašnih bo sadov,
meni pa na dom prinesi svete maše blagoslov.

Molitve iz zapisa Eme Plavec so povedale stare ženske iz okolice Luč in Podvolovljaka:

Dons je svet Jezusov, juter je Jezusov dan, jaz se priporočim moji ljubeznivi Mariji Devici, svetemu Jožefu, Kristusovemu trpljenju, Jezusovi bridki martri, Jezusovi bridki smrti. Tepen si bil, kronan si bil, zaničvan, zasramvan. O, preljubi moji desni zvesti angelčki varhi, pejte dons k tej sveti maši, modlte za nas, proste za nas pr sveti maši, ko se bo trikrat pozvonilo, sanktus, sanktus, sanktus. *(To molitev je povedala stara Mlakarica iz Luč.)*

Jaz se pokrižam, ljuba čista voda Julijana, ki si nam od večnega Boga ustvarjena in si nam dana. Umij mc, Bog oče, umij me, Bog sin, umij me, trošter sveti Duh. Ljuba Mat božja in sveta Ana, prosita za mc.

O, Marija klicerca, ki si vsa usmiljena, ti nebeška naša mati, ti nam moreš pomagati. Jaz te prosim, klicerca, saj si vsa usmiljena, pridi nam na pomoč, otrok te prosi za pomoč, pomagaj Marija, zdaj jc še čas. Oh, Marija, reši nas.

Od ene ure do dvajsete ure glas opominja nas, da je nam za posledni čas 12 ur nezaštetih, vse za večnost preskrbetih. Do zadnje ure nam bo prišel Jezus k nam, pa Marija z Jožcfam. *(Ti dve molitvi je povedala Terezija Kladnik iz Luč.)*

Angel varuh

(Molitev izvira iz okolice Solčave.)

Moj ljubi zvesti desni angel varuh, bod z menoj,
moj patron, bod pred menoj,
Jezus, bod sred mojga srca,
vižujte me, ohrante me,
varujte me na mojo zadnjo uro.

Zlata miza

Kdor je z Bogom, Bog je z njim,
pelje nas v sveti Rim.
V svetem Rimu zlata hiša,
v zlati hiši zlata miza,
za tej mizi trije jogri –
Jezus, Marija in Jožef.

V svetem paradižu je zlata miza, za mizoj sedi presveta Trojica z dvanajstimi jogri, Jezus je te trinajsti. Jezus zmerom kliče, da bi se eden človek znašel, da bi to molitvico vsak petek in vsako soboto modlil, bi tri duše iz vic rešil, eno očetovo, eno materno, eno samega sebe.

Ave marija

(Povedala Jera Breznik iz Luč; zapisala Ema Plavec)

Otroci bežite, otroci hitite,
že ave marija na vasi zvoni,
brž k nam hitite in molite,
de pehtrna baba vas ne dobi.

Večerna molitev

Gospod Bog mi je reku duke lečt, trdo zaspat, ničesar hudiga se bat, 6 angelov z nebes poslat, dva v vznožje, dva v zgavje, na vsak stran pa jenga. Preljuba roža Marija devica, ti me odeni, ti me poškropi, ti me gor prebudi, kadar bo cajt gor ustati, Bogu pa hvalo dajat.

Veliki petek

Približal se je veliki petek. Judi so Jezusa ujeli, trdo zvezali, gor in dol ga po gasi vodili, kjer je pot bla pripravljena. Polne stopinjce so ble njegove svete krvi, Jezus vzdigne oči proti nebesom, štima je bla z nebes: »Če ne boš več trpel, bo ves svet pogubljen.« Jezus je reku: »Rajše več trpim, ko bi na sama duša mogla pogubljena bit.« V sodno hišo so ga peljali, v sodni stol so ga položili, z železno žlajfco so ga bčili. Tmovo krono so nardili, na njegovo sveto glavo jo nabili. Težki križ so mu naredili s tega težkega lesa, k je lažal v Donavi 97 let. V hrib so ga napodili, križ so mu naložili. Jezus pade trikrat pod križem. Za vratu so mu stali, na štrikeh ga gor vlekli, čudno, da niso njegovega svetega rešnjega telesa pretrgali. Jezus prinese križ na vrh Kalvarije, Judi so Jezusu križ vzeli, so ga na križ primerili, Jezus je bil premehn, križ je bil prevelk, so ga tak potegnili, da so vse njegove sklepiče raztegnili. Judi so Jezusa na križ pribili, med dva razbojnika usadili. Po križu je tekla sveta rešna kri. Pod križem sta stala Marija in sveti Janž. Ujemta, ujemta tri kaplje krvi. Prvo nesta v žitno polje, da bo rastla rumena pšenica, drugo, da se bodo grešniki spovedvali, bodo mojo martro spremišljevali. Tretjo nesta na materno črno zemljo, bodo rastle tri rožce. Ena bo lilija, en bo gavtroža, ena pa vijolca. Da se bo no dete dobilo, ki bo vsak petek to molitev molilo, bo tri duše z vic dobilo: eno očetovo, eno materno, eno pa samega sebe. Nebese so nam odprte, sveti raj je nam pripravljen, Bog, nam ga daj uživati od vekomaj do vekomaj. Amen.

Večerne molitve

(Povedala Lojza Lojen iz Luč; zapisala Ema Plavec)

Marija je dol legla in zaspala. Jezus je mimo šel in vprašal: »Moja mati, kaj delate: al spite al bedite?« »Jaz ne spim, jaz bedim. Jaz svoje strašne sanje premišljujem. Men se je sanjalo, da so tebe zvezali, k sodbi gnali, sedemdesetkrat na zemljo padel,

devetkrat umirajoč bil.« »Moja mati, vaše sanje so resnične, moje besede so pravične. Kir bo to molitev modlil, ne bo nikol v vodi utonil, peklenski ogenj se ne bo veselil, pri Bogu na vekomaj.« Amen.

Kadar se zvečer dol leže, se napravi čez posteljo križ in govori: Bog in ta svet božji križ, Bog nam daj mirno noč, vernim dušam in vsem rajnim nebeško luč.

Kako so se nekoč prekrižali

Sveto sladko Jezus, Marija in Jožef, bote zapisani na mojem čelu, pa nikdar zbrisani.
Sveto sladko Jezus, Marija in Jožef, bote zapisani na mojih usteh, pa nikdar zbrisani.
Sveto sladko Jezus Marija in Jožef, bote zapisani na mojem prseh, pa nikdar zbrisani.
Amen.

Druga različica:

Jezus Nazarenski (križ na čelu),
Kralj teh Judov (križ na ustih),
Sin David (križ na prsih),
usmili se mene in vseh bogih vernih duš v vicah. Amen.

Večerna molitev

(To različico je povedala Liza Novak iz Luč; zapisala Ema Plavec.)

Jezus Nazarenski, kralj teh Judov, daj ti meni hnocoj 12 angelcov, dva pr mojih nogah, dva pr moji glavi, 2 na desni strani, 2 na levmo kraju, 2, da me bota hudga varvala, 2, da me bota gor budila. Jezus bod pr mojmu spanju, pr mojmu djanju. Jezus, pr tebi živim, Jezus tebi umrjem, Jezus tvoja sem živa in mrtva. Jezus, pr tvojem bridkem trpljenju za nas prelite krvi – reši nas od večnega pogubljenja. Amen.

Marijin vzklik

Vzklik, ki se zvečer večkrat ponovi: Oh, čista, neomadeževana od čistega spočetja Devica Marija, prosi za me!

Molitev za hudo uro

(Povedala Marija Klemše iz Spodnje Rečice)

Za to molitev, ki so jo ljudje molili ob hudi uri, so menili, da velja za devet rožnih vencev:

Zvoljena angelska devica,
presvetega rožnega venca kraljica,
bodi pozdravljena, bodi posvečena,

bodi čaščena stotavženkrat.
Bodi pozdravljen, počaščen in posvečen
tvoj sin Jezus Kristus,
tvoj ženin sveti Jožef,
tvoja mati sveta Ana,
tvoj oče sveti Johan.

Temu sledi molitev očenaš.

Ni znano, zakaj navajajo v molitvi svetega Johana; morda je mišljen sveti Janez.

Otroška molitev

(Antonija Pahor iz Gornjega Grada se spominja, da so otroci redno molili tole molitev; zapisal Edi Mavrič.)

Marija je šla gor na griček blizu Jeruzalema, dol se je ulegla in prav sladko zaspala. Ljubeznivi Jezus pride in jo za roko prime: »O, ljuba moja mati, ali spite ali bedite?« Marija reče: »Spala sem ja, al prav hude sanje sem o tebi mela. Hudi Judje so prišli, so te ujeli in trdo so te zvezali. Pred sodnika so te peljali, na sodni stol so te posadili, na križ so te pribili, po križu potegnili, tako da so se pokazali tvoji sklepi in kosti. Tvojo desno stran so s sulico prebodli, iz nje je tekla kri in voda. Jaz sem pod križem stala, vse to je po men štrofotalo.« Jezus je odgovoril: »O ljubezniva moja mati, ravno tako se bo z menoj zgodilo, kot se je vam sanjalo.

Kdor bo to molitvico zmolil vsak petek in vsak torek, se mu poslednjo uro nič hudega ni treba bati. Jaz in moja ljubezniva mati bova vzela njegovo dušo v sveti raj.« Amen.

Različica iz okolice Luč je nekoliko drugačna, kar je razvidno na eni od prejšnjih strani.

Kvaterna nedelja

(Povedal Peter Potočnik s Križa pri Gornjem Gradu; zapisal Edi Mavrič)

Ljuba kvaterna nedelja je šla po polju in je prišla do enega križa. Je dol pokleknila in molila. Vsi romarji in romarice so mimo šli, ji je vsak lep govor dal. Sam Jezus je pa mimo šel, ji pa nobenega govora ni dal. Ljuba kvaterna nedelja se je tako močno razžalostila, da je take solze takala kot ne vinske jagode. Jezus se nazaj ozre in ji reče: »Ljuba kvaterna nedelja, meni se tak močno mudi na goro mašo brat, ker je ni blo in je ne bo, le na sodni dan na taka bo! Kir bo pri tej maši stal, se ne bo hude sodbe bal. Mašo bral bom za vse ljudi, da greha rešeni bi bli.«

Zlati očenaš

(Ta molitev je bila najdena v rokopisu Jožeta Lekšeta, ki ga hrani Aleksander Videčnik. Lekše omenja, da mu je molitev zmolila Antonija Leskošek – Gornikova, verjetno z Dobrovelj.)

Tam pa stoji ena zlata kapela, v tej kapeli so trije oltarji. Ta prvi je svetega Janža, ta drugi prečiste Device Marije, ta tretji pa samega usmiljenega Jezusa Kristusa. Jezus pa pred enim oltarjem stoji, pa črne bukve v rokah drži, ven svet evangelij govori, pa celmu svetu odpustke deli. Marija, tvoja mati, na zemlji mrtvaški pot poti. Jezus je vzel bel papir, zapisal s črno tinto, ga dal angelu: »Nes ga moji materi, naj se pripravi k pravi pokori, pa k srečni smrti.« Angeli so prišli z nebes, so nesli Marijo v nebesa, v nebesih na zlato mizo so jo posadili, usmiljenemu Jezusu izročili. Marija pa en cajt na ti mizici leži, se naglo gor sprebudi. Tekla je k svojemu sinu in rekla: »Zakaj maš tako majhno družino, ko je vse tako lepo?« Jezus pa pravi: »Kako bi jaz imel veliko družino, polne so vice, polne temnice samih ubogih vernih dušic.« Marija pa je dol pokleknila, za uboge verne duše prosila. »Vse te vam šenkam, tega vam ne morem – družu družo umori, botra z botrom greši, ker pred božjo milostjo obupa, ker misli, da Boga ni.« Marija je vzela tri vošene sveče, šla v vice in temnice po verne dušice. V sveti raj jih je pripeljala, usmiljenemu Jezusu jih je dala. Jezus pa pravi: »Ko bi se znašel kakšen človek, da bi te besede vkup zložil, to molitev pomolil vsako sobot večer, vsak nedeljsk jutro, pa ne vem, kaj bi mu za lon dal, zdravje pa ta žegen božji, po smrti pa sveti raj, da bi ga užival vekomaj.« Amen.

Zlati očenaš še drugače

(Po ustnem izročilu zapisala Vera Kumprej iz Tera nad Ljubnim. Pravi, da je molitev molila njena mati, ne ve pa, če si jo je zapomnila dobro in v celoti.)

Jezus je po nebesih hodil, svojo zlato palico v rokah nosil. Srečal ga je angel in rekel: »Jezus, zakaj po nebesih hodiš, svojo zlato palico v rokah nosiš?« Jezus pa je rekel: »Rad bi dal Mariji na ta revni svet pošto, da bo mogla umret.« Angel pa je rekel: »Jaz ne bom nesel Mariji na ta revni svet pošte, da bo mogla umret, bodo grešniki ves zlati gvant z menco spulili.« Jezus pa je rekel: »Če ne boš nesel Mariji na ta revni svet pošte, da bo mogla umret, ne boš z mano tala imel.« Angel odgovori: »No, bom pa nesel Mariji na ta revni svet pošto, da bo mogla umret.« Meglica pred menoj, meglica za menoj, šel je po zeleni trati, prišel do ene cerkvice, stopil je na cerkveni prag in zaklical: »Marija, Marija, pripravi se ti, ker boš mogla umret.« Marija je rekla: »Rada te vidim, rada te čujem, tudi rada umrjem.« Utrnila je tri solze in umrla. Angel je stopil na cerkveni prag, zatrobil na svojo trobento, prišlo je devet korov angelov in so Marijo zadeli in jo nesli pred nebeški tron. Jezus jim je s svojo zlato palico prišel naproti, rekel je: »Marija, Marija, prebudi

se ti, ti nisi umrla, ampak spiš.« Marija je utrnila tri solze in se prebudila, rekla je: »Jezus, kje imaš svoje verne dušice, da imaš vse zlate sedeže in stole prazne?« Jezus pa je rekel: »Ti jih boš rešila, pojdi v peklo, v vice, temnice in pripelji vse verne dušice. Tri nazaj pahni, kateri z botrom botre greši, kdor se obesi in ustrel.« Marija jih je pripeljala. Jezus jih je dal v zlate sedeže in stole prazne, Marijo pa v ta večji tron. Ko bi se kak človek utrofil, da bi to molitev enkrat, dvakrat ali trikrat na leto zmolil, vsi grehi so mu odpuščeni, pa naj bi jih imel toliko, kot je listja in trave na zemlji. Amen.

Molitev ob zadnji uri

(Iz rokopisne zbirke Zvoneta Čebula iz Šoštanja)

O, Gospod, moj Bog, iz tvoje roke sprejemem že sedaj vdano in zadovoljno kakršno koli smrt, z vsemi stiskami, mukami in bolečinami, kakor bo to tebi všeč.

Večerna molitev

(Povedala Antonija Pahor iz okolice Gornjega Grada; zapisal Edi Mavrič)

Očka, vi me poštopite,
mamca, vi mi križ nardite,
da prav lahko sladko spim,
blagoslov tak vaš dobim.

*

Jutri hočem zgodaj vstati,
nočem zarje zaležati.
Bog mi svojo daj pomoč,
oče, mama, lahko noč.

Molitev

(Iz beležke, najdene na Lepi Njivi)

Nebeški petelinček je zapel:
Marija vstani gor, Judi so Jezusa ukradli,
so ga mučili in hicali,
na križ pribili.

*

Spod je rešna kri dol kapala,
so trije angeli hodili,
so rešno kri gor pobirali,
so jo v kelih devali.

*

De bi se znašel en človek,
de bi molil to molitev, trikrat na dan,
tedaj bi rešil tri duše iz vic,
očeta, mater in samega sebe.

Nekaj različic podobne molitve smo že omenili.

Flosarska molitev

V Ljubiji, ob glavni cesti, je pred cerkvijo svetega Miklavža še po drugi svetovni vojni stala kapela svetega Miklavža, ki je zaščitnik splavarjev. Nekako en meter od tal visoko je bila nameščena pušica, v katero so vračajoči se splavarji metali dar v zahvalo za srečno vrnitev z *rajže*. Pri kapelici so se z molitvijo zahvalili zaščitniku. Nad pušico pa je bila pritrjena plošča, na kateri je pisalo:

Na vodi srečo nam izprosi, Miklavž sveti,
ki za čast smo tvojo bili vneti!
Kdor v mojo čast položi tukaj dar,
nesreče branil bodem ga vsikdar.

Včerna molitev

(Povedala Ljudmila Kranjc iz Nazarij)

Pojdimo spat, pojdimo spat,
Jezus je zlat.
Pojdimo na goro gledat, kaj Marija dela.
Marija verne duše napaja,
da bi še nas napojila,
v sveti tron posadila
in večnemu Očetu izročila.

*

Bog nam rekel: »Le sladko zaspat,
nič hudega se bat.«
Poslal nam bo tri angele,
prvi nas bo vižal,
drugi nas bo pižal,
tretji nas bo varoval,
pred vsem hudim na duši in telesu. Amen.

Pod križem

(Povedal Bogomir Supin iz Luč)

Pod svetim križem si posteljem,
s Kristusovimi ranami se odenem,
pod Marijinim plaščem zaspim,
svojo dušo pa Jezusu, Mariji in Jožefu izročim.

Najslajša imena

(Povedala Terezija Zalesnik iz Radmirja)

Imena mi najslajša so, Jezus, Marija, Jožef,
k vam moje želje gredo, Jezus, Marija, Jožef.
Vam svojo dušo izročim, Jezus, Marija, Jožef,
V naročju vašem naj zaspim, Jezus, Marija, Jožef.
Ko vse bo zapustilo me, Jezus, Marija, Jožef,
me v svojo družbo sprejmite, Jezus, Marija, Jožef.
Moj zadnji vzdihljaj bode naj, Jezus, Marija, Jožef,
da pridem k vam v nebeški raj, Jezus, Marija, Jožef.
Bo sodnik prikazal se, po pravici sodil vse,
dobre djal na desno stran, hude pa na levo stran.
Ti pa, mili Jezus, daj, pridi mi na desni kraj,
pridi mi na desni kraj, priti gori v sveti raj.

Prav zanimiv je vozni red v nebesa, kot ga je povedala Terezija Zalesnik iz Radmirja:

Odhod: Ob vsakem času.

Prihod: Kadar Bog hoče.

I. razred (ekspres): Krstna nedolžnost, mučeniška smrt, natančno izpolnjevanje evangeljskih svctov (radovoljno uboštvo, večno devišstvo, radovoljna pokorščina duhovnemu predstojniku).

II. razred (brzovlak): Prava spokornost, neomajno zaupanje v Boga, izvrševanje dobrih del (molatev, post, miloščina).

III. razred (navadni vlak): Izpolnjevanje božjih in cerkvenih zapovedi ter stanovskih dolžnosti.

IV. razred (vozi le poredkoma): Spreobrnitev na smrtno uro.

Opombe:

1. Listki za nazaj se ne izdajajo.

2. Športni ni izletniški vlaki ne vozijo.

3. Otroci, ki še nimajo pameti, se vozijo zastonj, pa le tedaj, ako so v naročju svoje matere Cerkve.

4. Potniki se naprošajo, da ne vzamejo s seboj druge prtljage kot samo dobra dela,

drugače lahko vlak zamudijo ali pa bodo pred zadnjo postajo (vice) neprijetno zadržani in bodo imeli velike sitnosti.

5. Vsak potni list mora imeti žig posvečujoče milosti božje.

6. Med vožnjo lahko vsak potnik prestopi iz nižjega v višji razred, nikakor pa ne narobe, ker bi bilo smrtno nevarno in je zato prepovedano.

Ta vozni red ne sodi ne med molitve niti med pobožne pesmi, je pa zanimiv, zato ga tudi objavljamo.

Rožni venec

To molitev so naši ljudje zelo cenili in jo molili ob številnih priložnostih. Seveda so uvodna besedila bila različna. Tako se je v okolici Primoža, kot je povedal Jože Brglez – Kogovnik, to glasilo takole:

Prišel je ta velki teden,
ko jaz, revež, nisem vreden.
Angel gor v oblak stoji,
v rokah kelih zlat drži.

*

Kteri hoče iz tega kelha piti,
mora krvavi pot potiti.
Jezus je iz tega kelha pil,
je krvavi pot potil.
Nato se ponavlja s temle besedilom:
Jezus je krvav pred Marijo stal,
od Marije je slovo jemal,
ljuba božja mati, kolk mogla si prestati,
žalostna si bila sedemkrat,
ker si vidla ljubga Jezusa
krvavi pot potit.

V družinah so ob večjih praznikih redno molili vse tri dele rožnega venca, za določene praznike pa določen del, ki je sodil k vsebini praznovanja.

8

Pesmi v spominu starih ljudi

Prebivalci Zgornje Savinjske doline so dobесedno sloveli in še slovijo po pevskih veččinah in ljubezni do pete slovenske pesmi. Morda je ta vnema v času po letu 1990 nekoliko popustila, saj mladina vse bolj obožuje tuje napeve in besedila.

Tudi šole le malo gojijo slovensko pesem, predvsem pa ne ljudske. To se seveda pozna v sožitju med ljudmi, saj le redko slišimo lepo zapeto slovensko pesem v družbah. Ob tem pomislimo na način življenja naših mladih družin, ko se starši pehajo za zaslužkom, da družina preživi, pri tem pa je seveda skrb za naše ljudsko izročilo postranskega pomena.

Slovenec je od nekdaj iskal v pesmi tolažbo, veselje, lajšal razočaranja, žalost, bolje povedano: pesmi se je ob vsaki priložnosti predajal. Iz zgodovine vemo, da so naši predniki za veselje, tolažbo in bodrenje peli. Peli so, ko so po največjih delovnih naporih hodili domov. Peli so, ko so odhajali na vojsko, ko so morali na dolgoletno služenje vojaške obveznosti, peli so mrtvim v slovo, skratka, pesem jih je spremljala skozi lepo in hudo.

Žal se v času, ko je edina zarja na našem narodnem nebesu toliko opevana Evropa, širi napačno prepričanje, da postajamo Evropejci s tem, ko se predajamo tujemu vplivu in navadam. Lastno ljudsko izročilo pa sramežljivo zanikamo. Poznamo narode, ki so že »Evropejci« (mi smo to bili že od nekdaj), vendar nikakor ne zanikajo svoje izvirne omike in tudi ne svojih starih šeg in navad. Nasprotno, krepijo jih, pa jih je nekaj deset milijonov več od nas! Brez narodnega ponosa in našega izročila bomo tonili v vplivih tujine in izgubljali svojo narodno bit.

Zakaj ta nekoliko žalostno uglašeni uvod? Prav zato, ker je resnična nevarnost, da se brez lastnega ponosa ne bomo obdržali v vrtincu bodočih dogodkov. Seveda nam ne more biti vseeno. Samo milijon nas je, je zapisal pesnik, komaj za malo večje mesto v svetu, trdijo trezni. Tudi dva milijona med nekaj sto milijoni nič ne pomeni. Takšna je torej resničnost, vse drugo je lažno upanje, da nam bo že nekdo pomagal. Preteklost nas že stoletja uči, da si lahko pomagamo le sami, največja opora naši notranji moči pa je prav kultura in tako tudi izročilo naših prednikov. Na vasi se je nekoč zelo veliko pelo. Tako je bilo še do druge svetovne vojne. V mestih so razmere seveda drugačne: pelo se je bolj v družtvih, družbah in morda še ob slovesnih priložnostih. Vaško dogajanje pa je bilo kljub skromnim razmeram pestro, morda prav zaradi trdega in pretežno težkega življenja. Najtrše so se gotovo prebijali naši hribovci. Če nekoliko razgrnemo začetke kmetovanja tu v naših krajih, potem ne moremo mimo ugotovitev, da so predniki vsako ped zemlje iztrgali iz nederij obsežnega gozda. Vse to smo že omenili, pa ni odveč, če spet ponovimo težave, s katerimi so se vsakodnevno srečevali naši predniki. Požigalništvo je širilo obdelovalne površine. To delo pa je bilo skrajno naporno; zmogli so ga le čvrsti in odločni ljudje. In ko je nastala mala njivica, so jo v hudi strmini ročno obdelovali, saj tedaj še rala ni bilo! Pa tudi če bi že bilo, voli ne bi mogli premagati strmin – to je zmogel le človek v potu svojega obraza. Družine so bile številčno močne, da je bilo dovolj delovne sile. Ta je delala za hrano in borna oblačila. K temu dodajmo še hitro razslojevanje na vasi, posebno po kmečki odvezi, ki je postavila enega gospodarja in lastnika, drugi v družini pa so bili le delavci na domačem gruntu. Številni pisci pišejo o nemogočih razmerah v naših vaseh.

Preštevilične družine so dajale poceni delovno silo novonastalim podjetjem, tovarnam, rudnikom in tujim deželam. Toda tudi tja, kamor so že morali naši ljudje s trebuhom za kruhom, jih je spremljala naša pesem. V pesmi so izražali misli, ki so vrele iz ranjenih src, pomagala jim je prebroditi hudo domotožje in še hujše krivice, ki so se jim dogajale.

Pa se vrnimo na vas.

Nekdanja vaška mladina ni imela dosti možnosti za skupne zabave. Kmetije so bile marsikod osamljene, daleč druga od druge. Cest ni bilo, zaselke in naselja so povezovali le slabi kolovozi. Zaradi pičlega denarja na kmetijah ni bilo domačega branja, ne knjig in ne časopisov. Pred šolsko obvezo je znalo brati in pisati le malo ljudi. Številni pisci tedanjega časa, mislimo na sredino 19. stoletja, opisujejo zaskrbnjujoče slabo življenje na vasi. Mnogo kmetij je šlo na boben zaradi zadolžitve in ker so razni mogotci – tokrat ne fevdalci! – izkoriščali neuke ljudi. Ljudje niso imeli ne društev ne kakih drugih povezav v skupine. In kar je šč danes čutiti: prebivalci večjih središč in nižin so »gorjance« vsestransko podcenjevali. Zaradi vsega navedenega je kultura seveda le počasi prodirala v odmaknjene kraje. To pa ne pomeni, da ti ljudje niso poznali dobrega sožitja! Prav razmere, v katerih so živeli in delali, so jih trdno povezovali pri medsebojni pomoči in solidarnosti. Lahko celo trdimo, da so marsikje prav ti odmaknjeni ljudje pokazali izredno iznajdljivost in vsestranske sposobnosti. Kar pomislimo na domače zdravilstvo, tehnična pomagala, pridobivanje rodovitnih površin in podobno. Porajali so se vseh vrst samouki, ki so presenečali s svojim znanjem. Še danes občudujemo nekatera domiselna dela kmečkih samoukov. Koliko dobrih godcev je bilo prav z najbolj oddaljenih kmetij! Vsaka kmetija je imela doma kako glasbilo, da so se ob raznih priložnostih lahko pov veselili. Vsakdo pa je v sebi nosil najzlahnejši dar narave – posluš in veselje do lepe besede.

Že smo omenili petje na naših vaseh. Še danes pripovedujejo, kako so iz hriba v hrib odmevale pesmi iz fantovskih grl, saj je petje na vasi bila navada domala v vseh naših naseljih. Podoknice dekletom so bile priljubljene, petje pred prazniki kar običajno, potem slovo od fanta, ki je moral k vojakom, slovo od neveste ali žcnina, prepevanje na svatbah, ob mrliču, na čajevkah, svečarijah, jajčarijah in raznih gavdah ... Petje povsod. Žal so ljudje tudi v gostilnah razmeroma dosti popivali in tako utapljali svoje notranje gorje, toda tudi tam je odmevala pesem. Skoraj ni bilo snidenja brez petja. Tudi znotraj družin je bilo tako – da se je srečalo le nekaj svojcev, že je zadonela pesem.

Posebej velja omeniti, da so naši ljudje že od nekdaj peli večglasno. Še danes slovijo Lučani s svojimi izvirnimi večglasnimi vižami. Prav to pa dokazuje, da je bil pri nas doma posluš, srca pa so bila za slovensko pesem!

Znana so romanja naših prednikov, o čemer bomo še posebej govorili. Romali so daleč, celo v »daljne dežele«, spotoma pa peli in si s pesmijo lajšali utrujenost, hkrati pa zadostili pobožnosti, ki jih je vlekla na ta popotovanja.

Ko na vasi še ni bilo knjig, so si tisti, ki so znali pisati, uredili zvezke s pesmimi. Po navadi so to bili ljudje, ki so vodili razne skupne pohode vaščanov, kot romanja, pripravljali so razne domače veselice in tako skrbeli za razvedrilo vaščanov. Veliko nekdanjih vojakov se je med služenjem vojaške obveznosti naučilo pisati, in ko so se po dolgih letih iz vojašnic vrnili domov, so to znanje izkoristili za ohranjanje naše glasbe. Znano je, da je odsluženi vojaški godbenik ob sodelovanju domačinov v Šmihelu nad Mozirjem pričel učiti domačine not in igranja v godbi, katero so leta 1909 tudi ustanovili. Pa tisto, kako je stari Šumečnik iz Radegunde poslal svojega hlapca na Koroško, da je prinesel domov lepe viže, ki jih je tam prepeval potujoči pevec. Kakšna skrb za domačo glasbeno kulturo!

Ko bomo skušali zapisati nekatere pesmi, ki so se pele pri nas, jih moramo nekoliko ločiti po vsebini in namenu, kakor smo to že storili pri svatovskih in tistih ob mrliču. Seveda si nikakor ne domišljamo, da lahko naštejemo prav vse ali pretežno vse, ker za to ni niti zanesljivih ustnih, še manj pa pisnih virov. Že danes težko najdemo ljudi, ki bi pomnili nekatere zvrsti pesmi, sploh pa se ne spominjajo obrednih napevov, ki so bili pred kakimi 80 leti še splošno znani. Naš namen torej ni naštevanje, je pa želja, da bi se spomin na nekdanjo pestrost petja ohranil.

Zdravice

V nekdanjih gostilnah so *birti* (gostilničarji) poskrbeli za petje in s tem dvigali voljo do pitja in seveda tudi dobre volje. Taka knjižica, polna pivskih pesmi, še obstaja pri Mariji Kranjc v Mozirju. V hiši je bila nekoč gostilna, in kot vedo povedati, je pesmi zapisal Franc Stropnik, oče Marije Kranjc.

Štajerska

Prjatlji, naj bo meni prepušeno –
od vinca bom zapel,
ki razveseli može inoj tud žene,
mladenč je tud rad vesel.

*

Ko se človeku kupca naliže,
mu srce zaigra,
Boga zahvali, gladko ga popije,
mu moč življenja da.

*

Če hočeš pit domačo zlahitno vince,
poznaš bizeljčana.
Ker vina ni čez štajersko starino,
ko bi tak zdravo blo.

*

Ne ogrsko, hrvaško, laško vino,
francosko, špansko ne,
ni zdravšega čez štajersko starino,
za piti gladka je.

*

Premočna vina so za nas neljuba,
tud prenezdrava so.
Pa marburšni in ptujšni priklanja
vsak gospod glavo.

*

Prežlahtna tud konjiška je črnina,
polskavčan, bistričan.
Za kralja vsega štajerskega vina
je pravdar imenovan.

*

Tud lotenberško vino prav poglejmo,
al ni žlahtno blago?
Tud pekrerja pozabiti ne smemo,
ga radi pijemo.

*

V okolcah naše Drave in Save
vinogradi cveto.
Nam dajo vine, dobre inoj zdrave,
jih lahko hvalimo!

*

Če kterga srčna žalost lupi,
naj prime za bokal.
Le naj si štajerskega vina kupi,
skrbi bo vse pregnal.

*

Pač žalostna v resnici je dolina,
kjer vinske trte ni.
Pa Štajercu da Bog zadosti vina,
zato naj ga časti!

Skupaj zbrani

Skupaj smo zbrali se mi, naj se le vsak veseli.
Mormo začeti, eno zapet, da nam bo krajš čas na svet.

*

Eno zdravičko jaz znam, samo zapet me je sram.
Le vsi na glas, kolker je nas, vsak bo poslušal nas.

*

Glažek bom v roke prijel, zdravičko okoli napel,
naj gre okol, de bi le vsem blo po volj.

*

Kdor bo ta glažek dobil, vsak se ga bo veselil,
pije vsak rad, star in mlad, če se prav valja po blat.

*

Kadar pa prazen bo sod, pojdemo radi od tod,
pa ne domu, pa ne domu – tja, kjer še vinca kej bo.

*

Po cest ga peljajo en sod, tistmu pa nismo mi kos,
če ga tri dni pijemo vsi, nam ga še nič ne sfali.

*

Ura je bila že tri, trudni smo gratali mi,
šel bi rad leč na peč, kaj, ko mi je vince bolj všeč.

*

Jutri bo dela poln dan, jaz bom pa močno zaspan.
Ker me čez dan spati je sram, od drugih ljudi zaničevan.

*

Saj bi ne šel še domov, al mošna skor prazna že bo.
Slabo tedaj, če v mošni ni kaj, oh, v mošnji ni kaj!

*

Glažek ti bodem nalil, ti ga boš venkaj popil,
bod vesel ti, Bog te živi, da bi blo o njemu časti.

*

Zdaj ti bom roko podal, prijatelj tvoj zvesti ostal.
Zategadelj do drugih nedelj, da se bomo spet vidl.

Zdravica

Ljub prjatlji, če smo bratje,
tako naj vzdigne vsak svoj glaž.
Bomo udarli, turško napravli,
naj bo veselje zmeraj pri nas.

*

Dragi moj bratec, vinski prijatelj,
Bog te naj živi – pijmo ga vsi!
Da bomo veseli bratovšno pili,
Bog naj vas živi – prjatlji vsi.

*

To je ta prava, zvoljena sraga,
Bog jo je hotel dati za nas,

da b jo mi pili, žalost hladili,
kadar že hoče premagati nas.

*

To je veselje naše dežele,
da nam Bog dobrega vinčeka da,
zato se družmo, skupaj poskusmo,
kateri bolj glažek prazniti zna.

*

Moj je že prazen, al pa narazen
misli še nimam iti od vas,
saj še v kleti mokro pri čepi,
bomo še pili šentjanžovca glaž.

*

Le ga še pijmo, Boga hvalimo,
za te prežlahtne božje dari,
ker od nja roke, božje dobrote,
v naših potrebah dosežemo vsi.

*

Bog vas naj živi, da b ga še pili,
v milosti božji tukaj na svet.
Enkrat veseli v rajski deželi
mogli nebeško zdravičko zapet.

Napitnica

(Zapisana v Trnavčah pri Mozirju)

Kak vinčece danes se sveti, že zdavnaj svetilo tak ni,
kot sončce videl goreti, še lepše mi vinček blišči.

Kaj neki pomeni le-to – prijatli združeni so!

*

Kozarčki tak čisto pojejo kot zvončki srebrni lepo
in urno po mizi tečejo, kak zvezde na nebu gredo.

Kaj lepo neki pomeni le-to, prijatli združeni so.

*

Kdo uka in glasno prepeva, da bistra Savnjica strmi,
po hribih se petje razseva, dolina tak slišala ni?

Kaj neki pomeni le-to – prijatli veselo pojo.

*

Do roba si kupce nalijmo in vedno veseli bodimo,
do kapljice zadnje popijmo, da bomo zapeli lepo.
Vsak ve, kaj pomeni le-to – prijatljivi zvesti si smo.

Po ljubensko

(Z Ljubnega ob Savinji)

Pridem gori v Ledenico, vidim na vodi platanico,
malo višje je pa Prod, tam zvezan zbit je hlod.

*

Od Solarja do Rezarja, se potroši dosti gnarja,
če pa gnarja v žepu ni, se na Forštu vse dobi.

*

Od Češpovca pa do Trbiža, tam je sama lepa viža,
pa kak križ je s tem ljudmi, se niso nič pokimrali.

*

V ljubenskem trgu smo bili doma, v stari kočuri, k tri okenca ma,
smo revno živeli, smo trdo živeli, kruha nič meli, včas kaj trda je bla.

*

Moj očka so bili n dober spletar, al jaz sem pa bil od njih pomagač,
sem slamnice pucal, klasje prštucal, vitre pomakal v žehtar.

Napitnica

(Iz okolice Luč; povedal Bogomir Supin)

Franca, prim za kupco, zapojmo si zdravičico,
znabit, da danes k letu ne bomo več na svetu prepevali.
Šli bomo v črno zemljo, nazaj nas nič več ne bo.

*

Tam bomo veseli rajske pesmi peli, juhe, juhe, juhe.
Kdor to zdravičko zna, vsak se lahko z njo štima.
Lahko si zapoje od ljubce svoje – za kratek čas.

Zdravička

(Iz okolice Luč; povedal Tone Mlačnik)

Vse sorte zdravičke zdaj venkaj gredo,
bomo eno zapeli, ki glihe ji ne bo:
od rože Marije device,
ki nam je sprosila to vince.

*

V Kani Galelejski na ohcet je bla,
Marija in Jezus sta v svatovšno šla.
Marija pa pobara svojga sina:
»Glej, svati pa nimajo vina.«

*

Usmiljeni Jezus pa pravi na to:
»Nalijte vse vrče s ta frišno vodo,
pa dajte pokusit staršinu,
da on bo pohvalil to vinu.«

*

Usmiljeni Jezus je tajga srca,
za kar ga prosimo, vse nam da.
Če prosimo za kruha ali vina,
vse Jezus pripravljeno ima.

*

In zdaj ga bomo spili en glažek al dva,
v imenu Marije in svetga Duha,
v imenu Marije device,
ki nam je sprosila to vince.

Ubogi mož

(Iz okolice Luč; povedala Angela Robnik iz Krnice)

Zvečer dolgo pijem, zjutraj pa ležim,
ustat se mi ne ljubi, pa kar naprej ležim.

*

Nato pa pride žena z dobrimi rečmi,
kušne, me objame, pa tak mi govori:

*

»Ljubi moj možiček, kaj ti pa fali?«
»Ljuba moja žena, glavca me boli.

*

Naprav mi hitro golaž in dobro župico,
to meni bo poživilo telo in dušico.

*

Zravno liter vina, to bo meni prav,
boš vidla ljuba žena, kako bom hitro zdrav.«

Vinska

(Zapisala Zefka Zalesnik po izročilu Terezije Zalesnik iz Radmirja)

So bratje vince pili, kjer Jezus mimo šel,
so urco zamudili, ne vemo, kam je šel.
Pa kje ga čmo iskati – pri mladih fantičih,
je malo takih fantov, da b Jezus bil pri njih.

*

So bratje vince pili, kjer Jezus mimo šel,
so urco zamudili, ne vemo kam je šel.
Pa kje ga čmo iskati – pri mladih deklicah,
je malo takih deklic, de b Jezus bil pri njih.

Svarjenje

(Rokopis neznanega pisca izvira iz Solčave in je iz zbirke Zvoneta Čebula.)

Stoji, stoji tam lipica, pod lipo hladna senčica,
pa v senci miza kamnata, na štiri ogle rezana.

*

Okoli mize stoliči, prelepi stoli rezani,
na stolih fantje mi sede, med fanti deklice mlade.

*

Vesele pesmi si pojejo, pijejo vinčece sladko,
prijazno se pomenkvajo in samski stan obrekvajo.

*

Že priletela ptičica, oj drobna ptica pisana,
že sedla je na lipico, zapela tako pesmico:

*

»Devičice norčice, če fantom vse verjamete,
vam beli grad obetajo, pa črne bajte nimajo.

*

Vesele pesmi vam pojo, vam vince točijo sladko,
ve z njimi se pomenkvate in samski stan obrevate.«

*

»Le pazi, pazi, ptičica, oj drobna ptica pisana,

če fantje tebe ujamejo, ti zlato perje spulijo.«

*

»Če meni perje spulijo, življenja mi ne vzamejo,
jaz novo perje spodredim in spet v zeleni log zletim.

*

Tam bom po vejah letala, dekletom milo spevala:
jaz sem ostala pisan ptič, oj ti pa nisi več deklič.«

Prememba

(Po rokopisu neznanega pisca iz okolice Mozirja; iz zbirke Zvoneta Čebula)

Kdor bi zmerom tužen bil, to ne more biti,
Bog je pamet mi delil, tužnost razpoditi.
Pride čas, da se solzim, rajši pa se veselim,
znam nardit si kratek čas, kaj to mika vas?

*

Kdor zmerom bil vesel, to ne more biti,
ko bi tud zmirom pel, žalost mora priti.
En čas voljno potrpi, preveč pa se ne solzim,
iščem spet si kratek čas – kaj to mika vas?

*

Kdor bi zmerom vodo pil, to ne more biti,
zdravje lahko bi zapil, znal bi oslabiti.
Grešni svet je utonil, vodo nam je pokazil,
torej se mi gabi včasih – kaj to mika vas?

*

Kdor bi zmerom vince pil, to ne more biti,
Bog je vinčece delil za zdravje utrditi.
Če ga piješ pametno, zdravje t ohranilo bo,
jaz ga tudi pijem včas – kaj to mika vas?

*

Kdor bi zmerom bil doma, to ne more biti,
želja mojga je srca, med prjatlje iti.
Nič doma ne zamudim, tud krivice ne storim,
iščem v drušni kratek čas – kaj to mika vas?

*

Zmerom tud ne grem okol, to ne more biti,
dela mam doma dovolj, moram ga storiti.
Urno delam, kadar je, prej dovršim zvesto vse,
potlej iščem kratek čas – kaj to mika vas?

*

Vse na zemlji se zmeni, to žc mora biti,
božja volja to stori, glasno nas učiti,
da bo prišla temna noč, nam več delat ne bo moč,
pride večnost, mine čas – to naj mika vas!

Pastirska

(Iz okolice Primoža ; iz zapisov godca Brgleza (Žovne))

Mi štirje vsi pastirji
vince radi pijemo,
kar imamo, vse prodamo,
da za vince dajemo.

Godčevske litanije

(Iz beležnice godca Brgleza (Žovne) iz Primoža)

Ti žakelj zakonske zaveze – ti prijateljca vse sramote – ti sovražnica vse lepote – ti drevo hudih narodov – ti suša vseh polnih sodov – ti nesramna tica – ti prekanjena lisica – ti zgled vse nesramnosti – ti priložnost nevarnosti – ti tužen stan lenobe – ti skrinja vse grdobe – ti sovražnica vseh revnih – ti Kajfež vseh pohlevnih – ti mojster vseh strupenih jezikov, teh malopridnih učnikov – ti kraljica temote – ti kraljica samote – ti kraljica grdote – ti strupena žila – ti žalostna sila!

Molimo – prosimo vsega lačnega gospoda volka, usliši naše prošnje, da ti po ženo k nam prideš in da nam vse hlapce odženeš. Tako bodi naša želja in tvoja volja. Na zdravje!

Godčevska pridiga

(Iz beležnice godca Brgleza (Žovne) iz Primoža)

Mene je zgrabila huda jeza nad pokvarjenim življenjem v tej družbi, zato pristavim v svoji pridigi gostom sledeče:

Gospod je rekel svojim apostolom: »Pasi moje ovce, pasi moja jagnjeta.« Ko pa pride, ljubi moji godci, sodni dan ter se bodo zbrali okol božjega prestola vsi svetniki, verniki in nejeverniki, klenctisti, fligekornisti, heligonisti in trompetovci, bo zaklical tudi Gospod: »Johan, k meni!« Jaz pa se ne bom javil. Gospod bo še enkrat glasneje zaklical: »Johan, k meni!« Tedaj bom stopil pred njegov prestol in gledal v tla, povešenih oči. Gospod bo vprašal: »Johan, kje imaš svoje ovce?« Jaz pa bom odgovoril ves obupan: »Gospod nimam ovc, imam le svinje, prešiče,« bom zatrdil in upam, da se Gospod ne bo razsrdil ...

Vse se spreobrne

(Zapela Pepca Konšak iz Okonine; zapisala Vera Kumprej)

Poslušajte vsi, kako se men godi,
kaj le bi se lagal, ko vsak to ve,
da je lažji samski stan
kot pa zakonski, zato ne skušajte ga vsi!

*

Ko sem v šolo hodil, sem mislil, da bom gospod,
skoz zelen gozdič imel sem svojo pot.
Pôl sem le hlapec bil, sladko vince pil,
dekle pa sem prav častil.

*

Ko sem se oženil, sem mislil: Zdaj pa bo.
Sem mlado dekle dobu, da lepa žena bo.
A zdaj žc mati je, pa zmcmrom krega me,
koder hodim in kod grem, ne rešim se je.

*

Včasih sem si mislil, kak boma šparala,
zlate krone bova skupaj zlagala.
Zdaj ni več tako, kot bi mislil kdo,
dostikrat še ni za só.

*

Ko sem k vojakom šel, sem mislil, da bom ofcir,
sem svetlo sabljo nosil in hodil na špancir.
Zdaj pa sem pastir, u štalc je moj kvartir,
šiba, gajžla pa sta moj gvir.

Najlepše dekle

(Zapela Pepca Konšak iz Okonine; zapisala Vera Kumprej iz Tera)

Vcliko sem si naložil, najlepše dekle sem pridobil,
zato me pa srce boli, ker ona meni zvesta ni.

*

Lasc ma hudo skravžljane, oči pa čist zaljubljene,
na njej se vidi lepota vsa, k je veselje mojega srca.

*

Ko pridem tja pod okence, potrkam gor na polknice,
zbudila se je, oglasila pa ne, ker ona ni več moje dekle.

*

Pa pridem tja na sred vasi, zavriskal sem na vse strani,
adijo, ljubca, lahko noč, najna ljubezen je pa proč.

Kmečka

(Povedala Helena Vačovnik iz Šmihela; zapisal Anton Acman iz Šmihela)

Eno pesem bi zapel od podgolčkih kmetov,
eno pesem bi zapel od podgolčkih kmetov,
majo žage ino mline, pa visoke planine,
pa osem volov in še goldinarjev sto.

*

Ob šestih že fruštik na mizi diši,
ob sedmih že tam po planini vrišči,
on seka in žaga, po plohih vsekava,
prot žagi jih vdira, pavr, rom, pom, pom.

*

Žagmajster v žagi prav močno žviždi,
pa nihče ne sliši, ko vodo hrušči,
on seka in žaga, po hlodih vsekava,
da jazbec, lisica v pečovje zbcži.

Vinska

(Zapisal Anton Acman iz Šmihela)

Je ptička priletela z dežele Štajerske,
mi lepo je zapela od vinske trtice.

*

Prelepa vinska trta pa grozdje obrodi,
iz njega vinčccc teče za Jezusovo kri.

*

Rumeno sladko vince naj vsaki te časti,
nobena sveta maša brez njega brana ni.

*

Nobeno ženitvanje brez vinca ne mini
in Jezus v Galileji iz vode ga stori.

*

In tudi sestra vince po pameti zavžij,
saj ti Jezus ne zameri, če v dobri volji si.

*

Zatorej pijmo vince, zahvalimo Boga,
Jezusa pa prosimo, da nam požegna ga.

Oj preljuba vinska trta

(Zapisal Anton Acman iz Šmihela)

Oj preljuba vinska trta,
si veselje mojga srca!
Čez morje si prepeljana,
na griče bla posjana.

*

Oj preljuba vinska trta,
si veselje mojga srca.
Od možev bla si vsajena,
od Jezusa požegnana.

*

Oj preljuba vinska trta,
si veselje mojga srca.
Od fantov bla ogrobana,
od Jezusa požegnana.

*

Oj preljuba vinska trta,
si veselje mojga srca.
Od deklet si bla odtrgana,
od Jezusa požegnana.

*

Oj preljuba vinska trta,
si veselje mojga srca.
Pozimi spiš, pomlad cvetiš,
jesen pa sode napolniš.

Novomašniška

(Zapisal Anton Acman iz Šmihela)

Srečna je bila mati ta, ki je rodila mašnika.
Sam Bog se ga je razveselil, da se je na svet rodil.

*

Vsak dan bo sveto mašo bral in Kristusa v rokah držal.
Kako čisto mora biti to srce, da to storiti sme.

*

Vsak dan bo sedel v spovednic in roko držal gor na lic,
ljudi svaril, učil lepo, jim kazal pravo pot v nebo.

*

Prišle pa bodo trde glave, v katere nobeden nauk ne gre,

bo prošnje pošiljal gor v nebo, Očetu nebeškemu.

*

Naj bode dan ali temna noč, bo šel bolniku na pomoč,
bo šel bolniku revnemu pripraviti pot v sveto nebo.

Grabljice

(Zapisal Anton Acman iz Šmihela)

Zimo in pomlad počivale ste,
grabljice moje, sedaj več ne.
Ker kosec že pravi: »Hajd, hajd na goro,
hajd, hajd na zeleno goro.«

*

Kosec pred mano z veselo glavo brusi,
pa šviga s strupeno koso,
travica pada in pada pred njim,
jaz pa raztepam za njim.

*

Rožice mile okrog njega leže,
nič več jim ne bije nedolžno srce,
moje pa bije in bilo še bo,
jaz jemljem od rožic slovo.

Kres

(Rokopis iz beležnice neznanega pisca; iz zbirke Zvoneta Čebula iz Šoštanja)

Žarne luči utrinjajo, še ko svetlih zvezd ne bo,
luči te kresnice so, kres nam zaznamujejo.

*

Le migljajte, luči ve, ko nebeške zvezdice,
da svet Janez se časti, ki je prižgal vse te luči.

*

V krasnih ognjih kres gori, da do neba se zažari,
pomni nas na zlati čas, da je prišla luč med nas.

*

Prej pa, ko se luč rodi, njena zarja prisvetli,
da bi pozlatila pot soncu gnade in dobrot.

*

Glej, nebesa se odpro, zvezda plava na zemljo,
to nobena zvezda ni, le svetnik se dnes rodi.

*

In svet Janez se rodi v žaru božje milosti,
zvezdice pa utrinjajo se nad rojstno hišico.

*

In kresnice biserne svetga Janeza časte,
kresa se radujejo, rojstva god obhajajo.

*

Bodite pozdravljene lučice, kresničice,
pomnite nas Jezusa ino svetga Janeza.

*

Žgite le, mladenči, kres, pevajte, device, vmcs,
slavne pesmi Jezusu ino svetmu Janezu.

*

Svetle luči bodite, vsi očetje, matere,
da tud vam svetilo bo v raju sonce žareno.

*

Ve pa, kresne lučice, ko nebeške zvezdice,
razsvetljuje nam stezo k svetmu Janezu v nebo.

Vaška

(Zapela Pepca Konšak iz Okonine; zapisala Vera Kumprej iz Tera)

Mlada Micka rožce trga na zelenem travniku,
k nji pa pride štirje fanti, mlado Micko plavšati.

*

Mlada Micka, hočeš moja bit, jaz ti kupim prstan zlat.
»Kaj pa bodo mamca rekli, ko bdo vidli prstan zlat?«

*

Saj ni treba po pravic ti povedat, lahko se mal zлагаš.
»Kaj me boš, falot, učil lagati, saj že sama dobro znam.«

Jabolko rdeče

(Zapela Pepca Konšak iz Okonine; zapisala Vera Kumprej iz Tera)

Pa tri jabolke rdeče, tri jabolke rdeče,
sredi pa so gnile vse!

*

Vi, dekleta, ste glih take, vi, dekleta, ste glih take,
imate favlasto srce.

*

Ko ste fante zapeljale v zakonski stan,
rajši bi doma ostale, uživale svoj ledik stan!

V planine

(Zapela Pepca Konšak iz Okonine; zapisala Vera Kumprej)

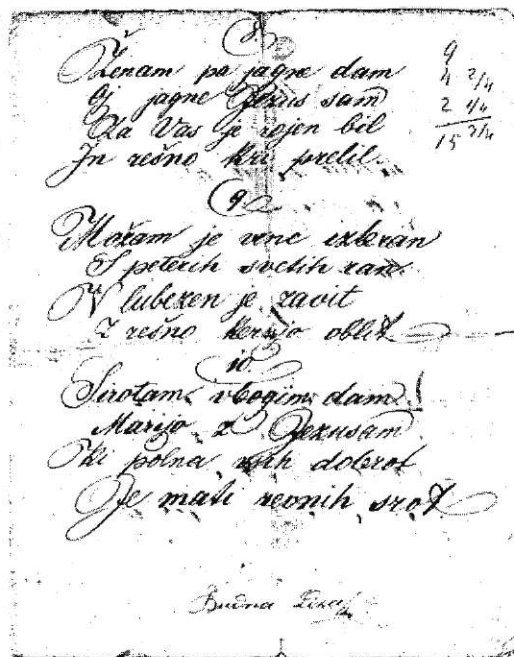
Rad zahajam gor v planine,
uživat gorski večni mir,
ko pa pridem vrh planine,
se ozrem nazaj v doline
na prelepo rojstno vas –
kje si ti in kje sem jaz?

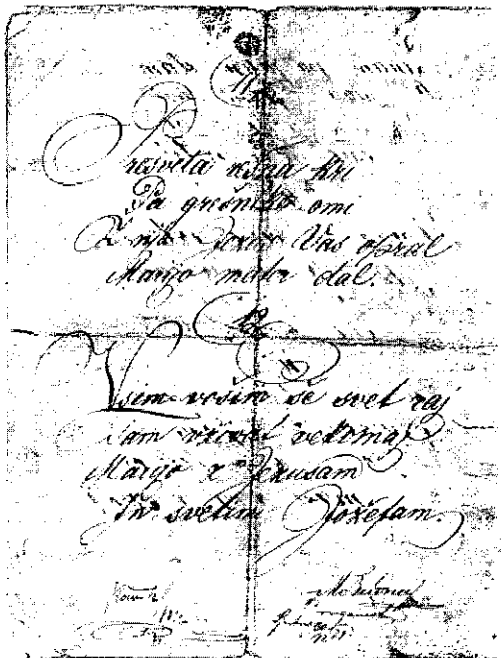
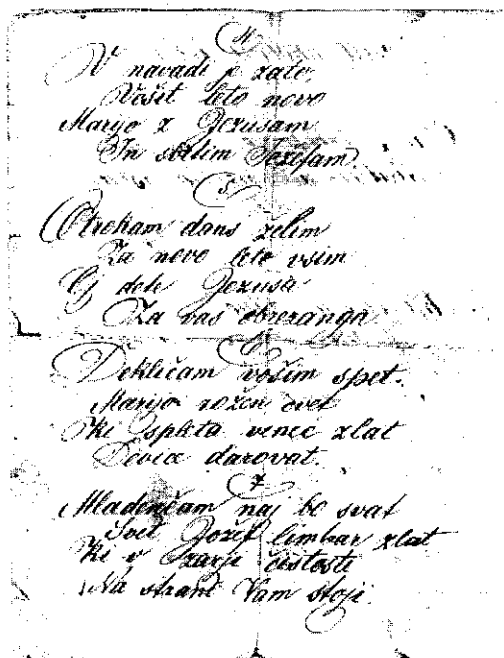
*

Ko pa pridem v kraje tuje,
spomnim se na drage svoje,
starše, brate in sestre,
pa na vas, prijatelje.

*

Spomnim se na vas, dekleta,
pa na naša mlada leta,
ko smo mi še skupaj bli,
lepo smo prepevali.

Rokopis ljubenskega organista Budne iz leta 1879; hrani Marija Ročnik v Podhomu.

Težka izbira

(Zapisal Anton Acman v Šmihelu)

So očka mi djali, da oženim naj se,
in zdaj premišljam, al ubogal bi al ne.

*

Na levo, na desno in križem sveta
skrbno se oziram, dovolj je blaga.

*

Velike ne maram, napodil bi jo,
bojim se, kdo nosil bi lojtro za njo.

*

Pretenke ne maram, ta je le za post,
če je treba, polena grem sekat v gozd.

*

Premajhne ne maram, četud ima grad,
ko bi jo poljubil, si zlomil bi vrat.

*

Bogate ne maram, ker nima možgan,
saj kruha ne stradam, ker nisem cigan.

*

Preuboge ne maram, brez cvenka ni nič,
pri njej bi se jokalo, zdaj pojem ko ptič.

*

Prestare ne maram, ker ta je rogač,
saj nočem znebiti prezgodaj se hlač.

*

Premlade ne maram, je hude krvi,
ta kar polomila bi moje kosti.

*

Prelepe ne maram, ker zame le ni,
preveč se vozičkov otroških boji.

*

Preučene ne maram, najhujši je zlod,
ker jaz bi bil hlapec in ona gospod.

*

Neumne ne maram, ker meni gorje,
če prosna ji slama le raste z glave.

*

Pegrde ne maram, nje vsak se boji,
če moral pred njo bi zatiskati oči.

*

Najboljše nobene, pa kaj čem še pet,
saj veste, da ptiček že zdavnaj sem ujet.

Pesem od svete Barbare

(Zapisal Anton Acman v Šmihelu)

Si lepšga dekleta nima svet, kakor je sveta Barbara.
Ko ji španski kralj v svate šel, močno so štuceljni pokali.

*

Barbara ni hotla kralja vzeti, ona je hotla le devica biti,
očka pa so jezni bli, hitro naprosili zidarjev si.

*

Da bi en turn sezidali, Barbico notri vzdali.
Barbica pa je tako pridna bla, hitro je šiberce nosila.

*

»Če bi to Barbica vedela, kaj da mi tebi zidamo.«

»Jaz pa to že davno vem, da vi meni turn zidate.

*

Tisto vas prosim, zidarji, naredite na vrhu lince tri.«

»Če pa bi mi to storili, mi bi ves lon zapodili.«

*

»Prvo ko sonce gori gre, drugo ko sonce opoldan je,
tretje ko sonce za goro gre.«

*

Ko so do vrha dozidali, so Barbiko notri vzdali,
minilo je sedem let, očka začelo je skrbet.

*

»Pojdmo turn podirati, našli bomo kupček kosti.«
Barbica je za mizo bla, svetega Duha je vživala.

Skrb za hčer

(Povedala Marija Žmavc iz Bočne)

»Kaj ti pravim, ljuba žena,
pazi ti na najno hčer.
Nekdo hodi tja pod okno
tlačit travo vsak večer.«

*

»Smešne so besede tvoje,«
pravi žena, »ljub moj mož.
Noč in dan jo lahko čuvaš,
al ohranil je ne boš.

*

Veš, kako se moja mamca
zame strašno bali so,
v gornjo sobo, na postrešje
posteljco mi dali so.

*

Ti po češpi si priplezal,
skozi okno not prišel,
ko zjutraj petelinčki so zapeli,
si po češpi spet odšel.«

Adam in Eva

(Zapela Marija Žmavc iz Bočne)

Ko Gospod Adama ustvaril,
ptice, ribe tud je skupaj spravil,
poslal ga je na ta pregrešni svet,
misleč, da lažje tu mu bo živet.

*

Gospod pošlje Adamu trdni spanec,
da na svetu ne ostane samec,
potegne eno izmed reber preč,
napravi Evo, da mu bode všeč.

*

Čez leto dni Gospod Adama vpraša:
»Kako se mati Eva kaj obnaša?«
»Gospod, potegni mi vsa rebra ven,
napravi mi še dosti takih žen!«

*

Čez leto dni spet Gospod vpraša:
»Kako se mati Eva kaj obnaša?«
»Le to te prosim, milostni Gospod,
vtakni meni še to rebro not.«

Ko sva se vzela ...

(Zapela Marija Žmavc iz Bočne)

Jaz in Jože sva bila vesela
takrat, ko sma se vzela.
Ko minilo mescev šest,
šlo je nama vse počez.

*

Čez par let smo bili spet veseli,
ko smo že z drugim kričaćem v cerkev hiteli.
Jože ponosen in srečen ne malo,
da se mu je samo smejalo.

*

Kako pa ne – oče raca na vodi,
to si ni karsibodi, ker stopil je v častni stan,
zato je djal klobuk na stran,
lepi so bili dnevi sreče, vredni spomini.

*

Kaj pa žena – pridna in skrbna,
marsikaj ji ni blo prav,
toda žena v hiši le molči,
saj tu le gospodar kriči.

Človeško življenje

(Povedala Pepca Konšak iz Okonine; zapisala Vera Kumprej)

Človeško življenje se takle glasi:
starček na kraju življenja živi.
Na palčko se opira, se kvišku ozira,
smrt pride, pa ga pokosi.

*

Majhen otrok v zibki leži,
začel je živeti,
pa je moral umreti,
še preden za svojo mater ve.

*

Majhen otročič se nič ne boji,
on vse premaga,
a smrti ne zmaga –
smrt pride in ga pokosi.

Mladost

(Povedala Pepca Konšak iz Okonine; zapisala Vera Kumprej)

Včasih, ko sem mlada bila,
lepe gvante sem nosila.
Zdaj pa hodim kot megla,
kot bi nikol dekle ne bla.

*

V cerkev sem se napravljala,
zmeraj sem pred špeglom stala,
se nisem bala ne Boga,
še bolj sem se napravljala.

*

K spovedi sem tud hodila,
velke grehe zatajila,
kaj pa bo na sodni dan,
ko me povedati bo sram?

Mežnar in Marija

(Zapel Jože Brglez – Kogovnik iz Savine)

Mežnar zjutraj zgodaj vstane,
ko gre beli dan zvonit.

Marija ga na pragu sreča,
ko je ven iz te cerkve šla.

*

Mežnar jo ponižno vpraša:
»Zakaj, Marija, greš od nas?
Ali ti manjka sveč na oltarju
al ti manjka svetih maš?«

*

»Men ne manjka sveč na oltarju,
men ne manjka svetih maš,
men le manjka čast in hvale,
ko je pri polnočnicah ni.«

*

Mežnar jo ponižno prosi:
»Ostan, Marija, še pr nas.«

*

»Če pa bom pr vas ostala,
v veliki oltar jaz več ne grem,
tam v zvoniku si bom sedež zbrala,
nado dajala vsem ljudem.«

Čretenska cerkev

(Zapel Jože Brglez – Kogovnik iz Savine)

Čretenska cerkev na hribčku stoji,
tak kot nevesta na smeh se drži.
Lepo je obcirana, lepo zmalana,
to je res podoba z nebes.

*

Ta malar je vreden dost velke časti,
on je že zmalal dost svetih reči.
Bog mu je gnado dal, da je tak malat znal,
Bog mu še daj,
da b dosti še let
malal po svet.

Prva ura te noči

(Zapel Jože Brglez – Kogovnik iz Savine)

Prav ura te noči,
se je Marija veseli.
(Zadnja vrstica vsake kitice se ponovi.)

*

Kronal bo jo, kronal večni Bog,
Oče, Bog sin in Sveti duh.

*

Z eno rumeno jabolko,
z drugo rdečo gavtrožo.

*

Ste ble pred soncem utrgane,
ble ste Mariji šenkanc.

*

Angelci so jih utrgali,
so jih Mariji šenkali.

*

Kak je Marija vesela bla,
ko je v svet raj – nebesa šla.

Velika maša

(Zapel Jože Brglez – Kogovnik iz Savine)

Jutri bo na velka maša,
bo Marija v nebesa šla.
Za seboj bo pa povabla
vse te ledig fantiče.
Pa tam gor jim bo dajala
lepe bele puščljce.

*

Jutri bo na velka maša,
bo Marija v nebesa šla.
Za seboj bo pa povabla
vse te ledig deklice.
Pa tam gor jim bo dajala
lepe bele kranceljne.

*

Jutri bo na velka maša,
bo Marija v nebesa šla.

Za seboj bo pa povabla
vse može ino žene.
Pa tam gor jim bo dajala
lep nebeški zlati tron.

Jagrska

(Pisec neznan; zapisal Jože Brglez – Kogovnik iz Savine)

Lepa je javorska fara, pod cesarjem nima para,
tam na hribčku stoji in daleč naokoli se slavi.

*

V Javorju so vse sorte jagri, so počasni in tud nagli,
tako zver so dobli tam, da se je začuditi nam.

*

Pek imel je eno kuzlo, držal jo je fest za uzdo,
se nesreča prigodi, kuzla se v past ulovi.

*

Znov Marka jo je ustrelil, je to čudno zver ulovil,
dol v Javorje so jo vlekli, tam jo kuhali in pekli.
Vsak svoj taler tja moli, da ta več porcjon dobi.

*

Po vsej fari so petljali, ko so jesiha iskali,
jesiha za dobt ni blo, da blo kislo to meso.

*

Ta star Konič me je lepo prosil, da bi jaz to pesem zložil.
dajmo ven pa to za lon – vseh javorskih psic patron.

Zaljubljenih pesem

(Iz beležnice neznanega pisca na Lepi Njivi)

Jaz pa enga konjča mam,
vsaki dan se z njim peljam,
kamor kol – navajenga mam.

*

Konjča tja v štalco dam,
sam pa v oštarijo grem,
kamor kol – navajen sem.

*

V oštariji je pa mizca, z belim je pogrnjena,
za mizci je pa ljubca,
še lepša kakor rožica.

*

Gor in dol me je ogledvala: »Nekaj b rada povprašala,
če si ti ljubi fantoč moj,
ostani pri meni nocoj.«

*

»Jaz bi že pri teb ostal, ko b se greha tolk ne bal,
pa se greha tak bojim,
da rajš pr mamci zaspim.«

*

»Kaj se bodeš greha bal, saj si ga storil fantič mlad,
junija šestnajstega,
leta pa predlanskega.«

Pesem lučkih jagrov

(Povedal Bogomir Supin iz Luč)

Hočev var in Detmer sta bla,
sta šla na jago za kratek čas.
Tam po gozdu hodita,
pa zajčka čakata.
Čula sta, da nekaj hodi,
rekla sta: »To ni karsibodi,
to je forštner ali vrag,
naj pa je obilo strah.«
Hudo sta se prestrašila,
puške v grmovje stlačila.
Ko pa zajec iz gozda pricaplja,
pa puške nimata!
Ko b povsod taki jagri bli,
kot so v lučki vesi,
bi zajčki sami crkali –
od visoke starosti!

O, ti lučki jagri

(Povedal Bogomir Supin, njemu pa pred leti kmet Anton K. iz Krnice. Kot navaja Supin, se je pesem pela v 19. stoletju.)

Lepa je ta lučka fara, pod cesarjem ji ni para.
Tam se čudeži gode, daleč naokoli slove.
Tam so vsake sorte jagri, so počasni pa tud nagli.
Tako zver so dobili tam, da se čuditi je nam.

*

Jagri so se skupaj zbrali in jelenčka so iskali.
Zver jim pete pomoli, nobeden je okusil ni.
Drugikrat jim Ramše kliče, jim lastnosti vse opiše,
kakšne le-ta zver ima, da bi jim zopet ne ušla.

*

Jagri so že vkup stopili, vsak svoj gvir so fejest nabili,
jih čez rame mečejo, srca jim trepečejo.
Klemen dobro si je upal, puško zmerom v roki sukal,
zver pred njega prileti, on pa puško narob drži.

*

Korenu čudno se dozdeva, da še Klemen nič ne strelja,
hitro napne on svoj gvir in hudo rani kruto zver.
Pečnikov Tona je pa gvir nastavil, jelen mora biti, kali ...
On čez Lučnico ustrelil, jelen pa na tleh leži.

*

Pokanje je bilo takšno, da so žc jagri plašni bli.
Hitro se skup zbero, vsi strašno se dero.
Stari Repec spredi piha, Pečnikov pa zadi vika,
gospod župnik se veselijo, da tako lepo zver dobijo.

*

Skuhat si ga ukažejo in tud prajatljam ga pokažejo.
Stari Koren je mene lepo prosil, ker on je to pesem zložil,
podpisat jo pa mogel ni, ker palec je odstrelil si.
Stari jelen je odstreljen bil od Plčnikoga Tona marca 1888. leta.

*

Leto in dan je že minilo, ko se to čudo je zgodilo.
Da spomin bi še ostal, sem vam to pesem podal.

Pri pesmi je opaziti, da je izvirna, medtem ko je prej zapisana različica, vendar zelo okrajšana. Nekaj podobnega imata obe pesmi s tisto o javorskih jagrih.

Popotnik

(Zapela Terezija Zalesnik iz Radmirja; zapisala njena sestra Zofija)

Ustavi se, človek popotni,
ki brez skrbi hitiš naprej,
ozri na kraj se ta tihotni,
kaj tukaj se godi – poglej!

*

Pokojno tukaj se počiva,
zadosti vsega vsak ima,

tu mir podzemski prebiva,
popotnik tukaj si doma.
*

Tu bode bivališče tvoje,
o, človek, le za kratek čas,
ko tromba angelska zapoje,
zbudila bo za večni čas.

Pesem od sedanjega sveta

(Povedala Terezija Zalesnik iz Radmirja; zapisala njena sestra Jožefa)

Eno pesem čem zapet očitno vsem na glas
in nekaj v misel vzet – le-ta sedanji čas.
Kako ljudje se nosijo, po svet pregrehe trosijo,
le žalostno je slišati kaj tacga od ljudi.
*

Pa vendar je verjeti, kar sami vidimo,
če hodimo po sveti, kaj vse slišimo.
Nas hudi časi stiskajo, tako ljudje tožujejo,
pa vendar žaliti Boga nobeden ne neha.
*

Napuh in prevzetija, ta poglavitni greh,
nedolžnosti Marija se vlač po vseh krajeh.
Krivica in neusmiljenost, sovraštvo in opravljenost
divja po svetu kakor zver, ljubezni ni nikjer!
*

Se ropa inoj krade, se kolne in goljfa,
pozabijo se rade zapovedi Boga.
Nedelje inoj praznike opušča služba božja se,
ugasnila svete vere luč, ki je v nebesa ključ.
*

Še eno mi poznamo pregreho med ljudmi,
ker iz svojga stana na svoj stran lovi.
Ji spol, pijanost pravimo, pa se je nič ne varjemo,
pa vendar za popisat ni, kaj hudega stori.

O svetem Martinu

(Povedala Jožefa Poznič iz Gornjega Grada)

Uh, kakšna zima, sto volkov,
nocoj ne pridem živ pod krov.

Kako se ščip z neba ti smeješ,
le škoda, da prav nič ne greješ.

*

Ah, kam Boštjan si zašel,
ko to nemara ni prava pot.
Sneg mete, ostra sapa piše
in okrog in okrog nobene hiše.

*

Pač, nekaj tamkaj stoji,
kapelca, tak se mi zdi.
Kapela svetega Martina,
patrona ljubega mi vina.

*

Da ne bi ga tako rad pil,
nocoj bi tukaj ne nočil.
Pa ti, svetnik, mi ne zameri,
če tožim ti pri svoji veri.

*

Imel, veš, kočo svoje dni,
še lepšo nego ti.
A zdaj mi mojo tam na griči,
prodali so mi jo biriči.

*

Sedaj razcapan sem berač
in bos kot gos – Boštjan Kovač.
Vsak pes oblaja me na cesti
in od mrazu se moram tresti.

*

A ti se zime ne bojiš,
vsak dan obleko tu deliš.
Še mene s plaščem zdaj ogrni,
če treba, Bog ti ga povrni.

*

Tako, tako, kako se sveti,
oh, škoda z njim se je odeti.
Ne sekaj z mcčem ga na pol,
daj celega, saj sem gol.

*

Kožuhe molji skopuhom žro,
a nago naše je telo.
Kako me greje, naj počijem

v tvoj plašč odet, v kot se skrijem.

*

In ko zasvital je dan,
bil zmrznil je berač Boštjan!

Teče bistra voda

(Povedal Jože Brglez – Kogovnik iz Savine)

Teče, teče bistra voda, bistra voda Donava,
po njej plava lepa barka, lepa barka pisana.

*

V njej se vozi mat Marija, mat Marija usmiljena,
za njo pa hodi grešni človek, grešni človek zgrivani.

*

Kaj si storil grešni človek, da tak velke grehe maš?
Očka, mamco sem umoril, sestra mi je komaj ušla.

Marija je po polju šla

(Zapel Jože Brglez – Kogovnik iz Savine)

Marija je po polju šla, je drobne rožce brala,
kranceljne je delala, bila je prav vesela.

*

Dekletom jih je talala, jim tako naročala:
»Če boste čistega srca, bom pa za vas prosila.«

*

Marija je po polju šla, je drobne rožce brala,
pušeljce je delala, bila je prav vesela.

*

Fantom jih je talala, jim tako je naročila:
»Če boste čistega srca, bom za vas Boga prosila.«

Marija z Ogrskega gre ...

(Zapel Jože Brglez – Kogovnik iz Savine; prav podobno besedilo je povedala tudi Terezija Kladnik – Jerčela iz Luč.)

Marija z Ogrskega gre,
čez ene visoke gore.
Marija pride do morja,
prav lepo prosi brodnarja:
»Prepelji me za božji lon,

al pa za ta nebeški tron.«

*

»Ne vozim ne za božji lon,
pa tudi ne za nebeški tron.
Jaz vozim le za krajcarje,
za tiste bele zekserje.«

*

Marija sveti križ stori,
globoko v morje se spusti,
pred njo se je odgrebalo,
za njo pa se zagrebalo.

*

Ta brodnar začne že vozit,
ko barka začne se topit.
»Pomagaj mi Marija ti,
Marija sedem žalosti.«

*

»Jaz ti ne bom pomagala,
ker tud ne bom nič zmogla,
pomagajo naj ti krajcarji
in tisti beli zekserji.«

Garkeljček

(Zapisal Jože Brglez – Kogovnik iz Savine)

Stoji, stoji en hribček,
na njem stoji en garkeljček,
v garkeljnu rastejo rožce tri,
ki se jih Marija najbolj veseli.

*

Prva rožca je ta lepa bela lilija,
druga rožca je lepa rdeča gavtroža,
tretja rožca pa je
lepo rumena pšeničica.

Kokarska Marija

(Po pripovedi izvira pesem iz leta 1854. Pisec je neznan.)

En soldat z rečiške fare v turško ječo zakopan,
on ni sedel, tud ne ležal, je preteklo cel let in dan.

*

On je vzdihnil in je zmisлил na Marijo kokarsko,
v eni noči ob božji moči ona ga je rešila.

*

Vse železje razklenila, vrata odklenila je.
»No, soldat, le pojď s te ječe, iz te ječe turkovske.«

*

On že pride tako daleč do te reke Donave,
sveti križ čez njo je storil in jo srečno prebrodil.

*

Ko je prišel pod ta hribček, pod ta hribček kokarski,
na kolena dol je padel in se zahvalil Mariji je.

*

Je gor in dol po cerkvi hodil, sveti roženkranc je molil,
v srcu tiho premišljeval, kaj bi tej Mariji daroval.

*

»O, Marija kokarska, kaj naj ti za ofer dam,
al palco, al kapco, al to svitlo sabljico?«

*

Kdor pa tega ne verjame, v Kokarje naj gledat gre!
V cerkvi tam na desni strani je napisano, namalano vse.

*

Tavženkrat si ti češčena, o Marija kokarska,
tvoje glihe ni nobena – take nima celi svet.

Marijino češčenje

*(Po rokopisu iz zbirke Janeza Mavriča v Gornjem Gradu. Rokopis je podpisan:
Jakob Cigala, 7. januarja 1859.)*

Na jasnem nebi primigiljajo zvezdice deničica,
kir čuje se milo zunenje, Mariji častno počeščenje,
kir zlata zarja se glasi, češčena si Marija ti.

*

Že višej sija sončice, vzdiguje se, na vpodne gre,
kir čuje se zupet zunenje, Mariji častno počeščenje,
čez hribe, plan se naj glasi – češčena si Marija ti.

*

Sončice je že zašlo, kir vzelo je od nas slovo,
kir čuje se zupet zunene, Mariji častno počaščenje,
v večirnim hladu se glasi – češčena si Marija ti.

*

Češčena si Marija ti, nej te častijo vse stvari,
kir čuje se zupet zunenje, Mariji častno počaščenje,
nebo in zemlja se glasi – češčena si Marija ti.

Nekatere pesmi, ki smo jih objavili, so pisane v narečju, kar je seveda še težje zapisati kot tiste, ki so v narečju zapete. Izrazit primer te posebnosti je prav zadnja pesem, ki jo je pisec napisal tako, kot jo je izgovarjal. Beseda *zunenje*, ki pomeni »zvonenje«, je že dokaz za to. Seveda je tudi sicer polna izrazov, ki jih je zapisal povsem narečno.

Seveda naletimo na razmeroma kratki razdalji na različne govore zgornjesavinjskega narečja. Na Ljubnem lahko isto stvar poimenujejo čisto drugače kot v Lučah ali Mozirju.

Vsebinsko so pesmi prav tako raznovrstne. Pojejo ali pripovedujejo se pogosto v več različicah, toda v bistvu enako.

Med ljudmi, posebno starejšimi, je še mnogo starega izročila. Ni pa mogoče presojati pristnosti v določenih krajih, saj so ljudje hodili križem po deželi, prepevali pesmi in jih – morda tudi zaradi slabega spomina – prenašali v svoje okolje v nekoliko drugačni obliki. Tudi ni mogoče trditi, da izvirajo izkjučno iz naših krajev, kar končno niti ni pomembno. Gre za to, da so naše narodno bogastvo.

9

In za konec

Zgornja Savinjska dolina je v narodopisnem pogledu še vedno zakladnica ljudskega izročila. Seveda bo, kot je bilo že poudarjeno, zamujanje pri zapisovanju navad, šeg in običajev nedvomno imelo hude posledice, saj spomin na nekdanji način življenja naših prednikov blede in hitro izgineva. Dejstvo je, da je hribovski človek živel po svoje bolj pestro kot pa denimo tisti v mestih ali večjih središčih. Zakaj mislim tako? Preprosto zato, ker so bili odmaknjeni od hitrega razvoja, ki ga je doživljal preostali svet, in so tako ohranjali svoje značilnosti iz roda v rod. Ne le to, spoštovali so jih, prav častili. Opaziti je, da so globoko verjeli v moč narave, bili tudi sicer verni, pa so morda prav zaradi tega tako vztrajno branili svoje izročilo. Nekateri pisci štejejo tako vedenje za nazadnjaško. Ne, tu ne gre za to, saj so hribovci po svojih močeh hitro sprejemali novosti, ki so jih uvajali pri kmetovanju, da ne govorimo posebej o oblačilni kulturi, ki je razmeroma zgodaj zajela tudi hribovske ljudi. Če pa poznamo iznajdljivost teh kmetov, ki so si na tehnično zanimive načine pomagali pri obdelavi strmin, potem seveda ne moremo verjeti tistim, ki govorijo o zaostalosti. Če pogledamo posebno ustvarjalne prebivalce našega območja, potem spet lahko ugotovimo, da so bili to hribovci. Vzemimo

konkretno Macesnikovo domačijo, ki je še danes tehnični spomenik prav zaradi domislenih naprav na vodni pogon. Ali Antona Jamnika iz Jam nad Gornjim Gradom, pravega umetnika, bi lahko rekli: lotil se je izdelovanja ur, popravljaj najzamotanejše stolpne ure, izdeloval je vsakovrstna glasbila, tja do harmonija in harfe, rezbaril izredne mojstrovine, slikal s fotoaparatom, ki ga je sam izdelal, in izumil toliko, da se v današnjih časih strokovnjaki ne morejo načuditi. Številni izdelovalci kovinskih priprav in orodja so bili doma na vseh koncih Zgornje Savinjske doline. Tkalci so izdelovali odlično »mozirsko sukno«, ki je slovelo daleč čez slovenske meje, in tako dalje. In ne nazadnje so priučeni tesarji izdelali brezštevilne zamotane vodne naprave, kot so mlini, žage, kozolci, kašče, jezovi in gospodarska poslopja. Vse to so znali ti ljudje odlično izdelovati in oblikovati. Njihove izdelke občudujemo še danes. Ob vsem tem pomislimo, da je večina teh mojstrov bila brez šol! Še potem, ko je bila že uvedena šolska obveznost, so mnogi zaradi oddaljenosti ostajali doma. Toda znanje je šlo pač spet iz roda v rod. To vemo tudi za brezštevilne domače godce in razne druge rokodelce. In domači zdravilci so stoletja pomagali ljudem in živalim preživeti, saj so črpali svoje sposobnosti iz poznavanja narave in njenih moči.

Da bi zanamci vsaj malo odstrli zaveso preteklosti in pogledali za njo v življenje prednikov, da bi jih na ta način spoznali in jih potem cenili, bili ponosni nanje in na svoj rod – to je bila misel in želja pisca, ki je leta dolgo zbiral tu objavljeno gradivo. Pri tem pa so mu pomagali mnogi domačini, vedno pripravljeni pripovedovati o svojih prednikih in njihovem načinu življenja. Morda s tem dokazujejo veliko ljubezen do svoje grude, domačije, ljubljene zemlje slovenske!

Notna priloga:

Prijatelj jaz te vprašam

♩ = 96 - 100

1

Pri - ja - telj, jaz te vpra - šam kaj je e - na?

E - na, e - na je Bog sam, ki ži - viš kral - ju - ješ sam, ki ži - viš, kral - ju - ješ nam vne - be - sih in na zem - lji.

Detailed description: The score is in G major (one sharp) and 4/4 time. It consists of two staves. The first staff starts with a treble clef and a key signature of one sharp. The tempo is marked as 96-100. The first measure is marked with a circled '1'. The melody is simple, with lyrics underneath. The second staff continues the melody, with some notes marked with a 'v' for vibrato and a '2' over a '4' indicating a doublet or a specific rhythm.

* Dodajanje verzov v besedilu: Novi verzji se pejejo na melodijo v taktih 3 in 4. Novi takti (2) se dodaja šele v tretji kitici, dočim ostane v četrty enako število taktov. V peti kitici pa se dodata 2 nova takta.

Pojasnilo za izvajanje: Če je število verzov neparno, se poje verz "ki živiš, kraljiš sam" dvakrat, v predpredzadnjem in v zadnjem taktu. Če pa je število verzov parno, se poje ta isti verz samo v predzadnjem taktu. Tako se lahko zapojejo vsi verzji pod danim napevom.

Dobir večer

Rubato ♩ ≈ 60

2

Do - bir ve - čer. Do - bir ve - čer. Vam voš - čim sre - čo in svoj mir.

Ke - do je to kje zdaj mr - tvo, ta raj - ni oč - ka u - mr - li so.

Jem - lje - jo slo - vo, prav ža - lost no, od svo - je že - ne prav - le - po.

Detailed description: The score is in G major (one sharp) and 5/8 time. It consists of three staves. The tempo is marked as Rubato and approximately 60. The first staff starts with a treble clef and a key signature of one sharp. The melody is simple, with lyrics underneath. The second staff continues the melody, with some notes marked with a '3' over a '4' indicating a triplet. The third staff continues the melody, with some notes marked with a '5' over an '8' indicating a quintuplet and a '2' over a '4' indicating a doublet. The tempo is marked as 'rit.' (ritardando) for the final part.

Marija z Ogerskega

♩ ≈ 100

3

Ma - ri - ja z O - gr - ske - ga gre - čez e - ne vi - so - ke go - re.

Ma - ri - ja pri - de do mor - ja, prav le - po pro - si brod - njar - ja.

Po - maj, po - maj Ma - ri - ja ti. Ma - ri - ja se - dem ža - los - ti.

Detailed description: The score is in G major (one sharp) and 5/8 time. It consists of three staves. The tempo is marked as approximately 100. The first staff starts with a treble clef and a key signature of one sharp. The melody is simple, with lyrics underneath. The second staff continues the melody, with some notes marked with a '3' over a '4' indicating a triplet. The third staff continues the melody, with some notes marked with a '5' over an '8' indicating a quintuplet and a '3' over a '4' indicating a triplet. The tempo is marked as 'rit.' (ritardando) for the final part.

Mrtva mamica

♩ = cca 100-104

4

Ko - mu de - laš, An - zel šo - len - ček - Mo - ji mam - ci - šo - len, šo - len - ček,
tvo - ji mam - ci šoln - čkov tre - ba ni o - na že mr - tva, mr - tva le - ži.

Tožba dekleta

♩ = 144

5

Čuj - te me, čuj - te me, ma - mi - ca vi, Kaj se pri mo - je - mu sr - cu go - di,
mo - ži - la bi se ra - da, sem dek - li - ca pre - mla - da, Mir - kaj, mir - kaj, kaj go - vo - riš,
za - kon - ski stan je tež - ki križ.

Ubogi mož

6

Zve - šer do - go - pi - jem, zju - traj pa le - žim, Us - tat se mi ne lju - bi, pa kar na - prej le - žim.

Opomba: na koncu je pevka na melodijo zadnjega takta dodala še en verz (v zadnji kitici).

Mežnar in Marija

♩ = 69

7

Mež-nar zju - traj zgo-daj vsta - ne, ko gre be - li dan zvo - nit.

Ma - ri - ja gu na pra-gu sre - ča, ko je ven 's te - oer - kve šla.

Ob mrliču

♩ = cca 100 - 108

8

Po - slu-šaj, po - slu-šaj, ti ver-ni krist-jan, kaj ti jaz nov-ga po - ve-da - ti 'mam,

od e - ne mla - de de - kli-ce, ki da-nes u - mr - la je.

Mrliška

Rubato molto ♩ = ~ 84

9

E - na ur-ca bo pri - šla, zna bi' že no-coj, jaz pa ni-mam pr'-ja - tla da bi raj - žal z me-noj,

Mo - ji znan-ci, moj pr - jat-li bo-do osta-li do-ma, jaz pa me-gu bom raj - žal iz te - ga sve - ta.

Slovo

Rubato ♩ = cca 100 - 108

10

Oč - ka že jem - lje od mam - ce slo - vo in jim po - da - ja svoj des - no ro - ko.
 Nič ne ža - luj - te, na Bo - ga 'zdi - luj - te, Ma - ri - ju vas troš - ta - la bo.

The score is in G major (one sharp) and 3/4 time. It consists of two staves. The first staff starts with a treble clef and a key signature of one sharp. It contains two measures of rests, followed by a series of eighth and sixteenth notes. Above the staff, there are various musical markings including 'rit.', 'a tempo', and 'rit.' with corresponding note values like 5/8, 3/4, and 1/8. The second staff continues the melody with similar note values and rests.

Bistra reka

Rubato ♩ = ~ 112

11

Te - či, te - či, bis - tra re - ka, bis - tra re - ka Do - na - va.
 Te - či, te - či, bis - tra re - ka, bis - tra re - ka Do - na - va.

The score is in G major (one sharp) and 3/4 time. It consists of two staves. The first staff starts with a treble clef and a key signature of one sharp. It contains two measures of rests, followed by a series of eighth and sixteenth notes. Above the staff, there are various musical markings including 'rit.', 'a tempo', and 'rit.' with corresponding note values like 5/8, 3/4, and 1/8. The second staff continues the melody with similar note values and rests.

Čretinska cerkev

♩ = ~ 96

12

Čre - t'n - ska cer - kev na hrib - čku sto - ji, ka - kor ne - ves - ta na smeh se dr - ži.
 Vsa je pre - ma - la - na, z le - pim ob - ci - ra - na, to je pač rus po - do - ba z ne - bes.

The score is in G major (one sharp) and 3/4 time. It consists of two staves. The first staff starts with a treble clef and a key signature of one sharp. It contains two measures of rests, followed by a series of eighth and sixteenth notes. Above the staff, there are various musical markings including 'rit.', 'a tempo', and 'rit.' with corresponding note values like 5/8, 3/4, and 1/8. The second staff continues the melody with similar note values and rests.

Marija je po polju šla

Rubato ♩ = ~ 180

13

Ma - ri - ja je po pol - ju šla je drob - ne rač - ce bra - la,
 Kran' - colj - ne je sple - ta - la je bi - la prav ve - se - la.

Detailed description: The musical score is in G major (one sharp) and 4/4 time. It consists of two staves. The first staff begins with a circled number 13. The melody is written in treble clef. The lyrics are written below the notes. The second staff continues the melody and includes a measure with a triplet of eighth notes marked with a circled (+1/8) and a circled (7). The piece ends with a double bar line.

Marija z Ogerskega gre

Rubato ♩ = ~ 169

14

Ma - ri - ja z O - gr - ske - ga gre, čez je - ne vi - so - ke go - re.
 Ma - ri - ja z O - gr - ske - ga gre, čez je - ne vi - so - ke go - re.

Detailed description: The musical score is in G major (one sharp) and 3/4 time. It consists of two staves. The first staff begins with a circled number 14. The melody is written in treble clef. The lyrics are written below the notes. The second staff continues the melody and includes a measure with a triplet of eighth notes marked with a circled (+1/8) and a circled (7). The piece ends with a double bar line.

Usmiljeni Jezus

♩ = 138

15

Je - zus je tak usmil - jen bil, o Ma - ri - ja, k'je za nas kr - va - vi pot po - til, o, Ma - ri - ja.
 Na - ša ljub - lje - na gos - pa, Je - zu - so - ve - ga sr - ca, pro - so, pro - si, o, pro - si, Ma - ri - ja za nas.
 An - gel - ci nas - pro - si - gre - jo, sre - čo - vo - kah ne - se - jo, pro - si, pro - si, o, pro - si, Ma - ri - ja za nas.

Detailed description: The musical score is in G major (one sharp) and 4/4 time. It consists of three staves. The first staff begins with a circled number 15. The melody is written in treble clef. The lyrics are written below the notes. The second and third staves continue the melody. The piece includes various musical markings such as triplets, eighth notes, and a 'rit.' (ritardando) marking. The piece ends with a double bar line.

Prve ure glas

$\text{♩} = \sim 66$

16

Pr - ve u - re glas o - po - min - ja nas, da je zve - li - čar - ski čas.

En gos - pod in e - na ve - ra, k'te - ra nam ne - ho od - pi - ra.

tis - ta nas u - čí, ka - ko se naj ži - vi, da je en Bog stvar - nik vsch re - či.

Detailed description: This is a musical score for a song titled 'Prve ure glas'. It is written in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 3/4 time signature. The tempo is marked as approximately 66 beats per minute. The score consists of three staves of music. The first staff begins with a circled number 16. The lyrics are in Slovenian. There are triplets indicated by a '3' over groups of notes. The second staff has a circled '1/8' above the final measure. The third staff ends with a double bar line.

Krvavi Jezus

$\text{♩} = \sim 69$

17

Je - zus je kr - vav pred Ma - ri - jo stau, od Ma - ri - je je slo - vo je - mau.

lju - ba bož - ja mat, mog - la si pres - tat za - lost - na si bi - la se - dem - krat.

Detailed description: This is a musical score for a song titled 'Krvavi Jezus'. It is written in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 3/4 time signature. The tempo is marked as approximately 69 beats per minute. The score consists of two staves of music. The first staff begins with a circled number 17. The lyrics are in Slovenian. There are triplets indicated by a '3' over groups of notes. The second staff ends with a double bar line.

Garkeljček

Rubato $\text{♩} = \sim 126$

18

rit. molto *a tempo* *rit. molto*

Slo - ji, ej sto - ji en hri - br - ček, na hrib - cu pa sto - ji en gar - kl - ček.

počasneje $\text{♩} = 96$ *rit. molto*

Na hrib - cu pa sto - ji en gar - kl - ček.

Detailed description: This is a musical score for a song titled 'Garkeljček'. It is written in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 2/4 time signature. The tempo is marked as Rubato, approximately 126 beats per minute. The score consists of two staves of music. The first staff begins with a circled number 18. The tempo markings 'rit. molto', 'a tempo', and 'rit. molto' are placed above the staff. The lyrics are in Slovenian. The second staff begins with the tempo marking 'počasneje' (slower) and a tempo of approximately 96 beats per minute, followed by 'rit. molto'. There is a '5/8' time signature change at the beginning of the second staff. The score ends with a double bar line.

Napevi so prirejeni tudi za petje besedila drugih kitic, razen pod številka 16 in 18.

Literatura in viri

Fran Kocbek, Savinjske Alpe, Celje 1926

Kotnikov zbornik, Celje 1956

Niko Kuret, Praznično leto Slovencev, 2. del, Ljubljana 1985

Fran Rihtar, Marija v zarji slave, Celovec 1909

Aleksander Videčnik, Iz roda v rod, Nazarje 1991

Aleksander Videčnik, Kmečko delavstvo v Gornji Savinjski dolini med prvo in drugo svetovno vojno, Mozirje 1986

Aleksander Videčnik, Zadružno povezovanje kmetov v Gornji Savinjski dolini, Mozirje 1988

Rokopisi Jožeta Lekšeta (v hrambi pisca)

Zapisi (tipkopis) Eme Plavec, Zagreb

Beležnica godca Brgleza (Žovne) iz Primoža

Beležnica neznanega pisca iz Lepe Njive

Rokopisi iz zbirke Zvoneta Čebula iz Šoštanja

Rokopisi iz zbirke Janeza Mavriča iz Gornjega Grada

Rokopisi organista Budne z Ljubnega, hrani Marija Ročnik v Podhomu

Pričevalci: Angela Kladnik, Luče, Janez Gostečnik, Mozirje, Franc Brglez, Primož, Jože Brglez, Savina, Anton Acman, Šmihel nad Mozirjem, Alojz Mavrič, Gornji Grad, Edi Mavrič, Gornji Grad, Marija Žmavc, Bočna, Jože Vratanar, Radmirje, Stanko Klemenšek, Logarska dolina, Valentin Lesjak, Šmihel nad Mozirjem, Marija Krajnc, Mozirje, Marija Točaj, Ljubija, Fanika Krefl, Dobletina, Marija Klemše, Spodnja Rečica, Ana Pečovnik, Raduha, Marija Ročnik, Bočna-Podhom, Janez Gregorc, Ljubija, Marija Flere, Pusto Polje in Bogomir Supin, Luče.

Kazalo

Za začetek	6
Rojstvo in krst	14
Poroka	21
Smrt	57
Vrsta obrednih in drugih kruhov	70
Božjepotništvo	77
Koledništvo in stare molitve	114
In za konec	164
Notna priloga	166

Zemljič, Jože Lekše, Franc Hribernik, Franc Praprotnik, Drago Predan, Franjo Vajd in gotovo še kdo.

Nikakor si ne domišljam, da je pričujoča knjiga kaj novega v tej zvrsti literature. Trdim pa, da je za Zgornjo Savinjsko dolino kamenček v zgradbi narodne prvobitnosti in našega ponosa. Narod, ki ne ceni svoje lastne podobe iz preteklosti, ki se iz nje ne uči, ki je ne skuša razumeti tudi s sedanjega zornega kota, je v pogledu srčne kulture majhen. Vse je pač treba razumeti v luči tedanjega časa oziroma se vživeti v tedanji čas.

Kri ni voda, torej v naših genih moramo imeti sledi prednikov, zato jih bomo ob temeljitem premisleku razumeli in morda tudi odkrivali. Storimo to s ponosom!

Mozirje, februarja 1999

Aleksander Videčnik

